

**NASJONALT KUNNSKAPSSENTER
OM VOLD OG TRAUMATISK STRESS**

«Om du tør å spørre, tør folk å svare»

Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med
vold i nære relasjoner i samiske samfunn

Skrevet av Ingvil Thallaug Øverli, Solveig Bergman og
Ann-Kristin Finstad

Rapport nr. 2 2017

NKVTS.NO

«Om du tør å spørre, tør folk å svare»

Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i
nære relasjoner i samiske samfunn

Ingvil Thallaug Øverli, Solveig Bergman og Ann-Kristin Finstad

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S

Rapport nr 2/2017

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) utvikler og formidler kunnskap om vold og traumatisk stress.

Senterets oppgaver er forskning, utviklingsarbeid, undervisning, formidling og veiledning innen temaene:

- vold og overgrep
- katastrofer, terror og stressmestring
- tvungen migrasjon og flyktningshelse

Vi vil bidra med forskning som kan forebygge og redusere de helsemessige og sosiale konsekvensene av vold og traumatisk stress. Vår visjon er et bedre liv for berørte av vold og traumer.

NKVTS ble stiftet 17. november 2003. Selskapet er et datterselskap av UNIRAND AS, som er heleid av Universitetet i Oslo.

Bak driften av senteret står Barne-, og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, og Justis- og beredskapsdepartementet. Senteret gjennomfører prosjekter som er finansiert av departementer og direktorater, Norges forskningsråd, frivillige organisasjoner og andre.

ISBN 978-82-8122-117-8 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-118-5 (PDF)

ISSN 0809-9103

Forord

Vold i nære relasjoner i samiske samfunn er et lite utforsket felt i Norge og Norden. På denne bakgrunn initierte Sametinget og Justis- og beredskapsdepartementet et prosjekt med formål å frembringe kunnskap om erfaringene ansatte i hjelpeapparat og politi har fra sitt arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) har gjennomført prosjektet. Det viktigste grunnlaget for rapporten er en fokusgruppestudie med ansatte i utvalgte samiske områder.

Forfatterne har bidratt til prosjektet og rapporten på ulike måter. Solveig Bergman har ledet prosjektet, bidratt i gjennomgangen av litteratur og deltatt i skrivearbeidet. Ingvil Thallaug Øverli har vært forsker i prosjektet og faglig ansvarlig for gjennomføring av fokusgruppene. Hun har hatt ansvar for metodedel og resultatdelen, det vil si kapittel 4 og 5. Solveig har hatt ansvar for kapittel 2 og 3, som utgjør bakgrunnsdelen. Begge har deltatt i skrivearbeidet og gitt innspill til hverandres ansvarsområder. Innledning og avslutning er skrevet i et samarbeid mellom Bergman og Øverli.

Ann-Kristin Finstad var en kortere tid ansatt som prosjektmedarbeider i rekruttering til og gjennomføring av fokusgruppene. Hun har bidratt med et utkast til tekst om samiske samfunn, som ble brukt i arbeidet med kapittel 2. Vi takker Ann-Kristin for det viktige arbeidet hun gjorde med fokusgruppene.

Tusen takk til alle fagpersoner fra forskning og praksisfelt som har vært villige til å dele kunnskap og erfaringer med oss.

Takk til våre kontaktpersoner på Sametinget og i Justis- og beredskapsdepartementet, som også har vært aktive og engasjerte deltakere i den eksterne referansegruppen: Ingeborg Larssen Vivian Boine og Toril Iversen fra Sametinget og Hilde Marit Knotten og Line Nærnes fra Justis- og Beredskapsdepartementet.

Takk til de øvrige medlemmene i referansegruppen: May Cecilie Lossius og Kristin Alfsen fra Helsedirektoratet og Elin Skogøy og Karen Sofie Pettersen fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

En særlig takk til seniorforskere på voldsfeltet ved NKVTS, Yngvil Grøvdal, Ole Kristian Hjemdal og Randi Saur. Dere har vært til uvurderlig hjelp for oss, og bidratt med viktige analytiske og konstruktive blikk på teksten.

Takk til Ketil Lenert Hansen fra Universitetet i Tromsø og Monika Rosten fra NKVTS, for at de bidro med fagkompetanse vi hadde særlig nytte av i sluttfasen av vårt prosjekt.

Takk til Anja Emilie Kruse, Ole Kristian Hjemdal og Randi Hagen Eriksrud ved NKVTS for gjennomlesning og verdifulle innspill til vårt endelige manuskript.

Takk til alle andre kolleger ved senteret, og særlig Hege Eriksen Oswald for litteratursøk, Lena Hauge for transkribering og Sondre Åkervik for korrekturlesing.

Vi takker hverandre for godt samarbeid med prosjektet. Vi har komplettert hverandre på en god måte i arbeidet med dette prosjektet, hatt spennende diskusjoner og hatt stor verdi av hverandres faglige kompetanse underveis i arbeidet.

Til sist vil vi rette en stor takk til deltakerne i fokusgruppene. Takk for at dere tok dere tid og anledning, vi vet at mange måtte reise langt for å delta. Vi setter stor pris på deres engasjement, spennende refleksjoner og diskusjoner på dette viktige feltet. Vi håper rapporten kan komme til nytte i deres faglige arbeid.

Oslo, mars 2017

Solveig Bergman, prosjektleder, pol.dr.

Ingvil Thallaug Øverli, forsker, master i kriminologi

Innhold

Forord	3
Innhold	5
Sammendrag	7
Iktedimmie	10
Tjoahkkájgæsos	14
Čoahkkáigeassu	17
Summary	21
1 Innledning	25
1.1 Bakgrunn for prosjektet	25
1.2 Formål og forskningsspørsmål	27
1.3 Rapportens struktur	27
2 Samisk befolkning og samiske samfunn	28
2.1 Sápmi, samer og samiske språk	28
2.2 Historisk bakteppe: Fornorskningsspolitikken	31
2.3 Vold i nære relasjoner på den politiske dagsorden i Sápmi	34
2.4 Samene som urfolk	35
2.4.1 Status som urfolk og minoritetsbefolkning	35
2.5 Likeverdige helse- og sosialtjenester	38
2.5.1 Arbeid med vold i nære relasjoner i offentlige virksomheter	38
2.5.2 Tjenester til samisk befolkning på voldsfeltet: noen eksempler	39
3 Vold i nære relasjoner – Begreper og forskning	41
3.1 Hva er vold?	41
3.2 Vold i nære relasjoner	42
3.3 Forskning om vold og overgrep i samiske samfunn og Nord-Norge	43
4 Metodiske betraktninger	46
4.1 Hvorfor fokusgrupper?	46
4.2 Sammensetning og rekruttering av fokusgrupper	47
4.2.1 Faglig sammensetning	47
4.2.2 Geografisk avgrensing og «samiske samfunn»	48
4.2.3 Samisk og ikke-samisk bakgrunn	50

4.3	Gjennomføring av fokusgrupper	53
4.3.1	Makt og dynamikk i gruppene	53
4.3.2	Anonymitet og konfidensialitet	57
4.4	Tolkning og presentasjon av materialet	58
4.4.1	Koding og analyse av materialet	58
4.4.2	Hva kan materialet fortelle om?	59
5	Funn fra fokusgruppestudien	61
5.1	Introduksjon	61
5.2	Samisk språk- og kulturkompetanse	63
5.2.1	Samisk språk og kommunikasjon	64
5.2.2	Kulturkompetanse og lokal tilstedeværelse	70
5.3	Med historien i bagasjen	73
5.3.1	Manglende tillit til det offentlige	74
5.3.2	Frykten for å krenke	77
5.4	Taushet om vold i tette samfunn	80
5.4.1	Å være del av hjelpeapparat – og del av lokalsamfunnet	80
5.4.2	Slektssamfunnet og gjensidig avhengighet	85
5.4.3	Å holde ting innad i familien	88
5.4.4	Læstadianismens rolle	91
5.5	Et ideal om å være sterk og tåle	93
6	Avsluttende refleksjoner	97
6.1	Fremtidig forskning	103
	Litteratur	105

Sammendrag

Et stort antall mennesker i Norge blir hvert år utsatt for vold og overgrep. Like mange kvinner som menn rapporterer at de har vært utsatt for vold i nære relasjoner, men det er flest kvinner som rammes av den alvorlige, gjentakende og kontrollerende volden. Når det gjelder seksuelle overgrep, vet vi at betraktelig flere kvinner enn menn utsettes, og de aller fleste av utøverne er menn. Også kvinner kan utøve fysisk, psykisk og seksuell vold, og gutter og menn kan rammes.

Vold i nære relasjoner kjenner ikke nasjonale grenser – og ingen samfunn eller befolkningsgrupper i et land er uberørt. Det finnes begrenset med kunnskap om vold i ulike geografiske regioner og i ulike minoritetsgrupper i Norge. Dette er også tilfelle for samiske samfunn.

Denne rapporten om arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn er resultat av et forskningsprosjekt med ettårig ramme som Sametinget i 2014 tok initiativ til, og som de sammen med Justis- og beredskapsdepartementet har igangsatt og finansiert. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress har gjennomført prosjektet.

Bakteppet for vårt prosjekt er tidligere forskning som viser at mange voldsutsatte opplever ulike typer av barrierer som hindrer dem fra å søke hjelp eller å anmelde volden. Forskingen tyder også på at voldsutsatte personer med etnisk minoritetsbakgrunn kan oppleve særlige utfordringer i sin kontakt med hjelpetjenestene. Studier av samiske brukeres møte med helse- og sosialtjenestene tyder på kulturelle utfordringer og språklige barrierer. Vi ønsket derfor å undersøke hvordan disse utfordringene kom til uttrykk blant berørte av vold i nære relasjoner.

For å oppnå god innsikt på et komplekst felt innenfor prosjektets tidsramme, besluttet vi å gjennomføre fire fokusgrupper med ansatte i hjelpeapparat og politi. Gruppene ble gjennomført i ulike områder med samisk befolkning, både i områder der samer er i minoritet og der de er i majoritet. Fokusgrupper regnes som en god metode for å produsere relativt mye kunnskap på kort tid, og formen er godt egnet til utveksling av kunnskap på tvers av fagområder.

En generell lærdom fra fokusgruppene var at ansatte ofte opplever å møte på barrierer, som hindrer dem i å gjøre et så godt arbeid på dette feltet som de ønsker.

En gjennomgående tendens, som preget diskusjonene i alle gruppene, var at deltakerne hadde erfaringer med at det kan eksistere særlige utfordringer i møte med brukere med samisk bakgrunn, spesielt ved tabubelagte temaer som vold og overgrep.

Dette knyttet deltakerne opp mot blant annet viktigheten av samisk språk- og kulturkompetanse hos hjelpeapparat og politi. Deltakerne fremhevet at kunnskap om samisk kommunikasjon og samisk kultur, kan bidra til økt tillit og forståelse i møte med berørte av vold med samisk tilknytning. Kunnskap om mindre verbale og mer indirekte samiske kommunikasjonsmåter, hvor taushet, kroppsspråk og metaforer kan ha betydning, var ifølge deltakerne særlig viktig for ansatte å være klar over når det gjaldt skambelagte temaer.

Det kan vektlegges at muligheten for å snakke samisk i møte med tjenestene, for mange, først og fremst representerer en trygghetsskapende faktor, og at hvorvidt en bruker opplever å bli møtt med forståelse og respekt sjelden avhenger av språket alene.

Språkvalg kan for mange i tillegg være avhengig av situasjon og samtaletema, og hvem man snakker med. Dette gir en utfordring til tjenesteapparatet om å være sensitive og fleksible med tanke på hvilket språk tospråklige brukere foretrekker i møte med tjenestene. Tabu om seksualitet og mangel på samiske begreper om vold og seksuelle overgrep, har også betydning for språkvalg.

En annen sentral diskusjon i fokusgruppene var at mange med samisk tilknytning fremdeles i dag mangler tillit til storsamfunnet som følge av assimilerings- og fornorskningspolitikken. Dette påvirker særlig møter mellom berørte av vold med samisk bakgrunn og ikke-samiske ansatte i helse- og sosialtjenester og politi. Deltakerne la vekt på at ikke-samiske ansatte må vise ydmykhet og sensitivitet i møte med samiske familier, men kritiserte samtidig dem som trår alt for forsiktig, i frykt for å stigmatisere og virke krenkende.

Deltakerne opplevde at temaet vold og overgrep holdes tettere til brystet og innad i familien i samiske samfunn, og særlig i små lokalmiljøer hvor «alle kjenner alle». Deltakerne hevdet at risikoen for å oppløse familieband og destabilisere samarbeid mellom slekter, gjør at voldsutsatte ikke melder fra til utenforstående. I frykt for at de selv måtte bryte opp fra fellesskapet, miste sin familie og hele sin samiske identitet, velger voldsutsatte å holde vold og overgrep skjult – og lar hensynet til kollektivet gå foran.

Dette knyttes også til læstadianismens rolle i deler av det samiske samfunnet, som deltakerne mener bidrar til at det er de som utsettes for vold og overgrep som må bære på skam og skyld knyttet til volden.

Mange av deltakerne hadde selv samisk bakgrunn og opplevde det til tider som utfordrende å skulle arbeide for å avdekke eller håndtere saker med vold og overgrep innenfor det samme lokalsamfunnet som en selv var en del av.

Det ble i fokusgruppene også reflektert rundt hvorvidt idealet om at «den ekte samene» skal være sterk og tåle alt, kan føre til at ikke flere melder fra om vold og overgrep i nære relasjoner. Deltakerne knytter dette idealet til både menn og kvinner, og at en opplæring av barn til å bli selvstendige og sterke, kan ha bidratt til at det er så tabubelagt å bli utsatt for vold. Deltakerne i fokusgruppene poengterte at idealet om å være sterk og ikke vise svakhet særlig forventes av samiske kvinner. De mener det er på høy tid at «myten om den sterke samiske kvinnen» ikke lenger får diktere hvordan jenter og kvinner ser på seg selv.

Likestilling og kjønn har vært underprioriterte temaer i samiske samfunn. Dette kan til dels ha hatt strategiske grunner. Styrking av samisk identitet og oppbygging av samiske institusjoner ble lenge prioritert, og interesseforskjeller og konflikter innad i samiske samfunn ble tonet ned. Nå er vi i en brytningsfase, hvor temaer som vold og overgrep, psykisk helse, likestilling og seksuell orientering har kommet inn på den offentlige og politiske dagsorden i samiske samfunn i Norge.

Avslutningsvis i rapporten drøftes behov knyttet til språklig og kulturell tilpasning av helse- og sosialtjenester i møte med samiske brukere. Vi forsøker å oppsummere hva deltakerne i fokusgruppene svarte på det innledende åpne spørsmålet: *Hva er godt arbeid med vold i nære relasjoner i deres område?* Det reflekteres over hva som i vår studie sees som *allmenne* utfordringer på voldsfeltet, og hva som fremheves som barrierer som særskilt kan relateres til *samiske* samfunn. Noen sentrale behov løftes frem, knyttet til bedring av kommunikasjon og økt tillit mellom berørte av vold og hjelpeapparatet, at ansatte i tjenestene må våge å gå inn i tabubelagte og sensitive temaer, samt at det må satses på økt samarbeid og kunnskapsutveksling. Videre fremheves noen viktige kunnskapsbehov på feltet, som for eksempel forskning om forekomsten av vold og overgrep i samiske samfunn, om møter mellom brukere og tjenestene, og om voldens eventuelle sosiokulturelle særtrekk og ytringsformer i samiske samfunn.

Iktedimmie

Gellie almetjh Nöörjesne vædtsoesvoetem jïh daaresjimmiem dååjroeh fierhten jaepien. Nyjsenæjjah jïh gaarmanæjjah vædtsoesvoetem lihke fuelhkine seamma daamtaj dååjroeh, men jeenjemes nyjsenæjjah mah dam itjmies, daamhtetje jïh stuvrije vædtsoesvoetem dååjroeh. Gosse lea seksuelle daaresjimmiem bïjre daejrebe nïejth jïh nyjsenæjjah dam sagke daamtajåbpoe dååjroeh goh gaarmanæjjah, jïh doh ellen jeanatjommesh dejstie daaresjæjjijste leah gaarmanæjjah. Aaj nyjsenæjjah maehtieh fysiske, psykiske jïh seksuelle vædtsoesvoetem darjodh, jïh baernieh jïh gaarmanæjjah maehtieh dam dååjredh.

Vædtsoesvoete lihke fuelhkine ij nasjonaale raasth damth – jïh ij naan siebriedahkh jallh årrojedåehkieh aktene laantesne leah slyöhpeme dam dååjredh. Gaertjiedamme daajroe vædtsoesvoeten bïjre gååvnese ovmessie geografeles regijovnine jïh ovmessie unnebelåhkoedåehkine Nöörjesne. Numhtie aaj saemien siebriedahkide.

Daate reektehtse barkoen bïjre vædtsoesvoetine lihke fuelhkine saemien siebriedahkine lea illedahke aktede dotkemeprosjektete aktine aktenjaepien mierine misse Saemiedigkie skraejriem veelti 2014, jïh mejnie Justijse- jïh riejrivesvoetede departementine ektine lea nïerhkeme jïh finansieradamme. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress / Nasjonaale daajroejarnge vædtsoesvoeten jïh traumatiske raessien bïjre lea prosjektem tjïrrehtamme.

Våarome mijjen prosjektese lea aarebi dotkeme mij vuesehte gellie leerhkehtallijh ovmessie sårhts heaptoeh dååjroeh mah dejtie heerredieh viehkiem ohtsedidh jallh vædtsoesvoeten bïjre bieljelijdh. Dotkeme aaj vuesehte leerhkehtallijh etnihkeles unnebelåhkoemaadtojne maehtieh sjïere haestemh dååjredh gosse gaskesem vaeltieh viehkiedïenesjigujmie. Studiji gaavhtan mah vuesiehtieh guktie saemien utnijh healsoe- jïh sosijaaledïenesjidie dåastoeh, dle vååjnoe goh kultuvrelle haestemh jïh gieledh heaptoeh gååvneseih. Mijjeh sjïhtimh dan åvteste goerehtidh guktie daah haestemh vååjnesasse böötin dej luvnie mah vædtsoesvoetem lihke fuelhkine dååjreme.

Juktie hijven goerkesem åadtjodh aktene gïerve suerkesne prosjekten tjïjemierien isnjelen, mijjeh sjæjsjalimh njieljie fokusedåehkieh tjïrrehtidh barkijigujmie viehkieabparaatesne jïh pollisesne. Dåehkieh tjïrrehtamme sjïdtin ovmessie dajvine

saemien årrojigujmie, dovne dajvine gusnie saemieh leah unnebelåhkosne jñh gusnie leah jienebelåhkosne. Fokusedåehkieh ryöknesuvvieh goh akte hijven vuekie naa jñjnem daajroem varke darjodh, jñh hammoe hijvenlaakan sjeahta gosse edtja daajroem juekedh faagesuerkiej dåaresth.

Akte siejhme learoe fokusedåehkijste lij barkijh daamtaj heaptoeh dåastoeh mah dejtie heerredieh aktem dan hijven barkoem darjodh daennie suerkesne goh sijhtieh. Akte joekoen siejhme tendense, mij lij digkiedimmine gaajhkine dåehkine, lij doh dååjrehtimmieh mejtie utnin utnijigujmie saemien maadtojne, dellie meehtin sjjere haestemh dåastodh joekoen taabuteemaj bjñre goh vædtsoesvoete jñh daaresjimmie.

Dan gaavhtan dle fokusedåehkieh tuhtjin lij joekoen vihkeles saemien gñele- jñh kultuvremaahtojne viehkieabparaatesne jñh pollisesne. Dah tjñertestin daajroem saemien govlesadtemen jñh saemien kultuvren bjñre maahta seahkarimmiem jñh goerkesem lissiehtidh dej luvnie mah saemien maadtoste jñh mah vædtsoesvoetem dååjreme. Daajroem unnebe verbaale jñh vielie ovryöktesth saemien govlesadtemevuekiej bjñre, gusnie sjeavodsoete, kråahpegñele jñh metafovrh maehtieh ulmiem utnedh, lij barkiji mietie joekoen vihkeles daejredh, gosse lij teemaj bjñre mejtie skaamoe lij ektiedamme.

Maahta tjñertestidh jeenjesidie dle dñhte nuepie dñenesjigujmie saemiestidh uvtemes akte faktovre mij jearsoesvoetem sjugnede, jñh mejtie utnije dååjroem satne goerkesem jñh seahkarimmiem dååste sveekes lea jearohke ajve gñeleste oktegh.

Jeenjesidie dle gñeleveeljeme aaj maahta jearohke årrodh tsiehkeste jñh man bjñre soptseste jñh giejnie soptseste. Daate dñenesjeabparaatem haasta sensitivje jñh fleksijbele årrodh dan gñelen muhteste maam guektiengñeleldh utnijh veeljeh dñenesjigujmie soptsestidh. Taabu seksualiteeten bjñre jñh saemien dñejvesevaanoeh vædtsoesvoeten jñh seksuelle daaresjimmien bjñre, aaj ulmiem åtna maam gñelide utnije veeljie.

Akte jeatjah vihkeles digkiedimmie fokusedåehkine lij jeenjesh saemien maadtoste annje seahkarimmiem stoerresiebriedahkese fååtesieh assimileradimmie- jñh daaroedehtemepolitihken gaavhtan. Daate joekoen gaavnedimmieh tsavtsa dej gaskem saemien maadtoste mah leah vædtsoesvoetem dååjreme jñh daaroehealsole- jñh sosijaaledñenesjinie jñh pollisesne. Dah mah lin meatan tjñertestin daaroehealsole- jñh vååregevoetem jñh sensitiviteetem vuesiehtidh gaskesisnie saemien fuelhkiejgujmie, men seamma tñjjen dejtie leejhtin mah fer våårege sjidhtieh, dan åvtteste billieh dah stigamatiseradieh jñh mñedtelieh.

Dah mah lin meatan fokusedåehkine dååjrin teema vædtsoesvoete jñh daaresjimmie lñhkebe boengen vööste steeresåvva fuelhkien sisnjelen saemien siebriedahkine jñh joekoen smaave voenges byjresinie gusnie «gaajhkesh gaajhkesidie demtieh». Dah jeehtin vaahran gaavhtan fuelhkiebaantide daajesjidh jñh laavenjostoem fuelhkiej gaskem giehpididh, dle leerhkehtallijh eah dan bñjre jeatjabidie bieljelh. Vaahresne satne jñjtje tjuara ektievoeteste jåhtajidh, sov fuelhkiem jñh abpe sov saemien identiteetem dassedh, dle leerhkehtallijh veeljeh vædtsoesvoetem jñh daaresjimmiem tjiekedh – jñh buerebh ektievoetem krööhkestieh.

Dam aaj ektede læstadianismen ráållese sãemies bieline saemien siebriedahkeste, maam vienhtieh lea man åvteste leerhkehtallijh dah mah tjuerieh skaamoem jñh skåltoem guedtedh mah leah vædtsoesvoetese ektiedamme. Jeenjesh mah lin meatan fokusedåehkine lin jñjtj saemien maadtoste jñh tuhtjin sãemies aejkien lij haestiedihks aamhtesh vædtsoesvoetine jñh daaresjimmie vueptiestidh jallh gñetedidh dan seamma lñhke siebriedahken sisnjelen mestie jñjtje akte bielie.

Fokusedåehkine aaj ussjedadtin mejtie ideaale «dñhte tjñelke saemie» mij edtja veaksehke årrodh jñh gaajhkem töölledh, maahta årrodh man åvteste eah jienebh vædtsoesvoeten jñh daaresjimmiej bñjre lñhke fuelhkine bieljelh. Fokusedåehkieh dam ideaalem dovne gaarmanæjjide jñh nyjsenæjjide ektiedieh, jñh akten lierehtimmien gaavhtan maanijste goh jñjtjeraarehke jñh veaksehke sjñdtedh, dle dan soe taabu'ine sjñdteme vædtsoesvoetem dååjredh. Fokusedåehkieh tjñertestin ideale veaksehke årrodh jñh ij viesjiesvoetem vuesiehtidh joekoen lea veanhtadamme saemien nyjsenæjjijste. Dah vienhtieh daelie badth tjñje bãateme «myta dan veaksehke saemien nyjsenæjjan bñjre» ij vielie åadtjoeh dikteradidh guktie nñejth jñh nyjsenæjjah jñjtsasse vuejnieh.

Mñrrestalleme jñh tjoele leah vuelege prioriteetem åådtjeme saemien siebriedahkine. Daate maahta strategeles fãantoej gaavhtan årrodh. Nænnoesteheme saemien identiteeteste jñh tseegkeme saemien institusjovnijste guhkiem prioriteradamme sjñdtin, jñh ãedtjejoekhtsh jñh ovvaantoeh saemien siebriedahki sisnjeli vuelege prioriteetem åadtjoejin. Daelie aktene orre boelhkesne gusnie teemah vædtsoesvoeten jñh daaresjimmiej bñjre, psykiske healsoe, mñrrestalleme jñh seksuelle bienvese leah bãateme dan byögkeles jñh politihkeles biejjieöörnegasse saemien siebriedahkine Nöörjesne.

Minngemosth reektehtsisnie daerpiesvoetem digkede ektiedamme gñeeldh jñh kultuvrelle sjñhtedamman healsoe- jñh sosijaaledñenesjñjstie saemien utniejidie. Mijjieh voejhkelibie iktedidh maam dah mah lin meatan fokusedåehkine vaestiedin

dan voestes ræhpas gyhtjelassese Mij lea hijven barkoe vædtsoesvoetine lihke fuelhkine dijen dajvesne? Ussjedattebe mij lea siejhme haestemh vædtsoesvoetesuerkesne mijjen studijisnie, j̄ih mij lea tj̄iertestamme goh heaptoeh mejtie sj̄ierelaakan maahta saemien siebriedahkide ektiedidh. Sâemies vihkeles daerpiesvoeth âvtese lutnjesuvvieh, bueriedimmien b̄ijre govlesadtemistie j̄ih lissiehtamme seahkarimmie gaskem leerhkehtallkijh j̄ih viehkieabparaate, barkijh dienesjinie tj̄uerieh doestedh taabuteemaj j̄ih sensitijve teemaj sijse tjaangedh, j̄ih tjuara lissiehtamme laavenjostoem j̄ih daajroejuekemem utnedh. Aaj dotkiji vuajnoeh b̄âetijen aejkien dotkemedarpiesvoeti b̄ijre tj̄ielkestibie, juktie daajroem vædtsoesvoeten b̄ijre lissiehtidh lihke fuelhkine saemien siebriedahkine. Lissine leavloe b̄iejesâvva sâemies vihkeles daajroedarpiesvoetide suerkesne, goh vuesiehtimmien gaavhtan dotkeme gaavnoen b̄ijre vædtsoesvoeteste j̄ih daaresjimijste saemien siebriedahkine, gaavnedimmiej b̄ijre utniji j̄ih dienesji gaskem, j̄ih vædtsoesvoeten eventuelle sosiokultuvrelle sj̄ierevæhtaj j̄ih soptsestimmiehammoej b̄ijre saemien siebriedahkine.

Tjoahkkájgæsos

Ålos Vuonan boadádalli vahágahttemijda ja vierredagojda juohkka jage. Nissuna ja ålmmå e sæmmi ednagit vahágahttemijda lahka gasskavuodan boadádalli, valla ienemusát li nissuna gudi boadádalli dajda alvos, aktis nubbi ja váksjudime vahágahttemijda. Mij guoská ráhtsatjimijda de diehtep næjtso ja nissuna boadádalli ållu ienebut gå ålmmå, ja ienemus vahágahtte li ålmmå. Adjáj nissuna máhtti rubbmelasj, psyhkalasj ja seksualalasj vahágahttemijt dahkat, ja báhtja ja ålmmå máhtti boadádallat.

Vahágahttem lahka gasskavuodan ij nasjåvnålasj rájåjt dåbdo – ja ij aktak sebrudahka jalik viesátjuogos avtan rijkan ij guoskadala. Gávnnuji ráddjidum máhtudahka vahágahttemij birra iesjgeŋga geográfalasj guovlon ja iesjgeŋga unneplågojuohkusin Vuonan. Náv la aj sáme sebrudagáj gåktuj.

Dát diedådus bargo birra vahágahttemij lahka gasskavuodan sáme sebrudagåjn, le báhtusin åtsådimprosjevtas jahkåsasj rámmajn mav Sámedigge 2014 ålgadij, ja mav la aktan Justijssa- ja gárvedimdepartementajn jáhtuj biedjam ja ruhtadam. Nasjåvnålasj máhttguovdåttis vahágahttemij ja traumåhtalasj diertjestibmáj le prosjevtav tjadådam.

Vuodon mijå prosjæktaj le åvdep åtsådime ma vuosådalli edna vahåguvvama vasedi duov dáv hieredimev mij hieret sijåv viehkev åhtsåmis jali vahágahttemav bulkkáj diededimes. Åtsådime adjáj vuosådalli, vahåguvvama tjerdalasj unneplågoduogåttijn máhtti vasedit sierra håsstalusåjt viehkkedievnastusåj aktijvuodan. Åtsådime sáme addnij aktijvuodajs varresvuoda- ja sosiåladievnastusåj vuosådalli kultuvralasj håsstalusåjt ja giellahieredimijt. Dan diehti sidåjma guoradallat gåktu dá håsstaluså vuojnnusin båhti sijåj gaskan gudi lidjin vahåguvvam lahka gasskavuodan.

Buorre máhtov gåssjelis fáhkasuorgen prosjevta åjggemieren åttjudittjat, mierredijma tjadådit niellja tjalmostahttemjuohkusijt barggij viehkkedievnastusåjn ja bulkijn. Juohkusa tjadåduvvin iesjgeŋga sáme årromguovlon, guovlon gånå sáme li unneplåhkon ja gånå li ieneplåhkon. Tjalmostahttemjuohkusa aneduvvi buorre vuohken buvtåttit viehka ådå máhtov oanegis åjgen, ja dakkir hábme le hiebalgis máhtojt lånudalåttit fáhkasuorgij doarrås.

Gájjkkásasj máhtudahka tjalmostahttemjuohkusijs li jut bargge álu hieredimijt duosstu ma hieredi sijáv dahkamis nav buorre bargov gá máhttelis dan suorgen. Gájjkkásasj átsádallam, mij bájnij ságastallamijda gájjka tjalmostahttemjuohkusijn, le dat jut oassevállidijn lidjin átsádallama, soajttá gávnnut sierra hásstalusá sáme addnij, állagasj *tabu*-tiemájn nav gáktu vahágahttem ja vierredahko.

Jur dát oassevállidij mielas guoskaj ájnasvuohtaj jut le sáme giella- ja kultuvrramáhtudahka viehkkedievnastusán ja bulkijn. Oassevállde dættodin máhtudahka sáme guládallamis ja sáme kultuvras máhtta viehkedit lasedum luohádussaj ja ja dádjadussaj æjvvalime vaháguvvamij sáme duogátijn. Máhtudahka binnep verbála ja ienep iehpe-njuolgga sáme guládallamvuogij birra, gánná sjávodisvuohta, rubmahagiella, ja metafávra máhtti ájnnasa liehket, lij oassevállidij mielas ávvá ájnas barggijda dádjadittjat gá guoskaj skábmo tiemájda.

Máhtta dættoduvvat jut máhttelisvuohta sámástittjat guládallamin dievnastussuorgij, állusijda ávdemusát jasskavuodav buktá, ja jus addne átsádallá sán duostoduvvá dádjadusájn ja vieledusájn de dat vuorjját dæssju giellaadnemij guosská.

Duodden dasi le gielav válljit állusijda tjanádum dilláj ja ságastallamtiebmáj, ja aj gejna ságas. Dát hásstalusáv viehkkedievnastussaj buktá, viertti hiellet gulldalit ja hiebadahkká liehket gá la sáhka makkir gielav guovtegielak addne sihti adnet dievnastusájt guládallamin. *Tabu* seksualitehta birra ja vádna sáme buojkuldagá vahágahttemij ja ráhtsatjime gáktuj, li aj giellaválljimav mierredime.

Ietjá guovdásj ságastallam tjalmostahttemjuohkusijn le gá moaddásijn sáme duogátijn ij la vilá luohádus stuorsebrudahkaj mastadim- ja dárojuhttempolitihka diehti. Dát állagasj vájkkut æjvvalimijda vaháguvvamij sáme duogátijn ja dáttja barggijda varresvuoda- ja sosiálladievnastussuorgen ja bulken. Oassevállde dættodin dáttja bargge vierttiji vuollegasjuvodav ja hiellesvuodav vuosedit gá sáme familjajt æjvvali, valla lájttali huoman sijájt gudi ilá várrogisát dāmadi, gá balli sij stigmatisieri ja illasti.

Oassevállidij mielas tiebmá vahágahttema ja illastibme ij la bihko valla ienni tjiehkusin familjan sáme sebrudagán, állagasj smávep sebrudagán gánná “gájka gájjkajt dábddi”. Oassevállde tjuottjodin, gá balon li familljabátte nuollasi ja stuoves aktisasj barggo berrahij gaskan bæjsstan, de dahká jut vaháguvvama e vierojulmuttjijda diededa. Gá balli iehtja hæhttuji aktisasjuvodav guodet, familjav ja ietjas sáme identitehtav massi, de vaháguvvama válljiji vahágahttemav ja illastimijt tjiegadit – ja ávdemusát aktisasjuvodav vieledi.

Dát tjanáduvvá aj læstadianisma roallaj muhtem ásijn sáme sebrudagán, mav oassevállidij mielas viehket dan vuojnnuj jut sij gudi li vaháguvvam hæhttuji skámov ja vigijt tjanádum illastibmáj guoddet. Moattes oassevállidij lidjin ietja sáme ja sidjij muhttijn dâbdoj hásstalussan bargatjit bigodime jali dâmadit ássjijt vahágahttemij ja illastimij gáktuj dan sæmmi lahka sebrudagán massta ietja li oassen.

Tjalmostahttemjuohkusijn aj ájádallin jus ideálla “oalle sábmme” mij galggá liehket gievrra ja gájkka gierddat, máhtta buktet jut e ienebu diededa vahágahttemij jalik illastimij birra lahka gasskavuodan. Oassevállde tjadni dáv ideálav nissunijda ja álmámáda, ja mánájt bajedit sjaddat iesjráddijiddje ja gievra, soajttá le siegen vájkkudam jut la *tabu* illastimijda boadádallat. Oassevállde tjalmostahttemjuohkusin bajedin gá ideálla liehket gievrra ja ij rasjesvuodav vuosedit, sierraláhkáj sáme nissunijda guosská. Sijáj mielas la ájgge láddam “jahtto gievrassáme nissuna birra” ij dasti besa bagádit gáktu næjtso ja nissuna ietjasa mielas li.

Dássádus ja sjiervie ælla vuorodum sáme sebrudagájn. Muhtem mærráj li strategalasj siva dan duogen. Sáme iesjdâbdov nannit ja sáme institusjâvnájt ásádit mælggadav vuoroduvvin, ja iesjgeŋgalágásj berustime ja sisŋeldis rijdo uhtseduvvin. Mij lip dálla rievddadime ájgen, gánná tiemá vaháguhttem ja illastime, psyhkalasj varresvuohka, dássádus ja seksualitehta li sjaddam almulasj ja politihkalasj ássjen sáme sebrudagájn Vuonan.

Diedádusá gietjen ságastaláduvvá dárbojt tjanádum gielalasj ja kultuvralasj hiebadahttemijda varresvuoda- ja sosiáladienvastusájn guládallamin sáme addnij. Mij gæhttalip tjoahkkáj giesset dajt majt tjalmostahttemjuohkusij oassevállde vásstedin vuostasj rabás gatjálvissaj *Mij la buorre barggo illastimij lahka gasskavuodan dijá guovlon?* Ájádáláduvvá, ma mijá guoradallamin vuosedi li *gájkkássaj* hásstalusá illastime suorgen, ja ma dættoduvvi hieredibmen ma állagasj *sáme* sebrudagájda guosski. Muhtem guovdásj dárbojt bajeduvvi, tjanádum guládallama buoredibmáj ja lasedam luohádussaj vaháguvvamij ja viehkkedievastusá gaskan, jut bargge dievnastusájn viertti duosstat *tabu-* ja hielles ássjijt dâmadit, ja aj jut lasedum aktisasjbarggo ja máhtudaklånudallam viertti vuoroduvvat. Vijdásappot dættoduvvá muhtem ájnas máhtudakdárbo dan suorgen, duola dagu átsádbme man edna vahágahttem ja illastime li sáme sebrudagájn, æjvvalibme addnij ja dievnastusájn, ja aj illastime sosiokultuvralasj sierralágásvuoda, jus li, ja moalgedimvuoge sáme sebrudagájn.

Čoahkkáigeassu

Ollu olbmot Norggas gártet juohke jagi gillát veahkaválddi ja vearredaguid. Nissonolbmot ja almmáiolbmot gillájit seamma dávjá veahkaválddi lagaš oktavuodain, muhto leat eanaš nissonolbmot geat gillájit duodalaš, geardduheadji ja stivrejeaddji veahkaválddi. Go guoská seksuála vearredaguide diehtit mii ahte nieiddat ja nissonolbmot gillájit dan mealgat ollu dávjjit go almmáiolbmot, ja vearredahkkit leat eanaš almmáiolbmot. Maiddá nissonolbmot sáhttet geavahit fysalaš, psyhkalaš ja seksuála veahkaválddi, mii čuoheá gánddaide ja almmáiolbmuide.

Veahkaváldi lagaš oktavuodain ii dovdda nationála rájaid – iige leat nu ahte dat ii guoskkašii guđe beare riikka servodahkii dahje olmmošjovkui. Gávno unnán diehtu veahkaválddi birra iešguđege geográfalaš guovlluin ja iešguđege minortehtajoavkkuid gaskkas Norggas. Nu lea dilli maiddá sámi servodagas.

Dát raporta veahkaválddi barggu birra lagaš oktavuodain sámi servodagas lea šaddan dutkanprošeavtta vuodul mas lei jahkásaš rámma maid Sámediggi vuolgahii 2014:s, ja maid dat ovtta Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttain lea álggahan ja ruhtadan. Nationála máhttoguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš huša birra lea čadahán prošeavtta.

Duogázin min prošeaktii lei ovddeš dutkan mii čájeha ahte ollu veahkaválddi gillájeaddjit vásihit mánggalágan hehttehusaid mat cagget sin ohcaleames veahki dahje váidimis veahkaválddi. Dutkan čájeha maiddá ahte veahkaválddi gillán olbmot geain lea etnalaš minortehtaduogáš sáhttet vásihit erenoamáš hástalusaid go leat oktavuodas veahkkebálvalusaiguin. Dutkamat sámi geavaheddjiid deaivvadeami birra dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaiguin čájehit ahte leat kultuvrralaš hástalusat ja gielalaš cakkat. Danne háliidat mii iskat movt dát hástalusat leat sin gaskkas geaidda veahkaváldi lagaš oktavuodain guoská.

Oažžun dihtii buori áddejumi moalkás suorggis prošeavtta áigerámma siskkobealde, mearrideimmet mii čadahit njeallje fokusjoavkku veahkkeapparáhta ja politiija bargiiguin. Joavkkut čadahuvvojede iešguđege guovlluin gos lea sámi álbmot, sihke guovlluin gos sámit leat unnitlogus ja gos sii leat eanetlogus. Oaivvilduvvo ahte

fokusjoavku lea buorre vuohki movt buvttadit ollu ođđa máhtu oanehis áiggis, ja vuohki lea bures heivvolaš máhtu lonohallamii fágasurggiid gaska.

Dat maid fokusjoavkkut oppalaččat ohppe, lei ahte bargit dávjá vásihit cakkiid mat hehttejit sin dahkamis nu buori barggu dan suorggis go sii háliidit. Čađamanni tendeansa, mii báinnii ságastallamiid buot joavkkuin, lei ahte oasseváldiin ledje vásihusat das ahte sáhttet leat erenoamáš hástalusat go deaivvada geavaheddjiiguin geain lea sámii duogáš, erenoamážit tabuvuđot fáttáin nugo veahkaváldi ja vearredagut.

Dás lei oasseváldiid mielas earret eará oktavuohta dasa man deatalaš sámii giella- ja kulturgelbbolašvuohta lea veahkkeapparáhtas ja politiijain. Oasseváldit deattuhedje ahte máhttu sámii gulahallamis ja sámii kultuvrras sáhtta buvttihit buoret luohttámuša ja áddejumi go deaivvada singuin geaidda veahkaváldi guoská ja geain lea sámii gullevašvuohta. Máhttu unnit verbála ja eanet njuolga sámii gulahallanvugiin, nugo jaskatvuohta, gorutgiella ja metaforat, sáhtta leat mearkkašupmi nugo oasseváldit oaivvilledje maid bargit erenoamážit galggašedje diehtit go lea sáhka heahpatvuđot fáttaid birra.

Sáhtta deattuhit ahte vejolašvuohta hállat sámegiella bálvalusaiguin deaivvadeamis, lea ollugiidda vuosttažettiin oadjebasvuohta, ja mainna lágiin geavaheaddji vásiha deaivvadeami áddejumiin ja árvvus atnimiin, lea hárve dušše okto giella duohken.

Giellaválljen sáhtta mángasiidda sáhtta leat sorjavaš lassin dilis ja ságastallanfáttás, ja geaiguin son hállá. Dát buktá hástalusa veahkkeapparáhtii dan ektui man sensitiiva ja dávggas galggašii leat go jurddašit guđe giella guovttegielat geavaheaddjit háliidit geavahit go deaivvadit bálvalusaiguin. Go seksualitehta lea tabuášši ja go váilot doahpagat sámegiella veahkaválddi ja seksuála vearredaguid birra, leat maiddá deatalaččat giellaválljemii.

Okta eará guovddáš ságastallan fokusjoavkkuin lei ahte ollugiin, geain lea sámii gullevašvuohta, ii leat vel odnege luohttámuš stuorraservodahkii assimileren- ja dáruiduhttinpolitihka geažil. Dát vuhtto erenoamážit dalle go veahkaválddi oaffar geas lea sámii duogáš ja bargit geat eai leat sámii dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusain ja politiijas, deaivvadit. Oasseváldit deattuhedje ahte bargit geat eai leat sámii fertejit leat vuollegaččat ja sensitiiva go deaivvadit sámii bearrašiiguin, muhto cuiggodedje seammás sin geat leat menddo várrugasat, dan balus ahte stigmatiserijt ja loavkašuttet.

Oasseváldit vásihedje ahte veahkaváldi ja vearredagut lei dakkár fáddá maid bearrašat čiegadedje sámi servodagas, ja erenoamážit unna báikegottiin gos “buohkat dovdet buohkaid”. Oasseváldit čuočču hedje ahte riska botket bearašbáttiid ja fuonidit ovttasbarggu sogaid gaskka, dahká ahte veahkaválddi oaffarat eai diedit olggobeale olbmuid. Go ballet ahte ieža fertejit botket bearašbáttiid ja massit ovttasbarggu sogaid gaskka ja massit olles sin sámi identitehta, välljejit veahkaválddi oaffarat čiehkát veahkaválddi ja vearredaguid – ja bidjet oktasašvuoda ovddabeallai.

Dán sáhtta čatnat maiddái lestadianismma rollii muhtun osiin sámi servodagas, go oasseváldit oaivvildit ahte sii geat gillájit veahkaválddi ja vearredaguid fertejit ieža heahpanit ja lea sin sivva go veahkaváldi dáhpáhuvvá. Ollugiin geat serve lei alddiineaset sámi duogáš ja sii vásihedje ahte muhtumin lei hástalus bargat albmosii buktimiin dahje meannudit áššiid veahkaválddi ja vearredaguid birra dan lávga servodaga siskkobeale man oassin sii ieža ledje.

Fokusjoavkkuin lei maiddái sáhka ideála birra ahte “albma sápmelaš” galgá leat gievra ja gierdat buot, sáhtta dagahit ahte eanet olbmot eai diedit veahkaválddi ja vearredaguid birra lagaš oktavuodain. Oasseváldit čatne dán ideála sihke almmáiolbmuid ja nissonolbmuid, ja ahte mánáid oahpaheapmi dasa ahte galge šaddat iešheanalazžan ja nanusin, sáhtta leat váikkuhan ahte veahkaválddi birra hállan lea nu tabuvuloš. Fokusjoavkkuid oasseváldit oaivvildedje ahte ideála dan birra ahte galgá leat nanus iige čájejit heittotvuoda vurdojuvvui erenoamážit sámi nissonolbmui. Sii oaivvildit ahte áigi lea láddan dasa ahte “myhta nana sámi nissonolbmot birra” ii šat galgga beassat stivret movt nieiddat ja nissonolbmot oidnet iežaset.

Dásseárvu ja sohkabealit eai leat leamaš juste gal nu vuoruhuvvon fáttat sámi servodagas. Dasa sáhttet leat muhtun muddui strategalaš sivat. Sámi identitehta nannen ja sámi ásaheasid huksen vuoruhuvvui guhká, ja beroštupmierohusat ja gizzut sámi servodaga siste jávkaduvojedje. Dál mii leat joavdan dan dássái goas fáttat nugo veahkaváldi ja vearredagut, psyhkalaš dearvvašvuhta, dásseárvu ja seksuála sodju leat bohtán almmolaš ja politihkalaš áššelisttaide sámi servodagas Norggas.

Raportta loahpas guorahallojuvvu dárbu mii čatnasa dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid gielalaš ja kultuvrralaš heiveheapmái sámi geavahedjjiiguin deaivvadeamis. Mii geahččalit čoahkkáigeassit dan maid fokusjoavkkuid oasseváldit vástidedje álgo rabas gažaldahkii Mii lea buorre bargu veahkaválddi oktavuodas lagaš oktavuodain din guovllus? Das geahčaduvvu mii min dutkamis adnojuvvu

dábálaš hástalussan suorggis veahkaváldi, ja mat ain adnojuvvojit caggin mas erenoamážit sáhtta leat oktavuoha sámii servodahkii. Ovddiduvvojit muhtun guovddáš dárbbut, mat čatnasit gulahallama buorideapmái ja buoret luohttámuššii veahkaválddi oaffariid ja veahkkeapparáhta gaskka, ahte bargit bálvalusain fertejit duostat ságastit tabuvuloš ja sensitiiva fáttáid birra, ja ahte ferte áŋgiruššat eanet ovttasbargguin ja máhtolonohallamiin. Dasto deattuhuvvojit muhtun deatalaš máhttodárbbut dán suorggis, nugo ovdamearkka dihtii dutkan veahkaválddi ja vearedaguid ilbmama birra sámii servodagas, deaivvademiid birra geavaheddjiid ja bálvalusaid gaskka, ja veahkaválddi vejolaš sosiokultuvrralaš dovdomearkkaid ja ilbmadanhámiid birra sámii servodagas.

Summary

A large number of people in Norway are subjected to violence and abuse every year. As many women as men report that they have been victims of domestic violence, but it is mostly women who are affected by the most severe, recurring and controlling violence. When it comes to sexual abuse, we know that many more women than men are victims and that the vast majority of perpetrators are men. Women may also engage in physical, psychological and sexual violence, and boys and men can be affected by such violence.

Domestic violence knows no national boundaries – and no society or population group in a country is untouched by it. Knowledge about violence in different geographical regions or different minority groups in Norway is generally limited, and this is also the case with respect to Sami communities.

This report about work on domestic violence and sexual abuse in Sami communities is the result of a one-year research project that the Sami parliament took the initiative on in 2014 and that together with the Norwegian Ministry of Justice and Public Security has initiated and funded. The Norwegian Centre for Violence and Traumatic Stress Studies (NKVTS) was responsible for carrying out the project.

The backdrop to our project is previous research showing that many victims experience various types of barrier that prevent them from seeking help or reporting violence. The research also suggests that abused individuals from ethnic minorities may experience special challenges in their dealings with support services. Studies of the interaction of Sami users with the health and social services suggest cultural challenges and language barriers. We therefore wanted to investigate how these challenges were expressed by those affected by domestic violence.

To achieve a good understanding of a complex field within the timeframe of the project, we decided to conduct focus groups with staff with support functions and with the police. The groups were conducted in different areas with a Sami population, both in areas where the Sami are in the minority and where they are in the majority. Focus groups are considered a good method for producing a relatively large amount of information in a short space of time and the approach is well suited to the exchange of knowledge across professional fields.

A general lesson from the focus groups was that employees often experience meeting barriers that prevent them from doing as good job in this field as they would wish to. A consistent trend, which characterized the discussions in all the groups, was that participants felt that special challenges can exist in respect of service-users and clients with a Sami background, especially concerning taboo subjects such as violence and abuse.

This led the participants to recognize the importance of the Sami language and cultural competence for the support system and the police. They emphasized that knowledge of Sami communication and Sami culture can help contribute to trust and understanding in respect of those with Sami affiliation who are affected by violence. Knowledge of less verbal and more indirect Sami ways of communication, where silence, body language and metaphors could have significance, was according to participants particularly important for employees to be aware of when it came to themes steeped in shame.

The importance of safeguarding the possibility for Sami speakers to communicate with the support services in their own language was tabled in the focus groups. At the same time, they stressed that the opportunity to use the Sami language in the context of service provision for many offers, first and foremost, a sense of security and may be seen as a confidence building factor. For many, choice of language may be dependent on the situation and topic of discussion and who one speaks to, and the participants emphasized that having the ability to show clients respect and understanding regardless of background is crucial. Taboos about sexuality and lack of Sami concepts of violence and sexual abuse are also significant for language selection.

Another important discussion in the focus groups was that many of the participants with a Sami background still today lack confidence in Norwegian society as a consequence of past assimilation policies. This affects, in particular, the encounters between those with a Sami background who are exposed to violence and non-Sami employees in the health- and social services, and in the police. The participants emphasized that non-Sami employees need to be humble and sensitive when meeting Sami families, but at the same time they criticized those who are far too cautious for fear of stigmatizing and appearing to offend.

The participants felt that the theme of violence and abuse is kept closer to one's self and within the family in Sami communities, particularly in small milieus where "everybody knows everybody". The participants claimed that the risk of dissolving

family bonds and for destabilizing cooperation within kin prevents those exposed to violence from informing anybody about incidents of violence. Given a fear that one may have to leave the community, lose one's family and one's Sami identity, those exposed to violence choose to keep violence and abuse hidden – and prioritize the consideration of the collective.

This can also be related to the role of laestadianism in parts of the Sami society. The participants think it contributes to the fact that those exposed to violence and abuse have to bear the shame and guilt related to the violence. Several of the participants had a Sami background themselves, and considered it at times challenging to identify or dealt with cases of violence and abuse within the same close-knit community that they themselves were part of.

The focus groups also reflected on whether the ideal of being “genuine with one another” and the idea that one should be strong and endure come what may, can lead to a situation in which not many victims report incidents of violence and abuse in intimate relationships. The participants linked these ideals to both men and women, and this fact alongside teaching children to be independent and strong, may help explain why being exposed to violence so taboo. Participants in the focus groups felt that the ideal of being strong and of not showing weakness is particularly expected of Sami women. They believe that it is high time that “the myth of the strong Sami woman” should no longer dictate how girls and women see themselves.

Equality and gender have been under-prioritized themes in Sami communities. This situation can be explained partly in strategic terms. Strengthening Sami identity and the structure of Sami institutions has long been prioritized, and differences of interest and conflicts within the Sami community have been toned down. We are currently experiencing a phase of upheaval, in which themes such as violence and abuse, mental health, gender and sexual orientation have entered onto the public and political agendas of Sami society in Norway.

Finally, the report discusses requirements related to the linguistic and cultural adaptation of health- and social services in respect of Sami users of these services. We try to sum up how the focus group participants answered the initial question: *What do you consider “good work” with violence in close relations in your region or municipality?* It reflected on what in our study is seen as general challenges in the field of violence, and what is highlighted as a barrier that specifically relates to Sami society. Some key needs are highlighted, related to an improvement in communication and increased trust between those affected by violence and the

support services. Employees within the services should have the courage to tackle taboo laden- and sensitive questions, and they also need to invest in an increased cooperation and exchange of knowledge. Finally, some important additional areas for research in the field are highlighted, such as research on the incidence of violence and abuse in Sami communities, the quality of the contact between service users and providers, and questions about whether violence has any specific socio-cultural characteristics and forms of expression in Sami communities.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep er et globalt problem av betydelig omfang og anses som en trussel mot menneskerettigheter. I Norge betraktes vold i nære relasjoner som et alvorlig samfunns-, folkehelse- og likestillingsproblem og er i dag et etablert politikkfelt som blir viet økt oppmerksomhet fra myndigheter, fagpersoner og forskere.

Sametinget tok i 2014 initiativ til et forskningsprosjekt om arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Sametinget og Justis- og beredskapsdepartementet har gått sammen om å igangsette og finansiere prosjektet. Oppdraget ble gitt til Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress med en økonomisk ramme på ett år og har resultert i den foreliggende rapporten. Hensikten med prosjektet har vært å frembringe mer kunnskap om et tema som det foreligger lite forskning om, og kan betegnes som eksplorativt eller utforskende.

Forekomst av vold

Et stort antall mennesker i Norge utsettes hvert år for ulike former for vold og overgrep. Vold i nære relasjoner har et betydelig omfang. Omfangsstudier og annen forskning bekrefter at vold i nære relasjoner har alvorlige konsekvenser for dem som opplever det. Volden kan ramme barn, unge, voksne og eldre, av begge kjønn. Både jenter og gutter, kvinner og menn, kan være voldsutøver. Samtidig viser forskningen at vold i nære relasjoner er et kjønnet fenomen. Det er kvinner som i de fleste tilfeller rammes av den mest alvorlige, gjentakende og kontrollerende partnervolden, der det er menn som er utøvere av volden. For såkalt «mindre alvorlig vold» er kjønnsforskjellene mindre (Thoresen og Hjemdal (red), 2014).

Hva gjelder seksuell vold, viser omfangsstudier gjennomgående at jenter og kvinner utsettes for alle typer av seksuelle overgrep og trakassering betraktelig oftere enn menn, og at det overveiende flertallet av utøverne er menn (Haaland, Schei og Clausen (red.), 2005; Thoresen og Hjemdal (red.), 2014; Mossige og Stefansen,

2016). Men også gutter og menn rammes, og kvinner utfører eller deltar i en betydelig del av overgrepene (Mossige og Stefansen, 2016). Gutter og menn kan oppleve det som særlig vanskelig å snakke om overgrepene, å søke hjelp eller å anmelde volden (Svendby, 2011; Reform, 2017).

Vold i samiske samfunn

Vold i nære relasjoner kjenner ikke nasjonale grenser – og ingen samfunn eller befolkningsgrupper i et land er uberørt. Det finnes begrenset med kunnskap om vold i ulike geografiske regioner eller i ulike minoritetsgrupper i Norge. Dette gjelder også forskning om vold og overgrep i samiske lokalmiljøer eller blant personer med samisk bakgrunn. Heller ikke de oven omtalte omfangsstudiene inkluderte informasjon om samisk tilknytning. En artikkel som nylig er publisert om forekomst av vold blant den samiske og ikke-samiske befolkningen i Norge (Eriksen, Hansen, Jávo, og Schei, 2015) utgjør et viktig bidrag til forskningen.¹ I denne artikkelen fremgår det at personer med samisk bakgrunn, og særlig samiske kvinner, rapporterte om høyere forekomst for fysisk, psykisk og seksuell vold enn personer med ikke-samisk bakgrunn i samme geografiske område. Studien har fått mye oppmerksomhet blant fagfolk, politikere, medier og allmenheten, og har i stor grad bidratt til å synliggjøre temaet vold og overgrep i det samiske samfunnet.

Barrierer mellom voldsutsatte og hjelpeapparat

Bakteppet for vårt prosjekt er tidligere forskning som viser at mange voldsutsatte opplever ulike typer av barrierer, som hindrer dem fra å søke hjelp eller å anmelde volden (Grøvdal, Saur, og Skaalerud, 2014; Thoresen og Hjemdal (red), 2014; Danielsen, Solberg, og Grøvdal, 2016). Forskningen tyder også på at voldsutsatte personer med etnisk minoritetsbakgrunn kan oppleve særlige utfordringer i sin kontakt med hjelpetjenestene (Holthe, Hauge, og Myhre, 2016; Hofman, 2011; Jonassen, Sogn, Olsvik og Hjemdal, 2008; Skogøy, 2008). Studier av samiske brukeres møte med helse- og sosialtjenestene i Norge, Sverige og Finland indikerer at mange samer opplever kulturelle utfordringer og språklige barrierer i sitt møte med majoritetssamfunnets tjenesteapparat (Hedlund og Moe, 2010; Bongo, 2012; Statens folkhälsoinstitut, 2010; Miettunen, 2012).

¹ Artikkelen bygger på data fra befolkningsundersøkelsen SAMINOR II.

1.2 Formål og forskningsspørsmål

Som nevnt foreligger det ikke mye forskning om vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Det overordnede formålet med prosjektet er derfor å få frem mer kunnskap om arbeidet med vold i nære relasjoner i samiske samfunn i Norge. Det viktigste grunnlaget for rapporten er en fokusgruppestudie med ansatte i hjelpeapparatet og i politi i utvalgte samiske områder, både områder der samer er i majoritet og der de er i minoritet.

Våre problemstillinger er:

- Hvilke erfaringer har ansatte i hjelpeapparat og politi fra sitt arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn?
- Hvilke spesifikke utfordringer opplever de ansatte i sitt arbeid?
- Hvordan mener de ansatte at deres arbeid kan utvikles når det gjelder vold i nære relasjoner i samiske samfunn?
- Hvilke samfunnsforhold mener de ansatte selv har betydning for håndtering av vold i nære relasjoner i samiske samfunn?

1.3 Rapportens struktur

I kapittel 1 har vi redegjort for prosjektets bakgrunn, formål og problemstillinger. Rapportens andre kapittel gir en innføring i samisk befolkning, samiske språk, lovgivning og retningslinjer av særlig betydning for samiske samfunn i Norge. Vi redegjør så for fornorsknings- og assimileringspolitikken. Videre beskrives samenes status som urfolk, og samenes rett til likeverdige helse- og sosialtjenester. I kapittel 3 skriver vi om begrepene vold og vold i nære relasjoner, og gir en oversikt over forskning om vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Kapittel 4 er metodiske betraktninger om planlegging og gjennomføring av fokusgrupper, samt forskningsetiske refleksjoner tilknyttet prosjektet. Kapittel 5 er en redegjørelse og drøfting av funnene fra fokusgruppestudien. Til slutt oppsummerer vi og gir våre avsluttende betraktninger i kapittel 6.

2 Samisk befolkning og samiske samfunn

2.1 *Sápmi*, samer og samiske språk

Sameland, eller *Sápmi*², viser til det samiske folkets tradisjonelle bosettingsområder i Norge, Sverige, Finland og Russland. Samenes landområde strekker seg fra Kola-halvøya i Nordøst-Russland til Engerdal i Sør-Norge og Idre i Sør-Sverige (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). I Norge bor det samer over hele landet, men de mest konsentrerte samiske bosettingsområdene finnes i utkantstrøk i områder nord for Saltfjellet (Samisk statistikk, 2016).

Antallet samer er umulig å anslå nøyaktig. I Norge registreres ikke informasjon om etnisk tilhørighet for innbyggerne (Samisk statistikk, 2016). En innfallsvinkel kan være Samelovens kriterier for stemmerett i valg til Sametinget. Disse inneholder et subjektivt og et objektivt kriterium. Det objektive kriteriet er at man selv, eller en av foreldrene, besteforeldrene eller oldeforeldrene hadde samisk som hjemmespråk. I tillegg kan barn til en som står i valgmanntallet, melde seg inn. Det subjektive kriteriet er at man selv identifiserer seg som same, såkalt egenidentifisering. Dette innebærer relativt vide og skjønnsmessige vurderinger som i stor grad overlates til den enkelte. Antallet personer som sto registrert i valgmanntallet var cirka 15.000 i 2013 (NOU 1995:6, www.samediggi.no).

Valgmanntallet inkluderer imidlertid bare en del av alle med samisk tilknytning: De som er over 18 år, som ønsker å ha stemmerett i Sametingsvalget og som oppfyller kriteriene. Mange som faller utenfor kan likevel anse seg som samiske. Et estimat man ofte ser i litteraturen er at det finnes mellom 80 og 100.000 samer totalt, hvorav om lag 50 til 65.000 anslås å bo i Norge (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). Det estimerte antallet varierer avhengig av hvilke kriterier som legges til grunn, som for eksempel egenidentifisering, førstespråk, hjemmespråk og familiehistorie.

² *Sápmi* er nordsamisk, *Saepmie* sørsamisk og *Sábme* lulesamisk.

Da det ikke finnes noe datagrunnlag for å lage individbasert statistikk om personer med samisk tilhørighet, er statistikken som utgis av Statistisk sentralbyrå geografisk basert. Den er også avgrenset til virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN), som i sin helhet ligger nord for Saltfjellet. En svakhet i denne avgrensningen er at hele det sørsamiske bosettingsområdet faller utenfor. En annen svakhet er at samisk bosetting i byer og større tettsteder ikke fanges inn, verken nord eller sør for Saltfjellet. Per i dag omfatter STN-området 21 hele kommuner og deler av ti kommuner, som ligger i Finnmark, Troms og den nordlige delen av Nordland (Samisk statistikk, 2016).

I denne rapporten bruker vi begrepene *samiske samfunn*, *samiske områder* og *Sápmi* (eller den norske delen av *Sápmi*) mer eller mindre som synonymer. Vår fokusgruppestudie omfatter geografiske områder med samisk befolkning i det nordsamiske, lulesamiske og sørsamiske området. Vi har inkludert det sørsamiske området, som ikke er en del av STN-området, i vår studie. Det var viktig for oss å ha med både områder der samer er i flertall og områder hvor samer er i mindretall.

Samisk etnisitet, identitet og samiske språk

Etnisitet er et komplekst begrep og det finnes mange definisjoner og beskrivelser av hva etnisitet er og hva det innebærer. Felles for flere av disse er at etnisitet er assosiert med et folks eller en gruppes kulturelle tradisjoner, levemåter og andre felles kulturelle trekk (Bhopad, 2014). I dag ses etnisitet og etnisk identitet overveiende som dynamisk, fleksibel og flytende. Etnisiteten kan bare forstås i forhold til sosiale relasjoner og andre gruppers etnisiteter. Tyngdepunktet er ikke på ulike gruppers egenskaper, men på relasjonene mellom gruppene. De etniske grensene mellom gruppene er ikke faste og stabile, men kan re-forhandles og rekonstrueres i ulike historiske og sosiale kontekster. For eksempel er det ikke entydig hvem som er same og hvem som er ikke-same. Samisk identitet er ikke nødvendigvis et enten-eller, men er situasjons- og individavhengig. Norsk og samisk kan ikke betraktes som gjensidig utelukkende kategorier som reflekterer to separate kulturer eller samfunn (Ledman, 2012; Dankertsen, 2014).

Hovland (1996) foretrekker å bruke begreper som *samisk tilknytning* eller *former for identifikasjon*, fremfor samisk etnisitet eller samisk identitet. Han argumenterer for at samisk tilknytning er en mer åpen betegnelse. Sivertsen (2009) understreker at begrepet tilknytning gjør at man kan snakke om grader av eller fravær av samisk tilknytning, noe som gjør begrepet svært brukbart. Samtidig mener hun at samisk identitet er et begrep som tydeligere klargjør ens egne grunnleggende forhold til

«samiskheten». Å ha samisk bakgrunn eller tilknytning, er ifølge henne, ingen garanti for at man ønsker å identifisere seg med denne bakgrunnen eller tilknytningen.

I denne rapporten har vi valgt å ha en fleksibel og åpen tilnærming til de ulike begrepene, nettopp fordi vi ønsker å understreke at samisk etnisitet, samisk identitet og samisk tilknytning har mange former og er i stadig endring, og fordi begrepene brukes på svært varierende måter både i litteraturen og i hverdagsspråket.

For mange samer, også for flere i våre fokusgrupper, ser samisk etnisitet og identitet ut til å være knyttet til det samiske fellesskapet, til tradisjoner og til kulturelle symboler. Språket er en sentral identitetsmarkør, men ikke den eneste. Kjerneområdet for de samiske språkene ligger i Sápmi, og det finnes ti forskjellige språk eller hoveddialekter i området. I Norge har vi i dag tre samiske språk: *nordsamisk* (grovt sett kan en si at nordsamisk snakkes så langt sør som til Tysfjord), *lulesamisk* (hovedsakelig i Tysfjord på norsk side) og *sørsamisk* (sør for Saltfjellet). Nordsamisk er det største samiske språket i Norge. En konsekvens av fornorskningstiden er at mange som regner seg som samer har mistet sitt språk og snakker kun norsk. Det er store regionale forskjeller når det gjelder hvor mange som bruker samisk språk (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). De siste årene har det blitt gjort mye for å ta vare på og revitalisere samiske språk (NOU 2016: 18).

Mangfold, tradisjon og modernisering

Det samiske samfunnet omfatter både de tradisjonelle samiske bosetningsområdene, der mange samer fortsatt bor, og tettsteder og større byer med betydelig samisk befolkning. Det samiske samfunnet er mangfoldig og variert, med store språklige, kulturelle og næringsmessige forskjeller. Dette er i seg ikke noe nytt; samer har i generasjoner levd i samfunn der det samiske, norske, kvenske og finske har eksistert parallelt. Også dagens samiske samfunn eksisterer i et flerkulturelt og interetnisk spenningsfelt, som betyr at den samiske etnisiteten og identiteten har mange forskjellige former og er i stadig endring (Kramvig og Flemmen, 2013; Sivertsen, 2009; Dankertsen, 2014).

Samer tilhører alle samfunnslag, yrker og utdanningsgrupper. Samenes sosioøkonomiske betingelser, levekår, somatiske og psykososiale helse og utdanningsnivå, kan på mange måter sammenlignes med majoritetsbefolkningen. Dette skiller samene i de nordiske landene fra andre urfolk, som ofte har vært ekskludert fra storsamfunnets velstandsutvikling (Kuokkanen, 2014).

I indre Finnmark ligger utdanningsnivået blant unge kvinner betydelig høyere enn hos menn. Mange områder med samisk befolkning er preget av stor fraflytting til tettstedene. Av de som flytter er det flest unge og kvinnene er i flertall (Sørli og Broderstad, 2011; Hansen, 2012).

I dag utøves reindrift av et mindretall av samisk befolkning, ca. 3000 personer (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). Reindrift har imidlertid fortsatt en stor betydning i samisk og lokal sammenheng, økonomisk og for sysselsetningen, og ikke minst kulturelt og symbolsk for hele det samiske samfunnet.

Moderniseringen av reindriften har ført til at reindriftsfamilier har blitt mer avhengig av tilleggsinntekter, og mange kvinner har søkt arbeid utenfor næringen (Nystad, 2003; Utsi, 2010; Amft, 2000). Forskere spør seg om slik økt kjønnsopolarisering, gjennom at kvinner og barn ikke lenger er like stor del av reindriftshverdagen, kan ha ført til et hardere miljø som kan ha negative konsekvenser for menns helse, alkoholbruk og vold (Nystad, 2003; Silviken, 2011).

2.2 Historisk bakteppe: Fornorskningspolitikken

Assimilering og fornorskning

Et fellestrekk i mange urfolks historie er at deres kultur tidligere har vært forsøkt undertrykt fra sentrale myndigheters side, og at urfolkene har vært utsatt for langvarig assimilasjonspolitikk. Dette har også vært situasjonen for samene. Myndighetenes fornorskningspolitikk fra og med midten av 1800-tallet holdt seg som dominerende ideologi til langt ut i etterkrigstiden. Politikken hadde som erklært målsetning å assimilere samer og kvener³, som en del av det norske nasjonsbyggingsprosjektet. Formålet var å erstatte minoritetenes kulturelle kjennetegn og språk med tilsvarende fra majoritetsbefolkningen. Samene ble på 1800-tallet gjerne definert som et fremmed folkeslag, og rasistiske holdninger og forestillinger om rasehierarki var med på å prege den offisielle politikken fra myndighetene (Nergård, 2011; Minde, 2005).

³ Kvener er etterkommere av finske innvandrere til Norge. Kvenene er offisielt anerkjent som en nasjonal minoritet i Norge.

Fornorskningspolitikken ble institusjonalisert i lovgivning og praktisk politikk fra midten av 1800-tallet. Særlig skole- og språkpolitikk ble et effektivt verktøy for målet om å fornorske den samiske befolkningen. Samene skulle lære norsk, og det skulle ikke snakkes samisk i skolen. Internatskoler og barnehjem hvor samiske barn og unge skulle oppdras til å bli gode norske og norskspråklige borgere ble et nasjonalt prosjekt. Samisk språk, historie og etnisk bakgrunn ble på mange steder og i mange slekter brakt til taushet, noe som for mange resulterte i et tap av språk og identitet (Minde, 2005; Stordahl, 1996; NOU 2016:18).

I etterkrigsperioden begynte myndighetenes holdning til samene å endres. Assimileringspolitikken ble avsluttet og samiske rettigheter kom etter hvert på den politiske dagsorden. I 1959 ble skoleloven offisielt forandret og det ble igjen lov å bruke samisk som opplæringspråk. Etter hvert fikk Norge en statlig minoritetspolitikk ovenfor samene, med hensikt å styrke og fremme samisk kultur og rettigheter. Samenes rett til å ta vare på og utvikle samisk språk og kultur har vært offisielt anerkjent siden 1960-årene. Flere statlige utredninger og kartlegginger om samenes situasjon, har kommet de siste tiårene. Den første NOU-en som var utelukkende viet til helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge, kom i 1995 (NOU 1995: 6; Arbeids- og sosialdepartementet, 2008; NOU 2016: 18).

Mobilisering og revitalisering

I 1970-årene ble den samiske kulturelle revitaliseringen, fremfor alt av de samiske språkene, intensivert. Den etnopolitiske samiske mobiliseringen ble tydelig særlig i tilknytning til den såkalte *Altasaken*⁴. Fra og med 1970-tallet begynte mange samer å oppleve at det ble tryggere å erkjenne og være åpen om sin samiske bakgrunn (Stordahl, 1996). Gjennom å understreke en spesiell samisk identitet, ønsket mange samer å gjøre den samiske etnisiteten til en samlende og mobiliserende politisk faktor.

Den økte anerkjennelsen av samiske rettigheter fra storsamfunnets side – særlig gjennom Sameloven i 1987 – førte til en gradvis oppbygging av samiske institusjoner. Sametinget ble etablert i 1987 som et folkevalgt rådgivende og besluttede organ for samene i Norge (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). Da Sameloven trådte i kraft og Sametinget ble offisielt åpnet i 1989, mener mange at fornorskningspolitikken ble avsluttet (Blix, 2016, s. 13).

⁴ Politisk konflikt, ca 1968-1982, hvor samiske interesser og miljøinteresser gikk mot en storskala vannkraftutbygging i indre Finnmark. Saken fikk stor betydning for utvikling av norsk samepolitikk.

Diskriminering i dag

Ettervirkningene av assimileringspolitikken i form av diskriminering, nedvurderende holdninger og manglende anerkjennelse av språk og kultur, kan sitte i lenge.

Levekårsundersøkelser og annen forskning viser at mange samer fortsatt opplever etnisk diskriminering og mobbing. Samer møter også i dag ulike former for indirekte og strukturell diskriminering, for eksempel i møter med de offentlige tjenestene (Josefsen, 2006; Hansen, 2012; Midtbøen og Lidén, 2015; Melbøe et al., 2016).

Blant urfolk og andre minoritetsgrupper med historisk erfaring av institusjonell diskriminering og overgrep kan fortidens behandling av gruppen bli en viktig del av både den kollektive og individuelle identiteten. En slik *kumulativ diskriminering* innebærer at diskriminering i dagens samfunn oppleves annerledes enn for minoritetsgrupper som ikke har tilsvarende historiske opplevelser av diskriminering som en del av sin kollektive identitet. De langsiktige konsekvensene av slik kumulativ diskriminering kan påvirke helse- og levekåret hos gruppen. Erfaringer av diskriminering med det offentlige tjenesteapparatet kan ha negative følgevirkninger selv i fraværet av direkte diskriminering i dag (Midtbøen og Lidén, 2015).

Historisk-kollektive traumer og ettervirkninger

Historisk-kollektive traumer brukes som et begrep for å beskrive innvirkningen på urfolk fra kolonisering, kulturell underordning og historisk undertrykkelse (Kirmayer, Gone, og Moses, 2014). Traumene fra fornorskningspolitikken kan, sammen med dagens diskriminering, stereotyper og negative holdninger fra storsamfunnets side, ha hatt innvirkninger på mange samer. Internasjonalt har flere forskere knyttet volden og overgrepene blant dagens urfolk til den historiske arven fra koloniseringstiden (Kirmayer, Gone, og Moses, 2014). Rauna Kuokkanen, finsk-samisk forsker virksom i Canada, ser en sammenheng mellom kolonisering og ulike uttrykk for problemer i dagens urfolkssamfunn, som for eksempel psykisk stress, identitetskriser, selvhat, rusproblemer og vold og overgrep (Kuokkanen, 2013; jfr. Smith, 2005). Foreløpig har vi lite forskning i de nordiske landene om de mer langsiktige innvirkningene som denne typen av historiske traumer kan ha hatt på samers psykososiale helse (Stoor, 2016, s. 26-27).

Barns utsatthet for vold og overgrep i internatskolene er et annet eksempel på overgrep på urfolk fra storsamfunnets side. Her blir sammenhengen mellom statlig og mellommenneskelig vold tydelig. Overgrepene ble lenge ignorert av myndighetene og de utsatte internaliserte skammen og skyldsatte seg selv. Mange mener at dette kan ha bidratt til ulike typer av sosiale problem i urfolkssamfunn,

inklusive den vold og overgrep som skjer i dag (Smith, 2005). Internatskolene i Finnmark og andre deler av Sápmi er en viktig og tragisk del av koloniseringshistorien i de nordiske landene, men det finnes fortsatt lite forskning om vold, seksuelle overgrep og andre traumatiske erfaringer som samiske elever opplevde i disse institusjonene (men se Rasmus, 2006).⁵

Postkoloniale forskere (f.eks. Keskinen et al., 2009) har karakterisert de nordiske landene som utelukkende *delaktige* eller *medvirkende* i den europeiske koloniseringspolitikken. Med dette blir ikke de nordiske landene ansvarliggjort for den *interne* koloniseringen av samene (Olsen, 2016). I likhet med andre urfolk, har også samene i Norge, Sverige og Finland og inuitene på Grønland blitt utsatt for kolonisering og utnyttelse av land og ressurser, i tillegg til statlig assimilasjonspolitikk og ulike former for diskriminering.

2.3 Vold i nære relasjoner på den politiske dagsorden i Sápmi

Da den samiske revitaliseringsprosessen kom igang på 1970-tallet, ble det viktig for den samepolitiske bevegelsen å markere et fellesskap mellom samene og storsamfunnet. Derimot var ikke likestilling mellom kjønnene særlig mye fremme; samekampen ble sett på som viktigere enn kvinnekampen (Halsaa, 2013; Eikjok, 2000; Kuokkanen, 2013). Mens kvinnebevegelsen i Norge i samme tidsperiode kjempet for kvinners rettigheter, og vold mot kvinner ble synliggjort, ønsket samebevegelsen å markere samenes rettigheter opp mot storsamfunnet og sin status som urfolk (Hansen, 2012). Samiske kvinneorganisasjoner prøvde å problematisere mangelen på likestilling mellom kjønnene i det samiske samfunnet, og ikke minst volden mot kvinner. En slik kritikk ble lenge marginalisert av den samepolitiske bevegelsen, som verken ønsket å splitte bevegelsen eller å styrke stereotypier om samiske menn som voldelige (Kuokkanen, 2014, jfr. Turi og Bals, 2011).

Kvinnepolitikk og likestilling ble således lenge nedprioritert, ikke minst av strategiske årsaker. Dette kan ha bidratt til at kjønn og likestilling ikke har hatt særlig høy prioritet i det samiske samfunnet. Kjønnssrollemønsteret, liksom

⁵ Se også Ingjerd Tjelle: *Bortsendt og internert: møter med internatbarn*, 2000 og *Omsorg og overgrep: møter med barnehjemsbarn*, 2005.

barneoppdragelsen, har vært ganske tradisjonell i mange samiske områder (Hansen, 2012; Josefsen, 2004; Balto, 1997).

For samiske kvinneorganisasjoner, *Norgga Sáráhkka og Sámi NissonForum*, har derimot vold i nære relasjoner, særlig vold mot kvinner og barn, lenge vært et viktig tema. Etter avsløringer av en rekke overgrepssaker i Kautokeino i 2005/2006 ble en lokal mannsforening, *Dievddut*, etablert. Foreningen bidro aktivt til å synliggjøre betydningen av temaet vold og overgrep (Henriksen, 2013; Minde og Utsi (red.), 2011).

Kvinneaktivister og kjønnsforskere har lenge kritisert sametingene i de nordiske landene for å nedprioritere spørsmål om likestilling og vold mot kvinner (Kuokkanen, 2014; Burman, 2016). Sametinget i Norge har imidlertid vært betydelig mer aktivt enn sametingene i Sverige og Finland, og har fokusert på temaet vold i nære relasjoner siden handlingsplanen for likestilling (2009-2013) ble vedtatt i 2008. Sametinget har også levert innspill til Norges rapportering til FNs kvinnekommisjonskomite, CEDAW og har deltatt i FNs kvinnekommisjonsmøter siden 2012 (Hansen, 2012).

Særlig de siste årene har Sametinget og ledende samiske politikere aktivt fremmet spørsmål om vold i nære relasjoner, seksuelle overgrep og de seksuelle minoritetenes situasjon. Dette får positiv omtale av Rauna Kuokkanen, som tidligere har fremført hard kritikk mot de nordiske samepolitikernes passivitet i slike spørsmål. Hun roser Sametinget i Norge for aktivt å gi oppmerksomhet til vold mot samiske kvinner, og mener det er viktig at sametingene i Sverige og Finland følger deres eksempel (Knoblock og Kuokkanen, 2015).

2.4 Samene som urfolk

2.4.1 Status som urfolk og minoritetsbefolkning

Samene har status som urfolk i Norge. ILO-konvensjon nummer 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, som Norge ratifiserte i 1990, definerer urfolk som:

«Folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrensene ble fastlagt, og som – uansett deres rettslige stilling – har beholdt alle eller noen av

sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner» (artikkel 1 nr 1b, se Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2013).

De norske myndighetene har slått fast at samene fyller vilkårene i denne definisjonen. Den offisielle holdningen er at landet er grunnlagt på territoriet til to folk, nordmenn og samer. I løpet av de siste tiårene har urfolks rettigheter i økende grad blitt satt på dagsorden både internasjonalt og i Norge. Myndighetenes forpliktelser overfor den samiske befolkningen er regulert både gjennom statens tilslutning til internasjonale konvensjoner og gjennom nasjonale lover. Av konvensjonsbestemmelser som Norge er forpliktet av, er nevnte urfolkskonvensjon sentral, og den eneste som kun omhandler urfolks rettigheter.

Samene er imidlertid også en nasjonal etnisk, kulturell og språklig minoritet, og konvensjoner og erklæringer som omhandler minoriteters rettigheter har derfor også betydning for samene. De viktigste er artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, FNs erklæring om urfolks rettigheter, Den europeiske pakten for regions- og minoritetsspråk og Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter. Norge har ratifisert Minoritetsspråkpakten og rammekonvensjonen, og anerkjenner jøder, skogfinner, romanifolk/tatere, rom og kvener/norskfinner som nasjonale minoriteter, dvs. som grupper med langvarig tilknytning til Norge (Henriksen, 2009).

Samer tilfredsstiller alle kriteriene for å kunne kalles en nasjonal minoritet, i tillegg til å være et folk som bebodde landet eller en geografisk region da intern kolonisering fant sted. Forskjellen mellom urfolksrettigheter og minoritetsrettighetene i folkerettslig forstand er at minoritetsrettighetene omfatter individuelle rettigheter mens urfolksrettighetene i større grad er formulert som kollektive rettigheter. Urfolk har en vesentlig større rett til deres tradisjonelle landområder og rett til selvbestemmelse enn nasjonale minoriteter (Henriksen, 2009).⁶

De norske myndighetenes ansvar overfor den samiske befolkningen er også nedfelt nasjonalt både i Grunnloven og ulike særlover. Den prinsipielle likeverdigheten mellom nordmenn og samer er slått fast i Grunnlovens § 108:

⁶ I motsetning til Norge har Sverige og Finland ikke gitt samene status som urfolk, men som nasjonal minoritet. Derved har samene i Sverige og Finland en svakere rettslig status enn hva samene i Norge har (Midtbøen og Lidén, 2015, s. 33).

«Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv».⁷

Lovbestemmelser som skal sikre utviklingen av samisk språk, kultur og samfunnsliv finnes også blant annet i sameloven, menneskerettsloven, opplæringsloven og reindriftsloven (jfr. Arbeids- og sosialdepartementet, 2008).

Samisk offentlig språk

Samelovens språkregler trådte i kraft i 1992. Loven innebærer at samisk er likestilt med norsk som et offentlig språk i Norge. Formålet er å bevare og utvikle de samiske språkene ved særlig å styrke bruken av språkene i offentlig sammenheng. Loven gjelder i forvaltningsområdet for samisk språk, som i dag består av kommunene Kárásjohka/Karasjok, *Guovdageaidnu/ Kautokeino*, *Unjárga/ Nesseby*, *Porsáŋggu/ Porsanger*, *Deatnu/ Tana*, *Lavangen*, *Gáivuotna/Kåfjord*, *Tysfjord*, *Snåasen/ Snåsa og Røyrvik*. De fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag, er også omfattet av forvaltningsområdet (www.sametinget.no).

Loven sier at offentlige tjenester aktivt skal bruke samisk ved informasjon til publikum og imøtekomme enkeltindividers ønsker om å bruke samisk i offentlig sammenheng. I en nylig utkommet NOU, *Hjertespråket* (NOU 2016: 18), fremføres det kritikk av at det er lite tilrettelegging for samisk språkbruk generelt i det norske samfunnet, og særlig for lule- og sørsamisk språkforståelse i helse- og sosialsektoren.

Sameloven gir innbyggere innenfor samisk forvaltningsområde rett til å bruke samisk språk i møte med helse- og sosialtjenester. Likeledes påpeker Lov om pasient- og brukerrettigheter at pasienter har krav på informasjon tilpasset individuelle forutsetninger, blant annet kultur- og språkbakgrunn. I Ot.prp. nummer 12 presiseres det at retten til informasjon som er tilpasset den enkelte pasients behov, tilsier at det overfor samisktalende pasienter bør skaffes tolk, eller at pasientene bør bli betjent av samisktalende helsepersonell når dette er nødvendig (Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold, 1987; Lov om pasient- og brukerrettigheter, 1999).

⁷ Denne bestemmelsen kom inn i Grunnloven i 1988.

2.5 Likeverdige helse- og sosialtjenester

Som vi omtalte over, har Norge anerkjent samers urfolksrelaterte helserettigheter, inklusiv samenes rett til kulturelt og språklig tilpassede helse- og sosialtjenester. De internasjonale konvensjonene og den nasjonale lovgivningen har derved også relevans for utformingen av hjelpetilbudet til utsatte for vold i nære relasjoner i samiske samfunn.

Det er blitt understreket i offisielle utredninger og statlige planer siden NOU 1995:6, *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*, at tjenesteapparatet skal vise kultursensitivitet og ha kulturell bevissthet og kompetanse i møte med den samiske befolkningen i landet. Gjennom denne utredningen ble samiske perspektiver i helse- og sosialtjenestene synliggjort for første gang. Det fremkom at samiske brukere kunne ha store problemer i møtet med tjenestene, inklusive språklige utfordringer. Tjenesteapparatets manglende innsikt i samisk kultur ble her fremhevet som problematisk. NOU-en ble fulgt opp av regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge, *Mangfold og likeverd* (Sosial- og helsedepartementet, 1999). Disse to dokumentene henvises det fortsatt til fra myndighetenes side i dag.

I Norge har målsetningen siden slutten av 1990-tallet vært å gi et kulturelt tilrettelagt tilbud til den samiske befolkningen innenfor de etablerte helse- og sosialtjenestene. Det finnes i liten grad tjenester som er utviklet spesifikt for den samiske befolkningen. Spørsmålet er imidlertid hvorvidt formell likebehandling er tilstrekkelig for at personer fra etniske minoriteter skal ha mulighet å oppnå reell likeverdighet og likestilling med majoritetsgruppen i et land. I visse situasjoner kan det være nødvendig med forskjellsbehandling og særtiltak (jfr. Blix, 2016).

I neste avsnitt gir vi noen eksempler på offentlige tjenester med betydning for arbeidet med vold i nære relasjoner, og som særlig, men ikke utelukkende, retter seg mot samer eller områder i Norge med betydelig samisk befolkning. Som et bakteppe gir vi først et kort overblikk over arbeidet mot vold og overgrep i offentlige virksomheter i Norge.

2.5.1 Arbeid med vold i nære relasjoner i offentlige virksomheter

Offentlige virksomheter i Norge har et særskilt ansvar for å forebygge og avdekke vold og å gi støtte og behandling til voldsutsatte. Kommunene har blant annet ansvar

for krisesentertilbudet, den kommunale barneverntjenesten, kommunenes helse- og omsorgstjeneste, sosialtjeneste, og tilbudet i barnehage og skole. Staten har ansvar for blant annet politi- og rettsvesen, statens barnehus, rådgivningskontorene for kriminalitetsofre, familievernnet, det statlige barnevernet og spesialisthelsetjenesten, som i dag har ansvar for tilbudet til barn og voksne utsatt for seksuelle overgrep. I tillegg fins det ulike kompetanse- og ressursmiljøer på voldsfeltet, både på nasjonalt og regionalt nivå (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016).

I dag fremstår tjenestetilbudet til voldsutsatte og utøvere av vold som fragmentert og lite samordnet (Grøvdal et al., 2014; Askeland et al., 2016). Godt samarbeid mellom og innenfor de offentlige tjenestene er av avgjørende betydning for godt arbeid med utsatte og berørte av vold i nære relasjoner. Kommunale handlingsplaner er et effektivt verktøy som kan bidra til å sikre et helhetlig tilbud og å koordinere og fremme tverrfaglig samarbeid. Kommunene oppfordres til å utarbeide handlingsplaner, men det er kun et mindretall kommuner som har slike handlingsplaner i dag. En viktig oppgave for de regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) er å bistå kommunene i å utvikle *handlingsplaner mot vold i nære relasjoner*. Andre oppgaver som RVTS'ene har inkluderer å bidra med kunnskap til tjenesteapparatet om traumer og traumatisk stress, herunder psykososial beredskap, vold og overgrep, inkludert vold i nære relasjoner, forebygging av selvmord og selvskading.

2.5.2 Tjenester til samisk befolkning på voldsfeltet – noen eksempler

De ordinære helse- og sosialtjenestene og politi sine ansvarsområder gjelder i alle deler av Norge, og skal imøtekomme alle deler av befolkningen sine behov. I det følgende fremheves noen tjenester som er utviklet spesifikt med tanke på samiske brukere, og tjenester som er opprettet i områder med betydelig samisk befolkning

Samisk nasjonal kompetansetjeneste - psykisk helsevern og rus (SANKS) ble opprettet i 2002 som en del av Finnmarkssykehuset, og er en integrert del av spesialisttjenesten for psykisk helsevern for samer i hele Norge. SANKS har hovedkontor i Karasjok. I tillegg har SANKS et nasjonalt team og utekontorer lokalisert i Tysfjord, Bodø, Snåsa og Oslo (SANKS' strategiplan 2015-2021).

Andre tiltak som har hatt betydning for arbeidet med vold i nære relasjoner i samiske samfunn er *familievernkontoret i Karasjok*, som ble etablert i 1991 for at den samiske befolkningen i indre og østre Finnmark skulle få hjelp med familierelaterte

problemer. *Regionalt samisk kompetansesenter (RESAK)* ble opprettet i 2011 innen det statlige barne- og familievernet i Bufetat, region nord, og er tilknyttet Indre Finnmark. Hovedoppgaven for senteret er fagutvikling på familierelaterte utfordringer i de samiske samfunnene. Det *samiske krise- og incestsenteret i Karasjok* har som hensikt å tilby hjelp til voldsutsatte med samisk bakgrunn.

Det regionale ressurscenteret om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging i Nord-Norge (RVTS-Nord) har en viktig oppgave med å bidra med kunnskap til tjenesteapparatet i en region i Norge med stor samisk befolkning.

I det sørsamiske området er det etablert et *samisk helse- og sosialfaglig nettverk* på Røros, som har arrangert flere seminarer der temaet vold i nære relasjoner har vært i fokus.

Kommunale handlingsplaner kan bidra til å koordinere tverrfaglig samarbeid i kommunene. Det er viktig at planene omfatter mangfoldet i kommunens befolkning I en analyse av de kommunale handlingsplanene gjennomført av NKVTS, viste det seg at vold i nære relasjoner i samiske samfunn sjelden er et tema som løftes opp i handlingsplanene (Sandmoe, 2016).

I politiet har arbeid mot vold i nære relasjoner høy prioritet. Det finnes egne koordinatører for familievold og seksuelle overgrep i alle politidistrikt. I de siste årene har vold i nære relasjoner vært et særlig satsningsområde for *Finnmark politidistrikt*. I 2013 ble en toårig kampanje kalt «Leker med ilden» igangsatt, der politimestrene og familievoldskoordinatorer i politiet arbeidet aktivt for å styrke kunnskapen og bevisstheten om vold og overgrep i Finnmarkskommunene. I Finnmark politidistrikt, som generelt i politiet i Norge, arbeides det med implementeringen av risikoverktøyet SARA (Spousal Assault Risk Assessment) til forebygging av partnervold. SARA er utarbeidet for å avdekke risiko for gjentatt partnervold slik at beskyttelsestiltak kan settes inn tidligere og mer målrettet.

3 Vold i nære relasjoner – begreper og forskning

3.1 Hva er vold?

Før vi fortsetter å drøfte temaet om vold i nære relasjoner i samiske samfunn, er det viktig å tydeliggjøre hvordan voldsforskningen forstår og definerer begrepet vold og ulike typer av voldshandlinger, og hvordan man skiller mellom ulike typer av vold avhengig av relasjonen der volden finner sted.

Det finnes en lang rekke definisjoner og typologier av vold (jfr. Askeland et al., 2016, s. 21ff; se også Isdal, 2000). En av de mest anerkjente og hyppigst brukte definisjonene er utformet av Verdens helseorganisasjon (WHO):

«[Vold er] tilsiktet bruk av fysisk kraft eller makt, faktisk eller ved hjelp av trusler, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner, eller mot en gruppe eller et samfunn, som enten resulterer i eller har stor sannsynlighet for å resultere i fysisk skade, død, psykologisk skade, feilutvikling eller deprivasjon» (Krug et al., 2002, 1084, norsk overs. i Askeland et al., 2016, s. 21).

Denne brede og overordnede definisjonen innbefatter *interpersonell* eller *mellommenneskelig* vold (for eksempel vold i det offentlige rom og vold i nære relasjoner), *selvpåført* vold (for eksempel selvmord) og *kollektiv* vold (for eksempel krigføring). I denne rapporten tar vi utgangspunkt i den mellommenneskelige volden som begås innen nære relasjoner.

Samtidig vil vi fremheve at de to andre dimensjonene i WHOs voldsdefinisjon – selvpåført vold og kollektiv vold – kan være relevante i en urfolkskontekst. En internasjonal forskningsoversikt konkluderer med at det finnes indikasjoner på høyere forekomst av selvmord blant arktiske urfolk sammenlignet med majoritetsbefolkningen (Young, Revich og Soininen, 2015; Silviken, Haldorsen, og Kvernmo, 2006). Kollektiv vold kan ta uttrykk i ulike former for strukturell og indirekte vold, og kan for eksempel utøves fra en stat mot en bestemt gruppe i samfunnet gjennom institusjonalisert diskriminering (Galtung 1969; jfr. Gottzén,

2014, s. 526). Et eksempel på slik kollektiv vold kan være statlige myndigheters assimileringspolitikk og overgrep mot urfolk (Minde, 2005).

I voldsforskningen understrekes at vold ikke kun tar fysiske uttrykk, men kan også dreie seg om for eksempel psykologisk vold eller trussel om vold (Isdal, 2000). Vår rapport tar utgangspunkt i en bred tilnærming til vold, og inkluderer *fysisk vold*, *psykologisk vold og kontroll*, samt *seksuell vold*. Samtidig er det viktig å undersøke hva som *forener* ulike typer av vold. En streng inndeling i ulike voldsformer stemmer ikke alltid overens med en mangefasettert og kompleks virkelighet. De ulike voldsformene kan opptre sammen eller være til stede over tid i et parforhold eller en familie der det forekommer vold (Askeland et al., 2016, s. 25).

3.2 Vold i nære relasjoner

Det er volden i *nære relasjoner* som er hovedfokus i denne rapporten. I begrepet nære relasjoner inkluderer vi nåværende og tidligere partner, barn og andre familiemedlemmer, samt andre nærstående personer (som slektninger og tillitspersoner, for eksempel i lokalsamfunnet). Mange voldshandlinger og seksuelle overgrep mot både voksne, barn og unge skjer i sosiale relasjoner som verken er (nær) familie eller fremmede (Thoresen og Hjemdal (red.), 2014, s. 33). Vi har derfor valgt å ha en bred tilnærming til begrepet nære relasjoner.

Nære relasjoner i samisk kontekst

I en samisk kontekst er det viktig å innlemme slekt og andre nærstående i begrepet nære relasjoner fordi slekt i det samiske samfunnet tradisjonelt defineres som nær familie (Balto, 1997; Nystad, 2003; Amft, 2000). Betydningen av slektskap, et utvidet familiebegrep og tettere bånd til familie, trekkes ofte frem som trekk ved samisk kultur og tradisjon, særlig i reindriftssamfunn. Reindriftsnettverk, eller *siida*, består av flere samarbeidende slekter eller hushold som er avhengig av hverandre både økonomisk og praktisk – i tillegg til å være i nær familie (jfr. Blix, 2016, s. 39-40).

Vold som kjønnet fenomen

I de siste årene har begrepet vold i nære relasjoner i stor grad erstattet begrepet vold mot kvinner blant myndigheter og forskere i Norge. Mange feministiske voldsforskere og kvinnepolitiske aktører har uttrykt bekymring for at kjønnsnøytrale begreper vinner terreng. De mener at dette usynliggjør at den grove private volden i

all hovedsak rammer kvinner, at det oftest er menn som utøver vold, og at volden finner sted i eksplisitt kjønnete maktrelasjoner. Vi mener at bruk av kjønnsnøytrale begreper som vold i nære relasjoner ikke nødvendigvis betyr at voldens kjønnete karakter ikke erkjennes, eller at strukturelle forståelser av volden ikke lenger gis betydning (jfr. Justis- og beredskapsdepartementet, 2013; Barne- og likestillingsdepartementet, 2016). Patriarkalsk vold kan utføres av begge kjønn og kvinner kan medvirke til å bevare undertrykkende kjønns- og generasjonshierarkier, noe som det bredere begrepet vold i nære relasjoner åpner for (Bredal, 2013, s. 138).

En god forståelse av voldens bakgrunn og mekanismer krever en kombinasjon av ulike teoretiske tilnærminger, og herunder er ulike typer av kjønnsperspektiver sentrale. Likevel vil vi i denne rapporten bruke begrepet vold i nære relasjoner fremfor «menns vold mot kvinner». Vi mener dette synliggjør og inkluderer alle former for vold i familien og i andre typer av nære relasjoner, inklusive vold mot barn, eldre og æresrelatert vold, liksom den vold som menn og gutter utsettes for og den vold som utøves av kvinner og jenter. I tillegg muliggjør begrepet en analyse av vold som et *kontekstuell* fenomen, der kjønn spiller sammen med andre faktorer, som for eksempel sosial bakgrunn eller klasse, etnisitet, marginalisering, alder, seksuell orientering og funksjonsevne.

3.3 Forskning om vold og overgrep i samiske samfunn og Nord-Norge

Det finnes lite omfangs- og surveybasert data om voldsutsatthet i samiske samfunn. Et viktig bidrag kom gjennom en studie av psykologisk, fysisk og seksuell vold blant den samiske og ikke-samiske befolkningen i Norge (Eriksen, Hansen, Javo, og Schei, 2015). Undersøkelsen var basert på data fra helse- og levekårsstudien Saminor II, som ble gjennomført i områder med både samisk og ikke-samisk befolkning i Nord- og Midt-Norge.⁸ Studien viste at samer, og særlig samiske kvinner, rapporterte de høyeste forekomsttallene for alle typer av vold. Halvparten (49 prosent) av de kvinnelige samiske respondentene, og en drøy tredjedel (35 prosent) av de kvinnelige ikke-samiske respondentene, rapporterte om voldsutsatthet i løpet av livet. Dette gjaldt alle typer av vold, på både private og offentlige arenaer. Blant menn hadde 40

⁸ Det var til sammen 11.296 deltakere i undersøkelsen, hvorav drøyt 19 prosent oppga å være samer. Svarprosenten var lav, 27 prosent.

prosent av samene og 23 prosent av de ikke-samiske respondentene opplevd vold i sin livstid. Samiske menn oppga å ha vært utsatt for mer fysisk og emosjonell vold enn ikke-samiske menn, mens det ikke fantes noen forskjell i utsatthet for seksuell vold mellom de etniske gruppene.

Seksuell vold var mer vanlig blant samiske enn blant ikke-samiske kvinner. Én av fem samiske kvinner rapporterte at hun hadde blitt utsatt for seksuell vold (22 prosent), mens cirka 16 prosent av ikke-samiske kvinner rapporterte om dette. Tilsvarende andel for samiske menn var fem prosent. I oppveksten (før 18 år) hadde 17 prosent av de samiske kvinnene og cirka fem prosent av de samiske mennene opplevd seksuell vold. Tilsvarende tall for ikke-samer var elleve og fire prosent. For alle typer av vold var utøveren overveiende (for 80 prosent av respondentene) en person som den utsatte var kjent med (familiemedlem, slektning, annen nærstående eller kjent person). Volden hadde vanligvis skjedd i oppveksten, men de samiske respondentene hadde oftere enn de ikke-samiske opplevd vold også de siste tolv månedene.

Andre forskere har ønsket å analysere volden som en konsekvens av kjønne maktforhold og manglende likestilling i urfolkssamfunnene (for eksempel Kuokkanen, 2007; Kuokkanen, 2014; Smith, 2015). Begge tilnærmingene har utgangspunkt i strukturelle maktforhold, enten mellom det samiske samfunnet og storsamfunnet, eller mellom kvinner og menn. Funnene i Eriksen et al. sin studie (2015) indikerer at det er viktig i videre forskning å studere partnervolden i samiske samfunn i lys av både etnisitets- og kjønnsperspektiver.

En annen relevant studie er en kartlegging av forekomsten av vold og seksuelle overgrep blant norske 15- og 16-åringer i seks fylker, basert på helseundersøkelser blant ungdom (Schou, Dyb, og Graff-Iversen, 2007). Studien viste at forekomsten av vold og overgrep var høyest i Oslo og i de tre nordligste fylkene; Nordland, Troms og Finnmark. Det var ikke tatt høyde for etnisitet i denne studien. Finnmark og Oslo lå ganske likt i andel ungdom som hadde opplevd vold fra voksne siste år, og var de fylkene med høyest forekomst. Finnmark skilte seg klart ut med høyest forekomst av seksuelle overgrep blant både jenter og gutter. Nesten hver tiende jente og cirka tre prosent av guttene oppga å ha vært utsatt for overgrep siste år. Gjennomsnittet for hele populasjonen var cirka seks prosent av jentene og 1,6 prosent av guttene.

Den norske kriminalstatistikken viser klare regionale forskjeller i utsatthet for volds- og seksuallovbrudd. I 2011 hadde Finnmark den høyeste andelen som var utsatt både for voldslovbrudd og seksuallovbrudd. Funnene fra den første nasjonale

prevalensstudien om partnervold i Norge (Haaland, Clausen og Schei, 2005) tyder også på regionale forskjeller blant kvinner som rapporterte at de hadde vært utsatt for vold fra sin partner. Andelen var høyest i Nord-Norge, dvs. Nordland, Troms og Finnmark (jfr. Hjemdal, 2014, s. 34). De nyere norske omfangsstudiene om utsatthet for vold og overgrep blant voksne, unge og barn (Thoresen og Hjemdal (red.), 2014; Mossige og Stefansen, 2016) har ikke analysert eventuelle regionale forskjeller i forekomst av vold og overgrep.

De ovennevnte studiene indikerer en større utsatthet for vold i områder i Nord-Norge. Data fra SAMINOR-undersøkelsen (Eriksen et al., 2015) viser at forekomsten av vold og overgrep er høyere blant samer enn ikke-samer bosatte i samme område. Slike funn er i samsvar med forskningsresultater fra internasjonale studier, som viser at urfolk er mer utsatte for vold enn andre befolkningsgrupper (Payne, Olson, og Parrish, 2013). Dette handler både om vold i nære relasjoner og andre typer av vold som rettes mot enkeltpersoner, for eksempel på offentlig sted. Samtidig peker forskningen på at seksuelle overgrep mot barn og unge er hyppigere blant urfolk enn hos andre befolkningsgrupper. For eksempel viser forskning om inuitter fra Grønland høy prevalens av vold, og spesielt seksuell vold mot barn (Curtis et al., 2009; Sørensen, 2001; jfr. Stoor, 2016, s. 65).

Forskning om møter med hjelpeapparatet

Ved siden av studiene omtalt over, foreligger lite empirisk forskning om vold i nære relasjoner i samiske samfunn (jfr. Stoor, 2016).⁹ Vi vil i gjennomgangen og analysen av vår fokusgruppestudie (kapittel 5) henvise til den forskningen som foreligger. En større kartlegging, som har fokus på samiske voldsutsattes møte med hjelpetilbudene, vil vi likevel omtale her. Statens folkhälsoinstitut i Sverige gjennomførte i 2010 en undersøkelse av hvordan voldsutsatte kvinner i nasjonale minoriteter, blant dem samer, blir møtt av tjenesteapparatet. Kartleggingen besto av en spørreundersøkelse i tjenestene og en intervjustudie blant voldsutsatte kvinner. Rapporten konkluderte med at mange voldsutsatte har behov for tilgang til personale som snakker samisk. Videre etterlyste den en mer kultursensitiv holdning hos myndigheter og tjenesteutøvere og mer kunnskap hos disse om hvordan samiske lokalsamfunn og særlig reindriftsfamilier fungerer (Statens folkhälsoinstitut, 2010).

⁹ I Sverige pågår et treårig forskningsprosjekt finansiert fra Brottsofferfonden (2015-2017) om ”Mäns våld mot samiska kvinnor i nära relationer – rättsliga problematiseringar av utsatthet och ansvarstagande”. Prosjektet ledes av Monica Burman (Umeå universitet) og Maria Scheffer Lindgren (Karlstads universitet).

4 Metodiske betraktninger

4.1 Hvorfor fokusgrupper?

Denne studien har som formål å undersøke hvordan det arbeides med vold i nære relasjoner på lokalt plan. Ettersom prosjektets rammer var begrenset, ressurs- og tidsmessig, konkluderte vi med at det ikke var mulig å gjennomføre en intervjustudie med utsatte eller andre berørte av vold. Tidligere forskning har også vist at rekruttering av informanter som har blitt utsatt for vold og overgrep kan være utfordrende og tidkrevende. For å tilegne oss det materialet vi ønsket, hadde vi behov for å snakke direkte med ansatte i tjenester som på ulike måter jobbet med berørte av vold i nære relasjoner.

Når vi valgte fokusgrupper fremfor enkeltintervjuer eller gruppeintervju, var dette basert på flere hensyn. Fokusgruppe som forskningsmetode kan defineres som en teknikk der data om et forutbestemt tema innsamles ved hjelp av muntlig interaksjon i en gruppe (Morgan, 1997). Det er ikke snakk om *gruppeintervju*, forstått som forskningsintervju av flere personer samtidig, men heller *gruppeinteraksjon*, hvor forskeren innleder og forklarer temaet for gruppesamtalen for så å, ideelt sett, kunne fungere som en moderator for gruppens drøfting og diskusjon av temaet. Hovedpoenget med fokusgrupper som forskningsmetode er at gruppeprosessen og dynamikken i gruppene skal gi forskeren mulighet til å identifisere og utforske gruppenormer, meninger, standpunkter og praksiser og så videre, som fremkommer i prosessen (Grøvdal et al., 2014).

I dette prosjektet valgte vi fokusgrupper som metode fordi vi da fikk mulighet til å oppnå god innsikt i tematikken innenfor de gitte rammene. Fokusgrupper regnes som en god metode for å produsere relativt mye kunnskap på kort tid, og formen er godt egnet til utveksling av kunnskap på tvers av fagområder (Grøvdal et al., 2014). Dette stemte godt overens med vår erfaring i dette prosjektet hvor vi hadde tverrfaglige fokusgrupper.

Det ble også vurdert å utforme og distribuere en spørreundersøkelse til aktuelle kommuner, men dette anså vi ville bli for ressurskrevende. I tillegg ville ikke dette, i

samme grad som et fokusgruppemateriale, kunne gi innsikt i de ansattes vurderinger og refleksjoner rundt det å arbeide med vold i nære relasjoner. Det at prosjektet hadde som formål å eksplisitt konsentrere seg om «samiske samfunn», gjorde at vi ønsket å ha mulighet til å få innblikk i deltakernes forståelse av hva som ligger i begreper om samisk identitet, samfunn og kultur. En spørreundersøkelse ville ikke på samme måte kunne fange opp variasjon og mangfold innen dette og andre aktuelle temaer, og hadde vært for tidkrevende.

4.2 Sammensetning og rekruttering av fokusgrupper

Fokusgruppene i dette prosjektet har bestått av ansatte i politi, helsetjeneste og sosialtjeneste innenfor fire ulike områder med samisk befolkning i Norge. Deltakerne ble rekruttert på bakgrunn av deres erfaring fra arbeid med berørte av vold i nære relasjoner, og et ønske om å delta i fokusgruppe om temaet. Hver gruppe arbeidet innenfor det samme geografiske området, i tillegg til at en andel av deltakerne også reiste til andre områder med samisk befolkning som del av sitt arbeid.

4.2.1 Faglig sammensetning

For å sikre at fokusgruppene ga et rikt materiale basert på bred erfaring med arbeid med vold i nære relasjoner, gjorde vi et strategisk utvalg av deltakere blant ulike deler av helsetjeneste, sosialtjeneste, samt politi og rettsvesen. Vi ønsket at fokusgruppene primært skulle bestå av ansatte med direkte erfaring med arbeid med vold i nære relasjoner innenfor et bredt felt tjenester og tilbud.

Vi kontaktet ledere med ansvar for helse- og sosialfeltet i de kommunene vi på forhånd hadde besluttet skulle innlemmes i utvalget, og ba om å bli satt i kontakt med ansatte i kommunen som jobbet i de aktuelle tjenestene. Videre kontaktet vi ansatte direkte, basert på informasjon om arbeidsområde på kommunens nettside, og basert på innspill fra andre. Gjennom samtaler med fagpersoner før rekrutteringen startet, fikk vi en mengde tips om personer innenfor ulike fagfelt som kunne være aktuelle som deltakere i fokusgruppene. I tillegg belaget vi oss etter hvert på tips om mulige deltakere fra ansatte vi kom i kontakt med, men som ikke selv hadde mulighet til å delta. Denne metoden, basert på den såkalte *snøballmetoden*, passet dette prosjektet godt, da metoden tillater forskerne først å rekruttere noen få personer med

egenskaper som passer til de bestemte utvalgskriteriene, og deretter be disse personene om navn på andre med tilsvarende egenskaper (Thagaard, 2003).

Da det viktigste faglige inklusjonskriteriet vi hadde satt for rekrutteringen var at de ansatte hadde direkte erfaring med arbeid med berørte av vold i nære relasjoner i sin arbeidshverdag, endte vi opp med et utvalg deltakere med relativt stor faglig variasjon seg i mellom. Hver gruppe skilte seg fra hverandre i sin tverrfaglige sammensetning, mens det ble tilstrebet en jevn fordeling innad i gruppene mellom personer innen helse- og sosialtjenester, politi, og eventuelle andre tjenester som skole og barnehage. I gruppene var to profesjoner representert i alle gruppene - politi og psykologspesialist. Ellers hadde deltakerne i de fire gruppene fagbakgrunn innenfor følgende tjenester: Psykisk helsevern og rus, skolehelsetjeneste, fastlegeordning, jordmortjeneste, hjemmesykepleie, NAV, barnevern, krise- og incestsenter, lensmannstjeneste, konfliktråd, familievoldstjeneste i politiet og barnehage. Profesjoner vi ikke lyktes med å rekruttere deltakere fra inkluderer blant annet familievern og skole.

Hver gruppe hadde mellom fem og ni deltakere, med 30 deltakere totalt.

4.2.2 Geografisk avgrensing og «samiske samfunn»

Da formålet med denne rapporten er å se nærmere på hvordan politi og hjelpeapparat arbeider spesifikt i samiske samfunn, var det nødvendig å definere hva som mentes med «samiske samfunn» og hvilken type populasjon vi skulle rekruttere deltakere blant. Som vi har redegjort for i pkt. 2.1, kan samiske samfunn defineres på ulike måter avhengig av om man forholder seg til hele den norske delen av *Sápmi*, eller til STN-området¹⁰ som per i dag omfatter kommuner som ligger i Finnmark, Troms og den nordlige delen av Nordland (Samisk statistikk, 2016), eller til det samiske forvaltningsområdet for samisk språk som omfatter ni kommuner i Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag.

Vi vurderte også å konsentrere oss om Finnmark fylke, hvor vi forskere da kunne gjennomføre hele datainnsamlingen i løpet av et opphold. Vi anså at det ville være mulig å sikre oss variert bakgrunn i fokusgruppene med hensyn til tradisjonell næringstilknytning (sjøsamisk/reindriftssamisk), andel av samiskspråklig befolkning i kommunen, og andre faktorer av betydning. Ulempen med denne tilnærmingen, var

¹⁰ STN-området er virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling. Dette skriver vi om i pkt. 2.1.

at vi på den måten ville ekskludere lulesamisk og sørsamisk område fra vår datainnsamling. Det samme problemet ville oppstå om vi konsentrerte oss om STN-området, som ikke omfatter det sørsamiske området.

Innlemmelse av flere samiske områder i materialet, og både områder der samer var i minoritet og i majoritet, ville styrke vår mulighet til å se sammenhenger og eventuelle forskjeller og fellestrekk på tvers av en rekke ulike forhold i gruppene. Etter å ha konferert med våre oppdragsgivere, ble det klart at de ønsket at vi i datainnsamlingen også skulle innlemme de sørlige delene av Sápmi. I lulesamisk og sørsamisk område har to av de tre offisielle samiske tale- og skriftspråkene sin opprinnelse, og både vi og oppdragsgiverne synes det var viktig å inkludere disse. Dette ville gi oss mulighet til å innlemme deltakere fra *markasamisk* område, som er et område hvor samisk befolkning er i minoritet, og ligger nært lulesamisk område geografisk.

Selv om vi forventet at dette ville gjøre datainnsamlingen tidkrevende, i et i utgangspunktet svært tidsbegrenset prosjekt, besluttet vi at deltakere skulle rekrutteres på lik linje i fire områder innen det samiske språkforvaltningsområdet. Dette innebar å reise fra vårt arbeidssted i Oslo til hvert av disse områdene. Utvalget inkluderte på denne måten en gruppe i sørsamisk område i Nord-Trøndelag, en gruppe i Nordland i lulesamisk område, og to grupper i Finnmark i nordsamisk område, hvorav én gruppe i Øst-Finnmark og én i indre Finnmark. Innen hvert område ble det rekruttert deltakere fra flere nabokommuner.

I nordsamisk område ble det valgt ut to områder som skiller seg fra hverandre på ulike måter. Det ene området er tradisjonelt sjøsamisk og har i dag en majoritetsbefolkning med norsk som dagligspråk. Det andre er et område hvor samisk er dagligspråk for majoriteten av befolkningen, og mange er knyttet til reindriftsnæringa.

I lulesamisk område valgte vi ut et tradisjonelt sjøsamisk område hvor flere nærliggende kommuner er del av forvaltningsområdet for samisk språk. Her inkluderte vi også deltakere med bakgrunn fra markasamisk område.

I sørsamisk område endte vi opp med en mindre geografisk spredning blant deltakerne enn vi hadde planlagt. Vi fikk en gruppe med deltakere fra en mindre del av hele det sørsamiske området, selv om vi lenge forsøkte å rekruttere deltakere fra hele det sørsamiske området som går over tre fylker. Dette viste seg å bli for vanskelig å få gjennomført i praksis, særlig på grunn av lang reisevei for noen av deltakerne. I tillegg var det en utfordring å finne personer som hadde erfaring med å

arbeide opp mot personer med sørsamisk bakgrunn berørt av vold i nære relasjoner. Under rekrutteringsarbeidet i sørsamisk område, kom det i samtale med de få som hadde relevant erfaring fram at mange med sørsamisk bakgrunn ikke ønsker å bli assosiert med å være sørsame, eller ikke ser dette som relevant å snakke om med sin fastlege eller andre representanter for velferdstjenester. Dette kan være noe av bakgrunnen for at vi svært ofte fikk tilbakemelding om at vedkommende vi ønsket å rekruttere til fokusgruppa ikke hadde noen erfaring med brukere eller pasienter med sørsamisk bakgrunn. Sør-samisk område er et område hvor samene er i sterk minoritet i forhold til den ikke-samiske majoritetsbefolkningen.

4.2.3 Samisk og ikke-samisk bakgrunn

Forskningsgruppens bakgrunn

Tidlig i prosjektet var betydningen av at vi i forskningsgruppen ikke hadde samisk bakgrunn et tema vi diskuterte. I forarbeidet til datainnsamlingen reiste vi til Tromsø og Karasjok, hvor vi hadde samtaler med en rekke ressurspersoner innenfor praksisfelt og forskning. I disse møtene kom ofte vår manglende samiske bakgrunn opp som et tema. Ressurspersonene vektla forskjellige hensyn rundt hvilke betydning vår bakgrunn kunne ha, og oppfatningene om hvor viktig det var, varierte. Tilbakemeldingen vi som oftest fikk, var at på dette sensitive feltet kunne det være utfordrende å rekruttere deltakere uansett bakgrunn hos forskerne. Noen la sågar vekt på at visse deler av prosessen kunne være *mindre* problematisk for oss, som ikke selv hadde samisk bakgrunn. Dette reflekterte vi rundt underveis i rekruttering og datainnsamling, og opplevde det både som en styrke og en barriere at vi kom «utenfra» det samiske samfunnet og det enkelte lokalmiljø vi ønsket å komme i kontakt med (jfr. Ledman, 2012). Styrken lå i at vårt prosjekt vekket oppmerksomhet, da det ble utført på oppdrag fra både Sametinget og Justis- og beredskapsdepartementet. Vi fikk tilbakemelding fra flere om at det var svært positivt at dette alvorlige temaet ble anerkjent og løftet frem av statlige aktører. Mange av dem vi ønsket å rekruttere var allerede engasjert i tematikken, og trengte lite betenkningstid for å takke ja til å delta.

Tilknytningen prosjektet hadde til statlige myndigheter, og det faktum at forskningsprosjektet ble utført av et nasjonalt kunnskapssenter i Oslo, kan også ha bidratt til at en del av dem vi kontaktet *ikke* ønsket å delta i prosjektet. Dette var ikke noe vi fikk tilbakemelding om direkte, men en antakelse vi gjorde oss basert på hvor vanskelig det til tider var å rekruttere deltakere. Et element her kan også ha vært eventuell usikkerhet knyttet til hva vi som forskere egentlig var ute etter å avdekke,

og hvordan funnene fra prosjektet kom til å fremstilles i rapporten og i media. Vi tok høyde for at noen av dem vi ønsket å rekruttere, særlig eldre personer, kunne ha negative erfaringer med at forskere og representanter fra myndigheter kom utenfra og ville «forske på» samene (jfr. Samisk forskning og forskningsetikk, 2002; Melbøe, 2016, s. 32).

Etter forsamtalene med representanter for fagfeltet tidlig i prosjektet, vurderte vi det slik at vi kunne hatt nytte av å ha en samisk medarbeider i prosjektet. Da vi utlyste en stilling som medarbeider på prosjektet, som skulle bidra i rekruttering og gjennomføring av fokusgrupper, presiserte vi i utlysningen at samisk språkkompetanse og lokalkjennskap ville være en fordel. Vi ansatte en kvalifisert og dyktig prosjektmedarbeider, ansvarlig for å delta i rekruttering og gjennomføring av fokusgrupper, som i tillegg hadde samisk bakgrunn. Prosjektmedarbeideren var del av gruppen på to som planla og drev rekruttering til fokusgruppene, og deltok i gjennomføringen av fokusgrupper som medmoderator.

Deltakernes bakgrunn

Under rekrutteringen til fokusgruppene la vi liten vekt på hva slags bakgrunn deltakerne hadde ut over den faglige. I noen tilfeller tok likevel deltakeren dette opp under telefonsamtalen med oss. Det varierte dermed om vi hadde kunnskap om hvorvidt deltakerne hadde samisk bakgrunn eller ikke, før vi var i gang med den enkelte fokusgruppe.

Av fokusgruppenes totalt 30 deltakere la 20 deltakere vekt på at de hadde samisk identitet og tilknytning. Det var dermed to tredjedeler av fokusgruppedeltakerne som selv var samiske. Selv om ikke vi rekrutterte spesielt med mål om samiske deltakere, ble dette likevel resultatet. Årsakene til at vi fikk en så stor andel samiske deltakere var tilsynelatende ulike fra område til område. I den nordsamiske gruppen, som ble gjennomført i et område hvor samisk er et utbredt språk i hverdagslivet, og hvor en relativt stor andel av befolkningen har tilknytning til reindrifta, er det naturlig nok en stor andel samiske ansatte i tjenestene vi rekrutterte blant. Når vi i tillegg i informasjonsskrivet¹¹ la vekt på at prosjektet handlet om vold i nære relasjoner i *samiske* områder, kan de som videreformidlet forespørselen ha vurdert at de ønsket å sende en ansatt som selv var samisk. Dette kan ha vært tilfelle i flere av gruppene, både i nordsamisk og lulesamisk område.

¹¹ Et informasjonsskriv om forskningsprosjektets formål, fremgangsmåte, og hva forskningsmaterialet skulle brukes til, ble utformet til deltakere av fokusgruppene, og sendt per mail.

I sørsamisk område var andelen samiske deltakere i gruppen lavere enn i de andre, og vi i prosjektgruppen arbeidet som nevnt lenge med å rekruttere aktuelle deltakere. Den tilbakemeldingen vi oftest fikk fra instansene og de ansatte selv, var at de var interessert i tematikken, men at de ikke hadde noe kunnskap og erfaring med det samiske i sitt arbeid. Da vi ønsket at dynamikken i gruppa ikke skulle være for dominert av ansatte som ikke hadde noen erfaring med å møte sørsamiske brukere, la vi ekstra vekt på et ønske om dette i rekrutteringen. Dette var en av grunnene til at vi ikke fikk flere deltakere totalt i denne gruppa. Som tidligere nevnt var lang reisevei en annen grunn til at ikke flere kunne delta.

De ikke-samiske deltakerne i gruppene la vekt på ulike hensyn som gjorde at de ønsket å delta i forskningen. Den vanligste grunnen disse oppga, var at de var *engasjert* i arbeid mot vold i nære relasjoner, og at de ønsket å *lære mer*. I en av gruppene la de ikke-samiske deltakerne større vekt på at de selv hadde mye erfaring med å jobbe med berørte av vold. Her var ikke aspektet med å «lære» av sine kolleger like fremtredende. En årsak til dette kan ha vært at de ikke-samiske deltakerne i denne gruppen allerede opplevde at de hadde en del kompetanse og innsikt i tematikken.

De samiske deltakerne snakket om sin egen bakgrunn og satte ord på sin egen samiske identitet eller bakgrunn på forskjellige måter, og variasjonen mellom gruppene var relativt stor. I tre av gruppene snakket de fleste samiske deltakerne om at de var samer allerede i presentasjonsrunden, før fokusgruppen startet for alvor. Deltakerne presenterte seg oftest som samisk med henvisning til at de hadde samisk slekt og at de hadde vokst opp i en samisk familie. Videre var det mange som presenterte seg som samiske ved å vise til at de snakket samisk. Her var det også mange som viste til at de *ikke* snakket samisk, men at deres foreldre og besteforeldre snakket samisk seg i mellom. Noen av disse la vekt på at deres egne barn lærte samisk gjennom skole og barnehage.

Den fjerde gruppen skilte seg litt ut i hvordan deltakernes samiske bakgrunn ble gjort relevant og kom til syne. Litt ut i gjennomføringen av denne gruppen, var det påfallende hvordan *ingen* av deltakerne syntes å være samiske. Ingen hadde lagt vekt på at de selv hadde samisk tilknytning, mens det i de to foregående gruppene hadde vært et tema fra tidlig av. Ettersom denne fokusgruppen skred fram, kom flere og flere inn på at de hadde familie og slekt som var samisk og at de selv kunne snakke samisk eller hadde en samisk identitet. Etter at gruppen var avsluttet talte vi opp at syv av ni deltakere selv hadde lagt vekt på sin tilknytning til det samiske. Det kunne synes som om deltakerne doserte denne informasjonen, på samme måte som

intervjudeltakere kan dosere sensitiv informasjon etter som de blir trygg på intervjueren og intervjusettingen.

Dette fikk oss til å reflektere over vår egen rolle som moderatorer, og særlig hvilket preg den av oss som var ikke-samisk, og «søring» bosatt i Oslo, satte på gruppen. Hvilken innvirkning hadde forskerens bakgrunn på rekrutteringsprosessen, og hvem som takket ja til å delta i forskningsprosjektet? Den ene gruppen hvor de samiske deltakerne ventet med å introdusere at de hadde samisk bakgrunn, var også den eneste hvor den ikke-samiske forskeren hadde stått for rekrutteringen på egen hånd. I de øvrige gruppene hadde medmoderatoren primært ansvar for rekrutteringen. Flere forhold kan ha bidratt til at de fleste av de samiske deltakerne i disse gruppene tidlig fortalte om sin bakgrunn. Likevel kan det ha vært av avgjørende betydning at denne medarbeideren i telefonsamtalene med mulige deltakere ofte fortalte at hun *selv* var lulesame og hadde vokst opp i den samiske bygda Drag i Tysfjord.

4.3 Gjennomføring av fokusgrupper

4.3.1 Makt og dynamikk i gruppene

Vi innledet fokusgruppene med et åpent spørsmål: *Hva er godt arbeid med vold i nære relasjoner i deres område?* Vi ønsket ikke å innsnevre diskusjonen til kun å omhandle «samisk befolkning», fordi vi ville la gruppene selv definere hva som var viktig å snakke om. I tillegg visste deltakerne via informasjonsskrivet, og samtale under rekrutteringen, at prosjektet handlet om samiske samfunn, og at deres område var valgt ut fordi det hadde en andel samisk befolkning. Samtlige grupper kom relativt raskt inn på diskusjoner som hadde med deres erfaringer med å jobbe i et samisk lokalmiljø, eller ha brukere med samisk bakgrunn.

Respekt og ydmykhet

Det var stor variasjon i hver gruppe mellom hvor mye den enkelte la vekt på sin erfaring med problemstillinger knyttet til vold i nære relasjoner i en samisk kontekst. I de fleste sammenhenger var det de deltakerne som selv var samiske, som først tok opp de utfordringene de forholdt seg til i møte med samiske brukere. Deltakerne med ikke-samisk bakgrunn, tok oftere en tilbaketrukket rolle i fokusgruppen. Flere med ikke-samisk bakgrunn fremhevet at dette var et felt de ikke visste helt hvordan de skulle snakke om, og de signaliserte en respekt og forbeholdenhet gjennom sin måte å ordlegge seg på. Først når et tema var vel etablert av de samiske deltakerne, tok de

ikke-samiske ordet og redegjorde for sine erfaringer eller refleksjoner om temaet. I gruppen hvor vi, og tilsynelatende også deltakerne, ikke visste hvem i gruppen som hadde samisk bakgrunn, tok det lengre tid før deltakerne kom inn på diskusjoner spesifikt tilknyttet det samiske. Dette kan ha vært en følge av at deltakerne ikke var komfortable med å prate om dette før de visste om noen hadde samisk bakgrunn, og at de var redde for å virke fordomsfulle eller bygge opp under stereotypiske holdninger til samer.

Forskjell mellom minoritets- og majoritetsområder

Respekt og ydmykhet for de samiske deltakerne kom særlig til uttrykk i en annen gruppe, der også majoriteten av deltakerne var samiske. Dynamikken var preget av lange enetaler fra deltakerne, med langt mindre dialog og diskusjon enn i de øvrige gruppene. Her kunne det synes som de samiske deltakerne ble gitt en slags ekspertrolle av de ikke-samiske deltakerne. Ikke-samene la sterk vekt på at de var tilstede i gruppen med et ønske om å få mer kunnskap og lære av hva de samiske deltakerne hadde å fortelle. En av deltakerne med ikke-samisk bakgrunn var selv mann og høyere utdannet enn de fleste andre deltakerne. Likevel viste han en stor ydmykhet i møte med de samiske deltakerne, og tok ordet først et stykke ut i fokusgruppen. Dette tolket vi som at en formell statusforskjell basert på profesjonstilknytning, utdanningsnivå og yrke tilsynelatende hadde mindre å si enn samisk bakgrunn.

Deltakerne i denne gruppen levde i et område hvor samer er i *majoritet*. Fokusgruppen i et område hvor samer er i sterk *minoritet*, tilkjennega noen andre typer holdninger til samer. I denne gruppen måtte deltakerne med samisk bakgrunn gjentatte ganger påpeke den marginaliserte og sårbare situasjonen mange samer i minoritetsområder har. Dette fikk ikke samme type gehør, og vekket ikke samme type ydmykhet som i gruppen i majoritetsområdet. Først etter at store deler av fokusgruppen var gjennomført, reflekterte den mest verbale av de ikke-samiske deltakerne rundt at vedkommende ikke hadde kjent til de svært utfordrende forhold den samiske befolkningen i minoritetsområder kan oppleve. Vedkommende ønsket å tilegne seg mer kunnskap på feltet, og ble møtt med en invitasjon til et kompetansehevende kurs fra en annen deltaker.

Sosiale skiller og «ekte samer»

Identitet og tilhørighet til det samiske ble tematisert i fokusgruppene, og da både i relasjon til hva deltakerne selv la i det å være same og hvilken betydning den ansattes bakgrunn hadde for møtet med samiske brukere. Det var primært de deltakerne som

selv la vekt på at de hadde samisk bakgrunn, som uttalte seg om samiskhet og samisk kultur.

Et tema som kom opp i gruppene var deltakernes syn på hvilke *skillelinjer* som eksisterte blant personer med samisk bakgrunn og tilhørighet. Dette var noe som ble løftet frem gjennom samtalen og drøftet – ofte gjennom begrepet «ekte same». Er man «ekte same» om man ikke snakker samisk? Er det reindriftssamene som er de «ekte samene»? På spørsmål om hva samiske deltakere mente når de trakk skillelinjer mellom seg selv og det de kalte «ekte samer», var svaret at det særlig var reindriftssamer de da tenkte på. Med tanke på at det i dag estimeres at det kun finnes rundt 3000 personer som driver med reindrift (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008), er det tankevekkende hvor stor symbolsk betydning denne næringen fortsatt har for samisk identitet. Dette er også noe Inger Marie Kristine Nystad (2003) finner i boka «Mannen mellom myte og modernitet». Hun påpeker at det reelle mangfoldet av næringer i samiske samfunn ikke alltid vektlegges, noe som kan ha bidratt til at både samer og ikke-samer oppfatter reindriftssamene som representanter for de «rene», «ekte» og «opprinnelige» samiske verdiene (Nystad 2003, s. 53). Dette, mener Nystad, kan føre til en problematisering av hvem som kan kalle seg «ekte samer», når ikke alle driver med rein. Diskusjonene vi så i gruppene knyttet til «ekte samer» kan handle om den mekanismen Nystad løfter fram.

En videre utvikling, som fremkom i våre grupper, var at mange av de samiske deltakerne både opphøyde og markerte avstand til forestillingen om den «ekte samen». For noen ble det viktig å markere avstand mellom sin egen identitet som samisk og andre sider av identiteten deres, som for eksempel at de hadde høyere utdanning, arbeid i det offentlige, og en ektefelle som ikke var samisk. Flere ganger knyttet deltakere sine refleksjoner om barrierene mellom hjelpeapparat og samiske miljøer direkte til reindriftssamiske miljøer, og presiserte at det var denne gruppen de opplevde størst utfordringer med å nå frem til i arbeidet med vold.

Dette kan sees i lys av Fredrik Barths (1969) teori om hvordan forestillinger om kulturelle og etniske skillelinjer også bidrar til å produsere og opprettholde sosiale grenser. Stereotypien om reindriftssamer som en type «bærere» av mer problematiske trekk enn andre, kan bidra til å opprettholde og forsterke en slik potensielt stigmatiserende sosial grensedragning. .

I vår formidling i rapporten av fokusgruppedeltakernes meninger, er det avgjørende å legge vekt på det subjektive i deltakernes uttalelser. Det én person sier skal ikke tas

til inntekt for meningen til gruppene som helhet, men kan brukes til å illustrere trekk og tendenser som vi fant hos flere av deltakerne, og i ulike dialoger.

Det kom også til syne en hel del ambivalens i spørsmålet om «ekte samer», da mange av de verdiene, idealene og forventningene som de samiske deltakerne trakk fram som mulige årsaker til at folk *ikke oppsøkte hjelp* utenfor familien, var verdier de opplevde å ha selv. Eksempelvis var idealet om at man måtte være *sterk* for å være en «ekte same», noe flere selv opplevde at var en viktig del av deres identitet. En av deltakerne fortalte om et tilfelle hvor vedkommende gikk på krykker etter en operasjon, og fikk i umiddelbar reaksjon fra sin sønn: «Men du skal vel ikke ha krykker, du er jo same!» Dette opplevde deltakeren som et tegn på at idealet om å være en «sterk same» også preget henne og hennes familie. Astri Dankertsen (2014) reflekterer i sin doktoravhandling rundt at samisk identitet og tilhørighet på mange måter synes å være flytende og situasjonsbetinget. Hun mener at «norsk» og «samisk» ikke er gjensidig utelukkende kategorier, som reflekterer to separate samfunn eller kulturer. Snarere kan man se kategoriene som ytterpunkter i et kulturelt og sosialt kontinuum i en hverdag som preges av både samisk og norsk tilstedeværelse. Hun mener at det kanskje er nettopp gråsonene, eller *mellomrommene* mellom norsk og samisk identitet, som er det interessante og relevante i identitetssammenheng (Dankertsen, 2014).

Hvordan de norske deltakerne i gruppene reflekterte rundt dette spørsmålet, og om de identifiserte seg med noen av de forholdene som ble trukket fra som *spesielt samiske*, kom ikke direkte til syne. Likevel ble det i samtlige grupper tatt opp at mye av det som ble trukket frem som spesielt også gjaldt for andre deler av befolkningen, og at det samtidig ikke gjaldt for *alle* samer. Denne typen nyansering og forbehold som ble tatt blant deltakerne, tilstreber vi å la komme til syne i rapporten.

Bruk av tolk

I en av gruppene var mange av deltakerne samiskspråklige og ble under rekrutteringen tilbudt tilstedeværelse av tolk under fokusgruppen. Dette var noe flere ønsket og det ble derfor ordnet med tolk og tolkeutstyr til denne gruppen. Vi avtalte med tolken at han skulle simultantolke fra nordsamisk til norsk. Dette fungerte etter vår vurdering godt, selv om det alltid vil være risiko for at visse nyanser i meningsinnholdet kan gå tapt i oversettelsen. Vi var opptatt av at deltakerne skulle føle seg komfortable med å snakke samisk, og de ga tilbakemelding om at det fungerte godt. Etter om lag halvgått tid, ga en av deltakerne beskjed til tolken om at vedkommende ønsket at det skulle tolkes fra norsk til samisk også. Dette ønsket

etterkom tolken, men ga uttrykk for oss under pausen at det ikke var ideelt for ham.¹² Vi hadde på forhånd vurdert at det *ikke* ville være nødvendig med tolkning fra norsk til samisk, da vi hadde fått beskjed fra deltakerne om at de forstod norsk godt. Forhold knyttet til språkvalg, tolkning, forståelse og hvor komfortabel den enkelte var med norsk språk, kan dermed ha påvirket dynamikken i fokusgruppen.

Gruppemoderators påvirkning på gruppene

Underveis og etter hver fokusgruppe, snakket vi i forskningsgruppen om dynamikken mellom deltakerne, hvilke temaer som ble tatt opp, og hvilke temaer det eventuelt var uenighet om innad i gruppene. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen, handler om hvordan vi med vår tilstedeværelse påvirket samtalen og diskusjonen og hvilke temaer som ble tatt opp. I tråd med det vi har kommet inn på tidligere, at forskerens ikke-samiske bakgrunn kan ha bragt med seg noen ekstra barrierer mellom forsker og deltakere, kan også dette ha påvirket selve fokusgruppe-situasjonen. Eksempelvis kan etableringen av sosiale skillelinjer mellom «moderne» og «ekte» samer, nevnt over, ha vært påvirket av dette. Om deltakerne hadde en oppfatning av at moderatorene så på samer som mer voldelige, eller at vi hadde et negativt syn på samer som gruppe, kan dette ha bidratt til at deltakerne ønsket å markere tydelig avstand til deres idé om vårt bilde av «den ekte samer».

4.3.2 Anonymitet og konfidensialitet

I forkant av fokusgruppene fikk alle deltakerne tilsendt et skriv med informasjon om prosjektets formål og bakgrunn, hva som ville være tema for fokusgruppen og hvorfor akkurat de ble spurt om å delta. Både i dette skrevet og muntlig i forkant av hver gruppe, fikk deltakerne opplysninger om at det var frivillig å delta, at man kunne trekke seg når som helst, og at alt av lydopptak, notater og transkripsjoner ville bli behandlet konfidensielt og destrueres ved prosjektets slutt. I begynnelsen av hver fokusgruppe fikk deltakerne grundig informasjon og mulighet for å stille spørsmål, før lydopptaker ble slått på.

Anonymisering der «alle kjenner alle»

Et tema som ble tatt opp i begynnelsen av hver fokusgruppe, var hva deltakerne tenkte om muligheten for at noen kunne kjenne dem igjen og forstå at det var de som var med i studien. Her var det forskjeller mellom gruppene. Noen deltakere og

¹² Ved tolkning til flere språk, eller tolkning «begge veier» er det vanlig å ha en tolk for hvert språk.

grupper var mer bekymret for å bli gjenkjent enn andre. Det ble fremmet et ønske om at de spesifikke kommunenavn og yrkestitler ikke ble nevnt i rapporten, da det ville gjøre personene identifiserbare. I tillegg var det noen som problematiserte det å trekke frem én eller to kommuner i en hel region, da det kunne tolkes som at disse kommunene hadde spesielle utfordringer med vold i nære relasjoner. Vi kom til at det ikke ville svekke analysen eller formidlingen av funnene om vi utelot navn på kommuner vi hadde rekruttert fra og yrkestitlene til de involverte. Vi bestemte oss dermed tidlig for gjennomgående i rapporten å anonymisere slik at lesere visste hvilke samiske områder og hvilke yrkesgrupper som hadde deltatt i studien, men ikke hvilke yrkesgrupper i hvilke områder.

Alt sensitivt og identifiserbart materiale har vært oppbevart etter faglige og personvernmessige standarder.

4.4 Tolkning og presentasjon av materialet

4.4.1 Koding og analyse av materialet

Som en følge av prosjektets kvalitative tilnærming og eksplorerende karakter, ble det foretatt en temasentrert analyse, influert av Braun og Clarke (2006). Transkripsjonen av fokusgruppene ble lest og gjennomgått, og en tekstnær koding av materialet ble foretatt ved hjelp av kodingsprogrammet *Hyperresearch*. På dette nivået er det sentrale å markere og kode tekst ved å skrive en kort beskrivelse av hva som sies med deltakerens egne ord. På denne måten skapes det nærmest en syntetisering av fokusgruppens innhold, og forskeren sitter igjen med en mengde koder, eller setninger, som sammen utgjør en slags oppsummering av fokusgruppen som helhet. Hver gruppe ble «kokt ned» til mellom 75 og 85 koder. Deretter begynte arbeidet med å samle kodene i temaer, ved å finne tematiske likheter mellom kodene og så finne en felles «overskrift» for hvert tema. Gjennom prosessen med å samle koder som handlet om det samme, meldte det seg mange tanker om de sentrale og viktige sammenhengene i materialet. Deler av dette var ideer og sammenhenger som ble synlig tidlig i prosessen, og som gjennom analyseprosessen ble styrket.

På forhånd kunne vi ikke vite om vi ville finne noen likheter mellom de forskjellige samiske områdene. Vi visste heller ikke hvordan deltakerne ville resonnerer rundt dette med samiske områder og samisk befolkning, og om arbeid med vold i nære

relasjoner i en samisk kontekst i det hele tatt var et relevant tema å diskutere. Det ble raskt tydelig for oss at deltakerne til gagns hadde meninger på dette området, og etter som vi gjennomførte flere fokusgrupper merket vi oss flere temaer som gikk igjen.

Den tekstnære kodingen gjorde det mulig å identifisere visse begreper og talemåter som gikk igjen i alle fokusgruppene. Noen eksempler på dette er uttrykkene «å holde det innad i familien», «det må du tåle», «ikke være svak» og «vi må tørre å spørre».

Da analysen på tematiseringsnivået var ferdigstilt, ble det utarbeidet en temaoversikt med alle de aktuelle kodene for hvert tema. Dette var så grunnlaget for den første disponeringen av rapporten og skissering av kapitler med relevant teori og litteratur som kunne belyse funnene.

Analyse av et komplekst kvalitativt materiale er ikke noe som kan avgrenses til kun en del av en studie, men er en naturlig del i hver fase. For hvert steg av prosessen festet vi oss ved mulige tolkninger og sammenhenger, og tok med oss dette videre inn i analysearbeidet. Som Leiulfsrud og Hvinden påpeker vil enhver lesing av vårt datamateriale føre til en konstruering av virkeligheten, da vi trekker på vår forforståelse og sosiale bakgrunn. Vår tolkning vil være annerledes enn andres med annen fagbakgrunn eller interesseområde (Leiulfsrud og Hvinden 1996, s. 232). Braun og Clarke påpeker at dette må sees som en uunngåelig del av tematisk analyse, og at man ikke kan si at «temaer vokser frem» uten forskerens påvirkning:

The language of “themes emerging” can be misinterpreted to mean that themes “reside” in the data, and if we just look hard enough they will “emerge” like Venus on the half shell. If themes “reside” anywhere, they reside in our heads from our thinking about our data and creating links as we understand them (jfr. Braun og Clarke, 2006, s. 80).

4.4.2 Hva kan materialet fortelle om?

I dette prosjektet, hvor fokusgrupper med ansatte i hjelpeapparat og politi er deltakere, er det dette lille stykket av virkeligheten vi kan basere vår analyse på. Det er våre deltakeres refleksjoner, diskusjoner, meninger og perspektiver, som utgjør materialet. Og det er vår analyse av dette vi skal formidle i denne rapporten. I kvalitative studier er det ikke rett å hevde at man automatisk kan *generalisere* sine funn til å gjelde hele den populasjonen man har gjort datainnsamling blant. Dette gjelder også vårt prosjekt. Det vi dog *kan* hevde er at vi i denne studien har mulighet til å vise hvilke vurderinger som kan ligge til grunn for de valg hjelpeapparat og politi gjør i sitt arbeid med vold i nære relasjoner, og hvilke historiske, kulturelle og

sosiale mekanismer som kan ligge til grunn for det deltakerne opplever som utfordrende i sitt arbeid.

Vi hadde i utgangspunktet ikke noe mål om å sette gruppene opp mot hverandre eller sammenlikne, og har heller ikke gjort dette i analysen. Likevel har vi, særlig i metodekapitlet, latt variasjonen mellom gruppene komme til syne. I funnkapitlet har vi konsentrert oss om å løfte fram de diskusjonene som ble tatt opp på tvers av alle gruppene. Det å ha datainnsamling i fire ulike områder, har styrket muligheten vi med dette materialet har til å identifisere noen felles utfordringer hjelpeapparat og politi opplever å ha i samiske samfunn. Variasjonen vi la opp til mellom gruppene i forhold som andel samisktalende, type tilknytning til primærnæringer og andre lokale forhold, kan ha bidratt til en slik styrking av materialet.

5 Funn fra fokusgruppestudien

5.1 Introduksjon

Arbeid med vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep innebærer en stadig påminnelse om at det er mindretallet av saker som faktisk kommer frem i lyset. Mye av volden og de seksuelle overgrepene forblir skjult for hjelpeinstanser, politi og rettsvesen. De fleste av de utsatte anmelder ikke sakene og oppsøker ikke hjelp eller medisinsk behandling. Mange snakker ikke med noen om det de har vært utsatt for (Thoresen og Hjemdal (red.), 2014, s. 122-125; Pape og Stefansen (red.), 2004).

I fokusgruppene var vi forberedt på å høre mye om det konkrete arbeidet som gjøres på voldsfeltet innen de ulike tjenestene, og om ting som fungerte godt og mindre godt i den enkeltes arbeid med å nå ut til mennesker utsatt for vold i nære relasjoner. Som beskrevet i pkt. 4.3 er fokusgruppemetoden slik at man innleder med et åpent spørsmål, som så ideelt sett utvikler seg til en samtale mellom deltakerne om det de vurderer som viktig å ta opp innenfor det temaet som er satt. I vårt tilfelle var spørsmålet: *Hva er godt arbeid med vold i nære relasjoner i deres område?* Vi hadde på forhånd informert om at vår forskning omhandlet vold i nære relasjoner i samiske områder, og at deltakerne var valgt ut fordi de på ulike måter arbeider med å møte personer berørt av vold. I denne delen av rapporten vil det redegjøres for hvordan deltakerne i fokusgruppene reflekterte rundt dette brede og åpne spørsmålet. Vi vil i det følgende presentere og drøfte temaer og diskusjoner som kom opp i flere av gruppene.

Det rådet i alle fokusgruppene en oppfatning om at det på mange områder er sterke barrierer mellom hjelpeapparat og personer med samisk bakgrunn, spesielt ved tabubelagte temaer som vold og overgrep. Dette ble diskutert som en utfordring tjenesteapparatet opplever i møte med voldsutsatte generelt, men hvor deres erfaringer i møte med samiske brukere spesielt innebar visse tillegg utfordringer.

Innledningsvis vil deltakernes refleksjoner rundt behovet for språk- og kulturkompetanse i arbeid med vold i nære relasjoner, løftes frem. Deltakerne mener at flere i hjelpeapparat og politi i samiske områder må bli tryggere på å snakke om

vold og overgrep, øke kunnskapen om symptomer og signaler som kan bidra til å avdekke vold, samt tilegne seg kultursensitivitet og evne til refleksjon over egen maktposisjon overfor sine brukere.

Videre vil barrierene mellom samisk befolkning og offentlige tjenester sees i lys av den assimilerings- og fornorskningsspolitikk som norske myndigheter har påført samene historisk (jfr. pkt. 2.2). Dette var en sammenheng som deltakerne var opptatt av, og mente at kunne ha særlig påvirkning på møter mellom voldsutsatte med samisk bakgrunn og ikke-samiske ansatte. Dette vil drøftes i lys av forskning om hvordan samers forhold til norske myndigheter og velferdstjenester også i dag kan være farget av historiske og kollektive traumer.

Råder det en særlig «taushetskultur» i samiske samfunn? Deltakernes refleksjoner rundt oppfatningen av at samer holder ting tettere til brystet enn ikke-samer, redegjøres for i en del av dette kapitlet. Dette vil sees i lys av forskning om nære relasjoner i tette samfunn, gjensidig avhengighet i tradisjonelle næringsformer, som for eksempel reindrift og forholdet mellom kollektiv og individ i samisk kultur. I tillegg vil forskning om normer om taushet innen lukkede religiøse miljøer som for eksempel det læstadianske, belyses i relasjon til deltakernes refleksjoner om dette.

Gjennomgående i funnkapittelet trekker vi inn deltakernes refleksjoner rundt deres egen posisjon og rolle i møte med berørte av vold i samiske samfunn. De fleste av deltakerne i fokusgruppene definerte seg selv som samiske, som nevnt i pkt. 4.2.3. Mange av de utfordringene de opplevde i sitt arbeid med vold og overgrep, relaterte de også til sin egen bakgrunn og kultur, og dette vil aktualiseres gjennomgående i drøftingene av studiens funn. Dette gjøres gjeldende i deltakernes refleksjoner rundt idealet om å «være sterk» og «tåle alt» for å være en «ekte» samisk kvinne eller mann som drøftes i siste del av funnkapitlet. Her tematiserer deltakerne at dette idealet kan bidra til at terskelen for å søke hjelp er høyere i samiske samfunn.

5.2 Samisk språk- og kulturkompetanse

I fokusgruppene så vi en gjennomgående oppfatning hos deltakerne om at personer med samisk tilknytning var mer tilbakeholdne enn ikke-samer når det gjaldt å søke hjelp i forbindelse med vold og overgrep i nære relasjoner. Deltakerne problematiserte selv denne oppfatningen, og var noe ambivalente med tanke på om det eksisterer en reell forskjell, eller om denne oppfatningen var overdrevet hos dem selv og tjenesteapparatet for øvrig.

Forskning viser at det generelt i befolkningen er et mindretall av utsatte som søker hjelp i forbindelse med vold og overgrep (jfr. Thoresen og Hjemdal (red.), 2014; Pape og Stefansen, 2004). Samtidig vet vi at personer som på ulike måter kan være særlig utsatt på grunn av sin etnisitet, seksuelle orientering, funksjonsevne eller andre typer faktorer, kan oppleve større barrierer mot å melde fra til hjelpeinstanser når de utsettes for vold i nære relasjoner (Fjær, Gundersen, og Mossige, 2013; Holthe, Hauge, og Myhre, 2016).

I dag møter fagfolk fra helse- og sosialtjenester og andre deler av velferdsstatens hjelpeapparat et kulturelt og etnisk mangfold hos sine klienter og brukere. Derved har kultursensitiv forståelse og tilnærming blitt en viktig del av organiseringen av hjelpetjenester i landet (f.eks. Paulsen, Thorshaug, og Berg, 2014). Den samiske befolkningen i Norge står formelt i en rettighetsmessig særstilling sammenlignet med andre minoritetsgrupper, se pkt. 2.4. De språklige rettighetene og de urfolksrelaterte rettighetene som samene i Norge har, får betydning også innenfor tjenesteapparatet, ved at den samiske befolkningen har rett til språklig og kulturelt tilpassede helse- og sosialtjenester.

Forskning indikerer at samer generelt i Norge er mindre tilfreds med helse- og sosialtjenestene enn majoritetsbefolkningen. Dette kan være knyttet til språklige og kulturelle utfordringer, men også til geografisk beliggenhet på tilbudene (Nystad, 2003).

I forskning og faglitteratur som eksplisitt tar opp situasjonen for voldsutsatte, understrekes at mange samer har behov for kulturelt og språklig tilrettelagte tiltak (Krumlinde, 2009; Statens folkhälsoinstitut, 2010, Turi og Bals, 2011; Uttjek, 2008; Gerhardsen, 2010). Derimot finnes det begrenset med empiriske studier om hvorvidt slike behov blir ivaretatt og inkludert i utforming av tjenestene for voldsutsatte i samiske samfunn i dag.

I det følgende belyses hvordan deltakerne reflekterte rundt språkets rolle i møte med brukere, om betydningen av tabubelagte temaer, om taushet og indirekte kommunikasjon i samisk tradisjon, og om hvordan dette også påvirker hjelpere som selv har samisk bakgrunn. Videre ser vi på deltakernes vektlegging av at ansatte har kunnskap om lokale forhold av betydning i møte med berørte av vold, og at ansatte har kulturkompetanse og evne til sensitivt å reflektere over egen maktposisjon og bakgrunn i møte med sine brukere eller pasienter.

5.2.1 Samisk språk og kommunikasjon

Tillit gjennom felles språk

Betydningen av å beherske samisk i møte med samisktalende personer berørt av vold kom opp i flere sammenhenger i fokusgruppene. De fleste la vekt på at samisk språkkunnskap er viktig for å kunne forstå og kommunisere med personer som helst snakker samisk, og at muligheten for å kommunisere på sitt eget språk er viktig for at hjelpeapparat og politi oppfatter nyanser og mening i det som sies. Noen deltakere som selv ikke snakket samisk, fortalte at det var vanlig å ta med seg en samiskspråklig kollega når man visste at personen de skulle møte foretrakk å prate samisk. Denne typen tiltak var de ikke-samiske deltakerne vant med, og det mente de var en viktig del av sitt arbeid.

Deltakerne i fokusgruppene som selv snakket samisk, reflekterte en del rundt hva som utgjorde den største styrken ved å kunne snakke samme språk som deres samiskspråklige brukere og pasienter. Ofte kom de inn på det mer *symbolske* ved det at de som tjenesteyter snakket samisk. Det handlet sjelden om at brukerne absolutt ikke kunne forstå annet enn samisk, men heller om at det felles språket skapte en egen type relasjon mellom bruker og tjenesteyter. En av deltakerne ordla seg på følgende måte:

Jeg snakker og samisk, og kunne henvende meg til dem på samisk og skape en form for allianse, egentlig.

Flere av de samiskspråklige i samme gruppe hadde samme erfaring med dette, og fortalte at de trodde de hadde lettere for å oppnå *tillit* i møte med samiskspråklige enn deres ikke-samiske kolleger. Det samme opplevde de samiske deltakerne som ikke snakket samisk, mens de ikke-samiske deltakere i gruppene opplevde å bruke lenger tid for å oppnå tillit hos sine pasienter og brukere. De barrierene de ikke-samiske deltakerne opplevde, knyttet de først og fremst til at de ikke hadde samisk

bakgrunn eller tilknytning, og at dette særlig gjaldt i saker som handlet om sensitive temaer som vold og overgrep.

Språkvalg: Avhengig av situasjon og samtaletema

Deltakerne mente at språket på mange måter var viktig, men samtidig ble det i fokusgruppene lagt langt større vekt på viktigheten av å ha en sensitiv og lydhør tilnærming til de involverte ved mistanke om vold i nære relasjoner. Relativt ofte, påpekte deltakerne, var det andre aspekter enn språk som førte til misforståelser eller manglende kommunikasjon i møte med samisk befolkning. I andre tilfeller kunne det være slik at de man trodde foretrakk å snakke samisk likevel ikke ønsket dette, og språkvalg kunne variere med hvilken sammenheng man var i.

Nyere forskning har nyansert oppfatningen om at alle samisktalende samer foretrekker å bruke samisk i møter med tjenesteinstansene (jfr. Blix, 2016). Personer med samisk bakgrunn er ikke en homogen gruppe med felles behov, men har i likhet med alle andre individuelle og situasjonsbestemte preferanser i møte med offentlige tjenester.

Bruk av språk påvirkes ikke kun av egen og den andres språkkompetanse, men også av samtaletema. I forskning om betydningen av å bruke samisk språk i velferdstjenestenes møte med sine brukere, kommer det frem at språkvalget er en kompleks prosess som ikke bare er individavhengig, men også påvirkes av kontekst. For eksempel kan mange samer oppleve det vanskelig å snakke om tabuiserte og følsomme temaer som fysisk vold eller seksuelle overgrep på samisk (Dagsvold et al., 2015). Dette kommer vi nærmere inn på i avsnittet om å snakke om kropp, grenser og seksualitet.

Å bruke samisk i møte med sine brukere ble også problematisert av deltakerne. Flere hadde opplevd situasjoner hvor de henvendte seg på samisk til personer som ikke ønsket at omgivelsene skulle vite om deres samiske bakgrunn. «Det er ikke bare å gå inn og hilse på samisk og tro at det er greit», sier en deltaker og fortsetter: «det er noe med å ikke ville fremstå som samisk, ikke sant, at det er blitt så vanskelig å være same at det å skulle få stempel i panna at du er samisk, det vil være noe folk kjemper imot».

Den internaliserte skammen over å være same, som særlig personer i de voksne og eldre generasjonene fortsatt kan bære med seg fra fornorskningstida, kan spille inn i et slikt behov for «ikke å fremstå som samisk». Begreper om skam kan bidra til å forklare individuell og kollektiv taushet i det samiske samfunnet. Under

fornorskningstida, og i mange tilfeller lenge etterpå, ble det å være samiskspråklig og del av samisk kultur sett på som mindreverdig, og mange internaliserte denne holdningen til det samiske. På denne måten lever dette videre, og mange bærer med seg redselen for å møte på anti-samiske holdninger ved å være åpen om sin identitet og bakgrunn (jfr. Kramvig og Flemmen, 2013; Midtbøen og Lidén, 2015). Det å bli utsatt for vold kan for mange også forbindes med skam og skyldfølelse (Aakvaag, 2016), samtidig som den internaliserte mindreverdighetsfølelsen over å være samisk, kan bidra til en forsterkende effekt.

Tabu å snakke om kropp, grenser og seksualitet

Deltakerne trekker frem at visse temaer er så tabubelagt i noen samiske miljøer at det i det hele tatt mangler et språk om vold og seksuelle overgrep. Dette ser de som en stor utfordring når de forsøker å nærme seg temaet med en pasient eller bruker. En deltaker som selv er samisk reflekterer rundt denne mangelen på språk og hva den kan medføre for de som selv er utsatt:

Ofte spør de: «Tror du det her er å trække over grensen eller ikke?» Veldig ofte får jeg sånne «Aha-tanker»; Vi vet ikke selv engang! Og vi mangler et språk for dette. Mange har opplevd både det ene og det andre, men vet ikke i det hele tatt at det var galt.

I fokusgruppene snakkes det mye om behov for åpenhet om vold i nære relasjoner, og at tjenesteytere må tørre å spørre om tabubelte temaer. Deltakere som har erfaring med samisktalende brukere og pasienter, forteller at man ikke må glemme at det kan skje misforståelser mellom de som spør om vold og de som blir spurt. Noen ganger opplever de at det rett og slett ikke finnes konkrete og gode ord og begreper for voldshandlinger, seksuelle krenkelser og overgrep på samisk. En deltaker forteller at det forekommer tilfeller der vedkommende må presisere at seksuelle krenkelser med mindre bruk av fysisk makt også defineres som vold:

Det er ikke kun å angripe noen, men å tvinge, å holde fast, å skyve, å dytte. Det kan også være å lokke, godsnakke, det kan være en fetter som sniker seg ved siden av kusina på hytta. Og folk er ofte ikke vant til å snakke om dette og noen ganger må de lære språket fra oss, eller hva det egentlig er snakk om, og hvor grensene går.

Ellen Norbakken (2012) skriver om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske samiske miljøer. Hun finner at kulturelle normer om å ikke snakke åpent om seksualitet og grenser mellom «normal seksualitet» og overgrep, har resultert i en

mangel på språk og begrepsapparat. Dette underbygges av Dagsvold et al. (2015), som også knytter taushet om tabubelagte temaer til et fravær av begreper for disse temaene i samisk språk. De påpeker at det for mange derfor kan være lettere å benytte det norske språket når det savnes samiske ord og begreper for temaer som psykiske problemer, seksualitet eller vold.

Våre deltakere trekker også frem at noen som ellers er samiskspråklige, kan ønske å snakke norsk når det handler om særlig sensitive temaer som vold og overgrep. Dette vil drøftes nærmere i underkapittelet om dette samfunn, da relatert til et behov voldsutsatte kan ha for å snakke med tjenesteytere som ikke selv er del av deres lokalsamfunn.

Taushet og indirekte kommunikasjon

Blant våre deltakere var det enighet om at kunnskap og kompetanse om det de omtalte som samisk kommunikasjon og talemåter, er viktig, uten at det nødvendigvis er hvorvidt den ansatte snakker og forstår samisk i seg selv som er det avgjørende. Dette knytter de, som vi har beskrevet, blant annet til den symbolske betydningen av å snakke det samme språket, og at det språklige fellesskapet inngir tillit. Videre legger deltakerne vekt på at en ansatt som skal lykkes i sin tilnærming til samer som kan være berørt av vold, må ha evne til å benytte seg av taushet og mer indirekte kommunikasjonsmåter. Dette betegner de som en mindre verbal «samisk kommunikasjonsmåte» hvor metaforer og kroppsspråk er mer fremtredende og har større betydning.

En av deltakerne forteller om hvordan vedkommende opplevde at en slik måte å kommunisere på skapte et godt møte med en far som utøvde vold mot tenåringssønnen sin:

Det handler om det med å våge å være der på samisk sammen med faren. (...) Det var egentlig en sånn veldig ålreit situasjon fordi vi satt i leiligheten og han hadde skjenka kaffe og, jeg vet ikke, men vi satt nesten litt sånn ved siden av hverandre og da ble det egentlig bare et spørsmål jeg stilte han: Har du slått (navn) noen gang?» Også ble det jo stille, men det ble ikke sånn stille. Og så sa han bare: «Ja, jeg har det». Og så snakka vi egentlig ikke så veldig mye om det akkurat der og da, det fikk lov å være der og han visste og jeg visste. Og så kunne jeg komme tilbake og si: «Men det vi snakka om, hva kan vi gjøre med det?» Det fikk lov til å være der, uten at han fikk klubba i hodet hver gang han våga å åpne opp en dør.

Deltakeren ordlegger seg her på en spesiell måte, og sier at «det handler om å våge å være der på samisk med faren». I dette ligger både å våge å stille det ubehagelige spørsmålet til faren, samtidig med å være til stede som en samisk person med «samisk kommunikasjonsmåte».

Det at noen samiske brukere av helse- og omsorgstjenester kommuniserer sine behov på en indirekte og kulturelt kodet måte kan være vanskelig å forstå for ikke-samiske ansatte (Bongo, 2012). Elisabet Gerhardsen (2010) redegjør i en artikkel om sin erfaring med å jobbe som psykolog i samiske miljø, hvor hun også hevder at indirekte kommunikasjon er vanlig i samisk kultur. Misforståelser og usikkerhet kan ifølge henne lett oppstå dersom man ikke er kjent med samtalepartners kulturelle kommunikasjonsmåter. En del forskningslitteratur gir støtte til Gerhardsens synspunkter og peker på at samer kommuniserer både generelt og om helse og sykdom spesielt på indirekte måter og ofte ved hjelp av metaforer (for eksempel Bongo, 2012; Dagsvold et al., 2015).

I eksempelet om å «våge å være der på samisk» kan det være flere avgjørende element som gjorde at deltakeren opplevde at faren selv våget å være åpen om at han hadde slått sønnen. Deltakeren selv anerkjenner tydelig betydningen av å bruke det samiske språket i møte med sin bruker, men da som en bestanddel i en større sammenheng som oppleves trygg nok for faren til å åpne seg. Utfordringer når det kommer til kommunikasjon handler, som i andre sammenhenger, om mer enn språk.

Vi tør ikke å spørre!

I likhet med fokusgruppedeltakerne med ikke-samisk bakgrunn, opplevde også deltakerne som selv hadde samisk bakgrunn, at det var krevende å stille spørsmål om vold. Der deltakerne med «utenfor-status» knytter utfordringene til manglende tillit og behov for kunnskap, knytter de med «innenfor-status» dette til at vold og overgrep er svært tabubelagte temaer, og at det i samisk tradisjon er en skikk med ikke å opptre konfronterende eller stille direkte spørsmål til hverandre:

Vi som har en samisk bakgrunn selv og jobber i hjelpetjenestene, vi er også redd for å spørre. Vi har masse særskilt strenge tabuer om dette, så vi som skal hjelpe til, vi tør ofte heller ikke å spørre direkte. Jeg har ofte opplevd at først når de kommer til psykolog, så er det andre typer problemer (...) først lenge etterpå, når jeg er blitt veldig godt kjent med personen, så kommer det fram, og da har jeg ofte tenkt på: «Hvorfor spurte jeg ikke om dette før? Om det som er hovedproblemet? Hva var det som stoppet meg?» (...) Når vi tør å spørre - da tør de også å fortelle.

Deltakerne i gruppene som selv var samiske uttrykte frustrasjon over at det de omtalte som samiske talemåter og skikker, førte til at ansatte ikke våger å spørre direkte om vold og overgrep. Det å være en del av det samiske lokalsamfunnet, med sine forventninger til hvordan man skal prate og oppføre seg, synes i noen tilfeller å stå i veien for det den enkelte vet er godt faglig arbeid med vold:

Men jeg tror det er på tide at vi som jobber i de ulike tjenester begynner å spørre direkte, vi må slutte med å være så forsiktige. (...) På en måte er det bra, på andre måter ikke. Jeg syns det er på tide at vi begynner å spørre direkte og rett ut om disse tingene.

Denne deltakeren gir uttrykk for en ambivalens mange av deltakerne med samisk bakgrunn deler. De er enige om at det kan være avgjørende å kjenne til og benytte kunnskap om samiske talemåter og skikker i arbeidet med vold i familien, samtidig som at disse talemåtene og skikkene kan skape en forsiktighet og tilbakeholdenhet med å stille de krevende spørsmålene. Deltakerne påpeker at taushet for noen kan innebære fullverdig kommunikasjon og oppfattes som en «naturlig» måte å forholde seg til for eksempel sykdom, og at det kommuniseres mye gjennom stillhet i en samisk kontekst. Taushet om vold og overgrep kan også bli brukt for å beskytte seg selv, familien eller kollektivet med hensikt å unngå stigmatisering og diskriminering. (Turi, 2011).

Anne Lene Turi (2011) skriver om at samene tradisjonelt har snakket indirekte, i metaforer og koder, om tabuiserte og sensitive temaer. Hun reflekterer rundt hvordan den indirekte talemåten, og bruk av taushet som kommunikasjon, utvikler seg i et samisk samfunn i endring. Hun mener at den indirekte talemåten har fått svekket betydning for mange, men at den ikke nødvendigvis er blitt erstattet av mer direkte tale. Ifølge Turi kan dette ha fått som konsekvens at man for eksempel ikke snakker om hverken god seksualitet eller seksuelle krenkelser og overgrep med barn og unge. Isteden unngås temaene helt (Turi, 2011). Dette understreker også Krumlinde (2009), som har intervjuet ansatte på krisesenteret i Karasjok. Ifølge hennes informanter er det av avgjørende betydning at hjelperen behersker de kompliserte kulturelle og språklige kodene for hvordan man kan bryte mot taushetsnormen rundt vold.

Ifølge forskerne Britt Kramvig og Helen Verran (2016) finnes det nå tegn på at tausheten om vold og overgrep i samiske samfunn begynner å brytes. Forfatterne mener at de yngre generasjonene ikke godtar, i hvert fall ikke i samme grad som tidligere generasjoner, å være tause om temaer som vold, etnisitet, seksualitet og kjønn. Oppmerksomheten øker i samiske samfunn om vold og seksuelle overgrep,

noe som har blitt tydelig særlig etter avsløringene av seksuelle overgrep i Tysfjord.¹³ Forfatterne spør likevel om storsamfunnet har evne til å lytte til og vise respekt for lokale samiske måter å fortelle på. Ofte kommuniseres det indirekte, der en ofte bruker humor eller lar tausheten tale (Kramvig og Varran, 2016).

Som vi har sett, la deltakerne i fokusgruppene vekt på at samisk språk- og kulturkompetanse kan være av avgjørende betydning i arbeidet med vold i nære relasjoner. Språkets betydning knyttet de til å kunne møte folk med eget språk og kunnskap om samiske kommunikasjonsmåter. Innsikt i måter folk kan forholde seg til tabubelagte temaer som seksualitet, kropp og smerte, ble videre trukket frem. Om en ansatt har viten om hvordan taushet om tabubelagte temaer kan forsterkes av indirekte kommunikasjon, styrkes den ansattes evne til å oppdage og avdekke vold i nære relasjoner.

5.2.2 Kulturkompetanse og lokal tilstedeværelse

Både rekrutteringsarbeidet og gjennomføringen av fokusgrupper viste at det eksisterer mye viktig kunnskap og verdifull erfaring i politi og hjelpeapparat om vold i nære relasjoner i en samisk kontekst. Prosessen viste også at denne kunnskapen og erfaringen ikke er jevnt fordelt i tjenestene. Mange steder mangler kompetanse om de særskilte forholdene som kan være relevante å vite om i forebygging og avdekking av vold i samiske lokalmiljø. Deltakerne fremhevet hvor viktig det er at kompetansen økes i alle deler av tjenestene som arbeider i samiske områder:

Klarer ikke vi å løfte kompetansen i hjelpeapparatet i samtlige kommuner det bor samer, så kommer det til å forbli en skjult problematikk med vold i nære relasjoner fordi det er tabu i seg selv. Men det er enda mer belastende når du tilhører en gruppe som i utgangspunktet er stigmatisert.

Noen av deltakerne var opptatt av at sentralisering og sammenslåing av kommuner kan være en trussel mot god og nødvendig lokalkunnskap i helse- og sosialtjenestene. I samtalen om det å bo og jobbe i et lokalsamfunn, som vi kommer nærmere inn på senere, trakk også flere fram fordelene man har ved å være til stede i nærmiljøet. Når lokale helse- og sosialtjenester og lensmannskontor legges ned, mister man «følerne» i lokalsamfunnet og muligheten for kontakt mellom lokalbefolkningen og tjenestene

¹³ I juni 2016 publiserte VG en reportasje hvor 11 kvinner og menn fortalte sine historier om vold og seksuelle overgrep begått i den lulesamiske bygda Tysfjord over de siste tre tiårene. I etterkant har 56 nye overgrepssaker blitt avdekket (NRK.no).

blir svekket. Ved å være til stede, påpekte deltakerne, er man i stand til både å fange opp ting som ellers ville gått under radaren og samtidig bygge opp tilliten til hjelpeapparatet ved å vise at man bryr seg om befolkningen.

Noen av deltakerne opplevde å være en av få i sin kommune med særlig kompetanse på og engasjement for vold i nære relasjoner i samiske miljø. Andre var klar på at de ikke hadde mye kunnskap, men ønsket å lære og forstå mer av tematikken slik at de kunne jobbe mer kunnskapsbasert med dette i fremtiden. De sistnevnte uttrykte at de i visse sammenhenger følte seg alene med problemstillinger knyttet til vold i nære relasjoner i samiske familier eller lokalmiljø. De visste ikke alltid hvor de kunne henvende seg for å etablere samarbeid eller tilegne seg kunnskap. Samtlige var opptatt av at kompetansen om samiske forhold av betydning måtte heves i alle deler av tjenesten, og at kunnskap om kultursensitivitet generelt var viktig når man jobbet med samiske brukere:

(...) for det handler om at man må få redskaper, du må skjønne når du skal aktiviseres, (...) at jeg kan ikke se med mine briller, og at mine vurderinger farges av mine briller. Når man får kunnskap så blir man bedre i stand til å ivareta de behovene som de samiske pasientene har, og som i dag gjør at samiske pasienter føler seg misforstått eller ikke føler seg ivaretatt.

Vigdis Stordahl (1996) skiller mellom «kulturkompetanse» (som man tilegner seg ved å vokse opp i og tilhøre en bestemt kultur), og «kulturforståelse» (evnen til å arbeide analytisk med mellommenneskelige forhold i ulike kulturelle kontekster). Hjelperen kan ha kulturkompetanse, men mangle kulturforståelse, eller gjennom sin utdanning ha internalisert en profesjonskultur som overskygger lokal kulturell kompetanse. Silviken et al. (2014) mener at det i en profesjonell sammenheng er en forutsetning at hjelperen, i tillegg til kulturkompetanse, har kulturforståelse for å kunne anvende sin kompetanse på en formålstjenlig og kultursensitiv måte.

Deltakerne var opptatt av spørsmålet om hvor stor vekt som burde legges på hjelperens kulturelle bakgrunn, all den tid samisk bakgrunn i seg selv ikke er en garanti for et godt profesjonelt arbeid med vold i nære relasjoner. Dette er en interessant diskusjon som aktualiserer spørsmålet om kravet om kulturkompetanse må tolkes slik at hjelperen må ha samme kulturelle bakgrunn som klienten for å kunne utøve godt arbeid (jfr. Silviken og Stordahl, 2010; Blix 2016, s. 35-36).

Områder hvor samer er minoritet

Mangel på personell med kompetanse på samiske forhold er kanskje særlig aktuell i sørsamisk område, hvor den samiske befolkningen bor spredt ut over et stort område og er en liten minoritet i forhold til den ikke-samiske befolkningen. Fornorskningen var spesielt effektiv i sør, og den sør-samiske befolkningen opplevde enormt press fra staten om å utslette all tilhørighet til samisk kultur og tradisjon. Det sørsamiske språket er i dag marginalisert, med svært få som fortsatt behersker det (Eriksen, 2001).

I områdene hvor samisk befolkning er i minoritetsposisjon, ble behovet for å øke kompetansen i offentlige tjenester om samiske skikker og tradisjoner og praktiske forhold spesielt trukket fram. Flere av deltakerne i fokusgruppene hadde erfaringer med brukere med samisk bakgrunn som opplevde å ikke bli møtt med forståelse fra tjenesteapparatet, og mente at denne erfaringen bidrar til at de ikke oppsøker hjelp om de er blitt utsatt for vold. Dette var også noe Dunfjeld og Møllersen (2010) fant i sin undersøkelse om utarbeidelse av et likeverdig psykisk helsevern til den samiske befolkningen i sør-samisk område. De la særlig vekt på at de fant svært begrenset kunnskap om samisk befolkning i hjelpeapparatet, og at ansatte var helt ukjente med at samiske brukere følte seg misforstått og avvist av hjelpepersonell. Fokusgruppene deltakere som hadde samisk bakgrunn selv, opplevde at folk gjerne oppsøkte dem spesielt og at mange kviet seg for å oppsøke andre som ikke hadde samisk bakgrunn:

(...) når jeg har fri så blir jeg kontakta med spørsmål om: «Når er du på jobb?» (...) folk tenker at: «Ja, de skjønner jo ikke om jeg går og snakker om reindrift til dem, eller hvordan det er i reindriften, hvordan det er i familien».

Hedlund og Moe (2010) finner i sin studie om møter mellom hjelpeapparat og samiske brukere i sørsamisk område, hvor samer er i minoritet, at et hjelpeapparat som forsøker «å behandle alle likt» oppleves diskriminerende av samiske brukere. Samiske brukere opplevde ofte denne tilnærmingen som urettferdig og respektløs, begrunnet med at hjelperen ikke tok hensyn til deres behov som reindriftsutøver. Dette kunne handle om manglende hensyn til sesongbytte av boplass og annen tilpasning av helsehjelp eller tjenester til hverdagen i reindrifta. Opplevelsen av diskriminering gjennom «likebehandling» legger også Dunfjeld og Møllersen (2010) vekt på, og skriver at samiske brukere tvilte på om hjelperne hadde innsikt og forståelse for deres samiske livsform, verdier og måte å tenke på.

Hedlund og Moes, samt Dunfjeld og Møllersens analyser, viser at helse- og sosialarbeidere må være bevisst på forskjeller som kan eksistere blant den

befolkningen de arbeider med, for å lykkes med å tilby likeverdige og adekvate tjenester til alle. De betoner at dette er særlig viktig i en samisk kontekst og her har lovgivningen i Norge også gitt klare føringer om at helse- og sosialtjenestene skal tilrettelegges for den samiske befolkningen (se pkt. 2.5.1). Hedlund og Moe fant at ikke-samiske sosialarbeidere *ønsket* å behandle samiske brukere med respekt og forståelse, men at de kom til kort når det gjaldt å forstå og tolke de samiske brukernes kommunikasjonsmåter. I tillegg ble, som nevnt, ønsket om å behandle alle likt oppfattet som diskriminerende, og noen av klientene følte at det var feil at de måtte tilpasse seg til hjelpeapparatet – og ikke omvendt (Hedlund og Moe, 2010).

I likhet med fokusgruppedeltakerne til dette prosjektet, legger forskningen om samers møte med hjelpeapparatet vekt på at kulturkompetanse og kultursensitivitet også handler om at ansatte i hjelpeapparatet i møtet med samer utvikler en kritisk og refleksiv forståelse for sin egen rolle som representanter for storsamfunnet. De må prøve å forstå den kollektive og historiske hukommelsen hos minoriteten, der diskriminering, marginalisering og stigmatisering har hatt stor betydning (Hedlund og Moe, 2010; Blix, 2016). Hvordan dette tematiseres i fokusgruppene, går vi inn på i neste kapittel.

5.3 Med historien i bagasjen

Et av denne studiens formål var å undersøke hvilke samfunnsmessige og historiske forhold deltakerne i fokusgruppene mente hadde betydning for håndtering av vold i nære relasjoner i samiske samfunn. I det videre skal vi se hvordan deltakerne forbandt de barrierene de opplevde at eksisterer mellom samiske brukere og hjelpeapparat og politi, med det forholdet som har eksistert historisk mellom samer og det norske storsamfunnet.

Kollektive traumer i samiske samfunn fra fornorskning og assimilasjonspolitik (se pkt. 2.2) ble i fokusgruppene satt i direkte sammenheng med relasjonen mange samer fortsatt i dag har til norske myndigheter og representanter for offentlige tjenester. Videre fant vi en oppfatning i gruppene om at det skjeve strukturelle maktforholdet som eksisterer mellom ikke-samiske tjenesteutøvere og samisk befolkning som en følge av historien, kan føre til at ansatte ikke våger å spørre om vold. Frykten for å krenke og mistenkeliggjøre samer, ble fremhevet som én av årsakene til at offentlige ikke griper inn i tilfeller hvor man har mistanke om at det foregår vold og overgrep. I det følgende vil dette drøftes i lys av liknende funn i studier som er gjort i både samiske samfunn og i andre kontekster.

5.3.1 Manglende tillit til det offentlige

Å opparbeide seg tillit i møte med sine brukere, og særlig ved mistanke om vold i nære relasjoner, er det mest grunnleggende vilkåret deltakerne i fokusgruppene trekker frem for å kunne gjøre et godt arbeid. Dette gjelder i møte med brukere uansett bakgrunn, ikke bare de som er samiske. Deltakerne vektlegger noen egne utfordringer som de blant annet relaterer til det historiske forholdet mellom den samiske befolkningen og storsamfunnet, og det at noen opplever diskriminering også i dagens samfunn. Deltakerne mente at behovet for at tjenesteytere er reflekterte over hva som skal til for å oppnå tillit og fortrolighet ytterligere forsterkes i en samisk kontekst, hvor relasjonen mellom folk og offentlige tjenester er farget av fornorskningstida og årtier med undertrykkende og diskriminerende politikk. Deltakerne var opptatt av dette, og reflekterte en del over hva den historiske bagasjen gjorde med dynamikken i møtet mellom tjenesteyter og bruker. En representant for politiet, som selv er ikke-samisk, utdyper:

I møte med samiske miljø så er det den tilliten - mangelen på tillit til det norske eller storsamfunnet, det offentlige, den har vel jeg merka at er der. Der har historien vist at det er gjort mye galt, rett og slett, imot den samiske befolkninga. Og det sitter i enda hos de som har blitt gamle nå. Og det har nok på sett og vis gått i arv, kanskje, den mangelen på tillit - altså for man skal ikke så mange år tilbake hvor man ikke fikk snakke samisk på skolen.

Deltakeren kobler her den manglende tilliten til offentlige tjenester med den urett som historisk er begått mot den samiske befolkningen, både generelt og spesifikt i det området vedkommende arbeider. Dette kaster lys over hvor dypt denne mistilliten kan stikke, i og med at den både er videreført gjennom generasjoner, og at personer som lever i dag kan ha opplevd språklig og annen diskriminering allerede i barneskolen (Josefsen, 2006; Midtbøen og Lidén, 2015). Silvikén, Berntsen og Dyregrov (2014) finner den samme mangelen på tiltro til offentlige tjenester i sin studie av etterlatte etter selvmord sine erfaringer med lokalt hjelpeapparat i samiske områder. Forfatterne konkluderer med at den langvarige undertrykkningen av samene kan ha innvirket på at mange i dag føler seg underlegne og ønsker å ta avstand til myndighetene.

En deltaker som selv har samisk bakgrunn har den samme oppfatningen av at tilliten til norske myndigheter og institusjoner mangler som følge av assimilasjonstiden. Vedkommende reflekterer over at dette kan ha medvirket til en tradisjon for å ikke være for åpen og direkte i kommunikasjonen med myndighetene:

Jeg har ikke jobba særlig mye i et norsk miljø men jeg tror at vi mangler tilliten, det har litt å gjøre med historiske traumer fordi samer er blitt assimilert, det er brukt tvang for å snakke norsk. Vi stoler ikke på noen myndigheter - kirka og skolen og vitenskapsforskere, altså slike personer har vi lært gjennom tidene at man ikke skal stole på. Det er ikke bestandig bevisst, jeg tror ikke folk tenker at; «Jeg stoler ikke på dem», men vi har lært at man skal ikke fortelle alt så direkte. Hvis man forteller, så er man veldig redd for konsekvensene.

At man har lært sine barn å ikke stole på myndigheter og representanter for storsamfunnet, finner også Gerhardsen (2010) i sin praksis. Hun refererer til fortellinger hun har fått gjengitt av sine brukere, om at de som barn ble fortalt at nordmenn skulle «komme og ta dem», om de ikke oppførte seg bra. Denne typen skremming i barneoppdragelse, kan ha bidratt til videreføring av frykt og manglende tillit til offentlige myndigheter.

Dagsvold et al. (2015) påpeker at personer med etnisk minoritetsbakgrunn bærer med seg både egne og andres erfaringer fra møter med majoritetssamfunnet. Det å være samisk kan fortsatt oppleves som et stigma, og kan ha negativ betydning i møte med det norske tjenesteapparatet. Dette finner også Hedlund og Moe (2010) i sin studie fra sørsamisk område. De legger vekt på at følelser av avmakt kan prege møtet mellom personer med minoritetsetnisk bakgrunn og tjenesteutøvere fra storsamfunnet, også i en situasjon når man har behov for hjelp og støtte. Flere av deres informanter opplevde seg marginaliserte og maktesløse i møtet med tjenesteapparatet, og dette særlig i sårbare situasjoner. For noen ble strategien å unngå eller å distansere seg fra hjelpeapparatet.

Opplevelse av diskriminering i dag

Den samiske befolkningen har en lang historie som diskriminert minoritet gjennom fornorskings- og assimileringspolitikken. Til tross for at samene har oppnådd en relativt sterk rettslig status i Norge, viser forskning at samene fortsatt opplever diskriminering på ulike samfunnsarenaer (Midtbøen og Lidén, 2015; Hansen, 2012; Josefsen, 2006). Personer fra minoritetsgrupper som har en historisk erfaring med diskriminering og undertrykking, kan ha integrert fortidens overgrep som en del av sin identitet. Dette kan ha negative effekter på psykisk og somatisk helse og levekår, selv i fravær av direkte diskriminering i dag (Midtbøen og Lidén, 2015; Hansen, 2015). Den tidligere nevnte studien blant voldsutsatte samiske kvinner i Sverige, illustrerer konsekvensene av den historiske diskriminering som samene er blitt utsatt

for. De samiske informantene uttrykker sterk mistro til staten: «I den samiska världen ska man inte ha kontakt med svenska myndigheter, helt enkelt» (Statens folkhälsoinstitut, 2010, 50). Diskriminerende og undertrykkende behandling av en gruppe fra statens side kan medføre at gruppens etterkommere heller ikke stoler på myndighetene. Det er ikke gjort i en håndvending å bygge opp igjen denne tilliten.

Deltakerne i våre fokusgrupper setter ord på dette, og i det følgende snakker en som selv er samisk om utfordringene en ikke-samisk tjenesteyter «utenfra» kan oppleve. Deltakeren relaterer dette til hva denne personen kan representere, som bærer av en rolle og bakgrunn som forbindes med myndighetenes diskriminering og assimilering av samer:

Så jeg tenker det er litt sånn; hvordan kommer du inn i det samiske? Ikke misforstå meg, jeg mener ikke at noen utenifra ikke kan komme og jobbe i det samiske, jo bevares, men det er holdningene du har, hvordan du kommer. Du kan ikke komme sånn med stresskoffert og være veldig autoritær og; «Her kommer jeg og nå skal du høre her!» Jeg pleier å si at når man kommer inn i en samisk familie, så må du nesten sette deg på gulvet, altså bare sånn billedlig talt. Du skal være veldig ydmyk. (...) For det tror jeg også har mye med historien å gjøre, at når de norske kom og sa: «Det dere gjør er gærent, dere må gjøre sånn».

Det fremheves at utenforskapet som sådan ikke er problemet, men heller at holdningene en person viser er det avgjørende, og kanskje aller mest hvorvidt den utenforstående vet at den bør vise så stor ydmykhet i møte med en samisk familie at den billedlig talt sitter på gulvet. Deltakerne i gruppene hvor behovet for respekt og ydmykhet i møte med samisk befolkning ble særlig vektlagt, levde i det nordlige området av Sápmi hvor samer er i *majoritet*. I sørlige deler av Sápmi var ikke denne tendensen like klar. I en av gruppene vektla deltakerne med samisk bakgrunn gjentatte ganger den marginaliserte og sårbare situasjonen mange samer i minoritetsområder har. Dette fikk ikke samme type gehør, og vekket ikke samme type ydmykhet hos de ikke-samiske deltakerne som i majoritetsområdet.

Dunfjeld og Møllersen (2010) vektlegger at samene i sør opplever det vanskelig å nå frem med beskrivelser av sin virkelighet og sine problemstillinger i møte med både det norske og det nordsamiske. For å yte gode tjenester til sørlige deler av Sápmi, vektlegger forskerne at det er viktig å få innsikt om sørsamiske samfunn med sine materielle og sosiale livsbetingelser (Dunfjeld og Møllersen, 2010, s. 203). Deltakerne i Hedlund og Moe (2010) sin studie av sørsamers møter med helse- og

sosialtjenester oppga at terskelen for å oppsøke tjenestene for å be om hjelp ofte var høy. Mange fortalte at de hadde liten tillit til tjenestene, og at de ofte følte seg misforstått i møte med helsepersonell og sosialarbeidere. Som konsekvens av dette, mener forskerne, blir gjerne følelser og sårbarhet ikke artikulert eller formulert foran en ikke-samisk representant for hjelpeapparatet. De mener at bevissthet om strukturell diskriminering i tidligere generasjoner har betydning for samenes møter med helse- og sosialtjenester, og at hjelperen er nødt til å demonstrere kultursensitivitet og ydmykhet for å kunne gi profesjonell støtte. De sørsamiske brukerne som Hedlund og Moe møtte i sin studie, opplevde mye historisk uvitenhet eller arroganse fra de ikke-samiske hjelpernes side, i tillegg til stereotypiske oppfatninger om samer (Hedlund og Moe, 2010).

I et slikt klima, og i et område hvor den samiske befolkningen er i en så utsatt posisjon som minoritet forblir samer de «usynlige andre» i møter med hjelpeapparatet dersom deres samiske bakgrunn ikke blir reflektert over eller snakket om. Dette er interessant å se i relasjon til den oppfatningen som Hedlund og Moe fant i hjelpeapparatet om at de behandlet alle *likt*, også sørsamiske brukere, og at de dermed mente at de ikke diskriminerte noen. Når forskerne finner at dette tydelig ikke oppleves av brukerne som tilstrekkelig for å føle seg godt mottatt, kan det være grunnlag for en holdningsendring i tjenestene.

5.3.2 Frykten for å krenke

Deltakere i fokusgruppene la, som vi har sett, stor vekt på at en som kommer utenfra det samiske samfunnet må være særlig bevisst på sin egen maktposisjon i møte med samisk befolkning. Deltakerne drøfter hvorvidt dette skiller seg fra prinsippet om at man som profesjonell tjenesteyter og del av hjelpeapparat eller politi bør imøtekomme *alle* typer folk med respekt og ydmykhet. Dette gjelder i særlig grad for mennesker som kan føle seg utsatt eller marginalisert, fremhever deltakerne, og kan ikke knyttes til bare én gruppe i samfunnet. Likevel opplever deltakerne at møtet mellom tjenesteutøver og samisk befolkning står i en særstilling, og at utfordringene man møter som tjenesteyter «utenfra» kan være særlig store. Som følge av de kollektive traumene som er påført samisk befolkning, og fordi man som ansatt i offentlige tjenester kan forbindes med en undertrykkende norsk stat, legger noen av deltakerne vekt på at dette forutsetter en særlig sensitiv holdning.

Det er tankevekkende hvordan denne oppfordringen om å opptre med ydmykhet og sensitivitet i møte med samiske familier, hos en av deltakerne følges av en refleksjon

om at tjenesteytere som ikke selv er samiske og ikke har lokal tilhørighet, opptrer så forsiktig at de oppfattes som at de *idealiserer* det samiske i frykt for å støte noen:

Det jeg opplever ofte er når det kommer folk utenifra, så blir de veldig redd for å trykke ned på det samiske. De tør nesten ikke spørre, stille de riktige spørsmål, fordi de er så redde for å trække på det samiske. Det ser jeg i våre saker, hvis det kommer sakkyndige psykologer som ikke er samisktalende, som ikke kjenner særlig godt til det samiske, de blir veldig forsiktige, de idealiserer det samiske.

Disse to blikkene på hvordan en utenfra entrer det samiske samfunnet, forteller noe om spenningsfeltet tjenesteytere i helse- sosial og politiapparat står i. Sitatet om at utenforstående blir veldig forsiktige i frykt for å trække på det samiske, kommer fra en gruppe som ble avholdt i et område der samiskspråklige var i majoritet. Der ble «utenforskapet» eksemplifisert med personer som kommer fra andre deler av landet, som ikke har noen forhåndskunnskap om det samiske. I sørsamisk område hvor samiskspråklig og samisk befolkning er i minoritet og bor svært spredt, ble tendensen til å ikke ville trække feil i møte med samisk befolkning relatert til hjelpeapparatet som helhet. En deltaker setter fingeren på problemene som oppstår når hverken den som skal hjelpe eller den som er utsatt for vold, våger å ta opp temaet:

Min erfaring er at hjelpeapparatet blir veldig sann; «Oi, det er en same, jeg kan ikke spørre om noen ting, for da krenker jeg», mens min oppfattelse er at de som er offer for vold ofte sier: «Ja, men det var ingen som spurte, det var ingen som sa noen ting og det var ingen som åpna opp og inviterte til å snakke om det».

I en studie om kommunale helsetjenesters arbeid med vold i nære relasjoner, finner Danielsen et al. (2016) at helsepersonell (jordmødre, helsesøstre, hjemmesykepleiere, fastlege) opplever det som problematisk å spørre spesifikt om vold. Flere av informantene i studien, som hadde lite erfaring med å arbeide med vold, fortalte at de strevde med å komme inn på temaet med sine brukere og pasienter. De reflekterte over at dette delvis hadde å gjøre med manglende rutiner for å spørre om vold, og at de ikke visste hvordan de skulle formulere seg. Forskerne påpeker at vold i nære relasjoner generelt oppleves som et privat tema, og at en del ansatte i tjenester som nettopp har som en del av sine arbeidsoppgaver å snakke om vold, vegrer seg for å spørre (Danielsen et al. 2016, s. 63).

Dette finner også Hjemdal og Engnes (2009) i sin studie om å spørre om vold ved svangerskapskontroll. Øverlien og Sogn (2007) finner i sin studie om kvaliteten på

undervisning relatert til vold at det ikke er tilstrekkelig undervisning om vold og seksuelle overgrep og metoder for å snakke om sensitive ting i en rekke viktige profesjonsutdanninger. I oppfølgingsstudien (Øverlien og Moen, 2016) finner forskerne at mye er bedret i utdanningene siden 2007, men at studentene fortsatt opplever å ikke å ha tilstrekkelig kunnskap med hensyn til sitt fremtidige yrkesliv.

En deltaker med ikke-samisk bakgrunn, og som jobber på krisesenter, forteller at hun ofte spør de som kommer til krisesenteret hvordan utenforstående og hjelpeapparatet skulle ha spurt for at personen tidligere skulle fortalt om volden. Hun knytter dette til en tilbakeholdenhet med å *spørre* om ubehagelige ting hos hjelpeapparatet, og at dette er noe folk merker – som igjen gir en større tilbakeholdenhet med å *fortelle* om volden:

(...) det de fleste sier er at hvis de hadde blitt spurt direkte, så hadde de villet fortalt det, (...) det kan være veldig unge til veldig godt voksne. Så det er - jeg tror det er kjempeviktig at man tør å spørre, men jeg tror også folk «senser» på om man tåler og høre det man har å fortelle.

Viktigheten av at hjelpeapparatet både våger å spørre om vold, og signaliserer overfor sine brukere/pasienter at man tåler og kan håndtere å høre svaret, er noe som også trekkes frem i andre studier, uavhengig av hva som er brukernes etniske eller kulturelle bakgrunn. I Grøvdal et al. (2014) sin studie av mennesker utsatt for vold og deres møte med hjelpeapparat og politi, finner forskerne at det å bli trodd av hjelpeapparatet er av stor viktighet for voldsutsattes opplevelse. Dette finner også Jonassen og Eidheim (2001) i sin studie av voldsutsatte kvinners erfaringer med hjelpeapparatet. Det å bli tatt på alvor og respektert, var sentralt for kvinnenenes tillit til at den ansatte hadde vilje til å hjelpe.

I vår studie har vi fått høre om at mange kvier seg for å stille spørsmål om vold til personer med samisk bakgrunn – enten som følge av frykt for å krenke eller av manglende språkkunnskap og kulturkompetanse. Forskning viser, som vi har nevnt, at det er avgjørende for voldsutsatte å bli hørt, trodd på og vist forståelse og tillit. I lys av dette kan en stille spørsmål ved om for stor vektlegging av det *særegne* i samers kommunikasjonsmåter og frykten for å krenke, kan føre til at samer opplever å bli møtt med *mindre* forståelse fra, og oppleve *mindre* tillit til, hjelpeapparat og politi.

5.4 Taushet om vold i tette samfunn

I dette kapitlet skal vi se nærmere på det å være del av samiske samfunn hvor mange har nære bånd til hverandre, og hvilken påvirkning deltakerne mener dette kan ha for arbeidet med vold i nære relasjoner.

Deltakerne var opptatt av hva slags betydning de tette relasjonene mellom ansatte i tjenesteapparatet og deres lokalmiljø kan ha. Dette tematiseres gjennom drøftelser av ansatte som selv bor og arbeider i samfunn hvor «alle kjenner alle». De har mistanke om at det foregår vold, men nøler med å involvere seg av frykt for å ta feil eller selv å oppleve sanksjoner fra lokalmiljøet.

Videre tar vi opp noe deltakerne forholder seg mye til, nemlig risikoen man vet at den som er utsatt tar ved å melde fra om vold fra et nært familiemedlem, og avhengigheten som kan eksistere mellom familier og medlemmer av slekt og næringssamarbeid. Deltakerne knytter dette til kollektivets tradisjonelle betydning i samiske samfunn. De opplever at voldsutsatte ikke melder fra om vold og overgrep i frykt for å bryte ut av de tette relasjonene og det nære samfunnet. Hvordan påvirker viten om dette valget hvilke forholdsregler ansatte i hjelpeapparat og politi tar?

Deltakerne knytter også religionens betydning, og særlig makten som ligger hos predikanten i læstadianismen, til den tausheten de opplever rundt vold og overgrep i samiske samfunn. Tradisjonelle kjønnsrollemønstre, maktforholdene mellom kvinner og menn i familien og over generasjonsgrenser, er andre aspekter som deltakerne også knytter til denne tausheten.

5.4.1 Å være del av hjelpeapparat – og del av lokalsamfunnet

I fokusgruppene diskuterte deltakerne hvordan de arbeidet med avdekking av vold i nære relasjoner, hvordan de opplevde det å stille spørsmål om vold, og hvordan de gikk fram om de hadde mistanke om pågående vold. Gjennomgående i denne forbindelse var refleksjoner rundt det å være en del av lokalsamfunnet og kjenne de fleste en kommer i kontakt med, eller komme utenfra og ikke selv ha tilknytning til den lokale hverdagen og stedets historie.

Bo og arbeide på et lite sted

Mange av deltakerne i fokusgruppene bodde selv i de områdene de arbeidet. Et tema som var sentralt i samtlige grupper, var utfordringene knyttet til å være tjenesteyter og samtidig være del av et lokalsamfunn med slektskapsbånd og sosiale relasjoner til folk i bygda. Arbeid med helse- og sosialtjenester i små kommuner er preget av lokalkunnskap, nærhet til brukere, samarbeidspartnere og lokalsamfunnet. Samtidig som denne nærheten gir mange muligheter, kan den utfordre profesjonaliteten, og det kan oppstå konflikter mellom den private og profesjonelle rollen til yrkesutøveren. Som vi har sett, opplever deltakerne at det er positivt for en som skal jobbe med tabubelagte temaer som vold og overgrep, å være en person folk kjenner til og stoler på. Nærheten og en felles samisk bakgrunn kan skape en allianse mellom tjenesteyter og bruker. Samtidig medfører denne nærheten noen forventninger og dilemmaer for den ansatte:

Et annet aspekt i det å være innafor også, er at man har jo med seg hele sin egen ballast, ikke sant, med alt det som folk vet om deg og din familie og hvem du hører til og hva slags relasjoner dere har hatt i forhold til folk tidligere. Så det er noe man må ta med seg.

De fleste i fokusgruppene påpeker at en slik innenfor-posisjon kan gjøre at man ikke er like bevisst på hva som foregår i lokalmiljøet, og hvilke verdier og tradisjoner som kan ligge under og påvirke både en selv og dem en møter i lokalmiljøet:

Det her å tilhøre og være innafor - der er man jo faktisk med hud og hår selv også, så man er ikke uhilda selv om man ut i fra sin posisjon som helsearbeider for eksempel går inn i et samisk samfunn. Kanskje at man ikke er bevisst på hvilke verdier og holdninger som regjerer, hva som foregår der, nettopp fordi du står så i det selv, ikke sant?

Deltakerne er opptatt av denne problemstillingen, og snakker om at du har med deg en rolle og en forventning til deg som person, basert på det én formulerer som: «hvem du hører til, hvilken bygd du kommer fra og hvem det er som er dine foreldre, og hva slags relasjoner de har til folk».

Å arbeide i et lokalsamfunn med små forhold og tette relasjoner mellom innbyggerne, kan medføre både fordeler og ulemper for tjenesteapparatet. De tette forholdene på små steder gjør at ansatte i hjelpeapparat og politi kjenner til innbyggernes historie og bakgrunn, og har sosiale relasjoner med mange. Nærheten kan gjøre veien kortere for for eksempel voldsutsatte til å melde fra og søke hjelp.

Hjelperne kan også opptre som mer *uformelle* hjelpere eller kontrollører, og dra nytte av sine de private relasjoner i samfunnet i sitt arbeid. Dette er en type *sosial kontroll* som kriminologen Nils Christie fremhever betydningen av i *Hvor tett et samfunn* (1975) og *Konflikt som eiendom* (1977). Christie anså at man gjennom en historisk oppløsning av den tradisjonelt tette og nære samfunnsformen beveger seg vekk fra den gode *primærkontrollen*, i retning av mer bruk av politi og rettsapparat som *sekundærkontrollører*. Ved en overføring av potensielt konstruktive konflikter til et tjenesteapparat løsrevet fra lokalmiljøet går man, ifølge Christie, glipp av muligheter for fellesskapets deltakelse i avklaring av normer og holdninger. Christies perspektiver har fått stort faglig gjennomslag, men også blitt kritisert for å mangle et maktperspektiv i sin analyse av fordelene ved tette samfunn.

I vår studie legger deltakerne, som nevnt, vekt på at nærheten og de private relasjonene til brukerne medfører både forventninger og dilemmaer. Disse kan være krevende å forholde seg til. Om møtet mellom hjelperen og brukeren handler om sensitive og vanskelige temaer som vold og overgrep i familien, kan utfordringer ved å opprettholde brukernes anonymitet være særlig krevende. Dette fant også Grøvdal og kolleger (2014) i sin studie av voldsutsattes møter med hjelpeapparatet. Mange voldsutsatte som bor i mindre kommuner opplever utfordringer med sitt behov for anonymitet når de søker hjelp. Det at «alle kjenner alle» kan oppleves som en barriere. Andre opplever det motsatte, det vil si at det er lettere å oppsøke hjelp i den egne, «lille kommunen», nettopp fordi de vet hvem som er aktuell kontaktperson og de mener det kan være positivt at det er «noen man kjenner» (Grøvdal et al., 2014, s. 55-56).

Nærhet mellom hjelpere og brukere i små, gjennomsiktige samfunn er også tema for en studie av Anne Moe (2010) om sosialarbeideres praksis. Moe finner at denne nærheten kan føre til vanskeligheter med å opprettholde konfidensialitet, da innbyggerne ofte har kjennskap til hverandre, og som hjelpere og brukere kan de komme til å møtes på andre arenaer enn der faglig praksis foregår. Deltakere i fokusgruppene som selv bor og jobber i et lite samfunn, sier at dette også kan påvirke hvordan og med hvem de velger å ta opp spørsmål om vold i familien og i andre nære relasjoner:

Vi har venner som er foreldre, vi har slektninger, det er kjempevanskelig mange ganger (...) da er det liksom: «Ja, skal jeg spørre henne? Jeg vet nå kanskje ikke. Ok, jeg spør vedkommende, men ikke den der personen». Så kan det da være, hvis den du velger å ikke spørre, at det skjer der! Men den du spør hos, der skjer det ingenting.

Denne mekanismen med å vegre seg for å stille ubehagelige spørsmål til personer man kjenner, og muligvis forskjellsbehandle folk basert på forhåndsinformasjon, slektskap eller vennskap, kjenner vi igjen fra annen forskning om ansatte i helse- og sosialtjenester som selv både bor og jobber på små steder med tette forhold (jfr. Moe, 2010). I studien om etterlatte etter selvmord i samiske områder konkluderer forskerne med at tette og komplekse relasjoner er én av hovedutfordringene med tanke på å motta hjelp i små lokalsamfunn i samiske områder. Når hjelper og bruker må forholde seg til hverandre i ulike roller avhengig av sammenheng, kan uklarheter oppstå med tanke på hvilken rolle den ansatte til enhver tid har (Silviken et al., 2014, s. 39).

Tuuli Miettunens studie (2012) om møtet mellom brukere av velferdstjenester og tjenesteapparatet i små samiske lokalsamfunn i nord-Finland fremhever de store utfordringene mange brukere opplever i møte med hjelpeapparatet. Hun mener at mange av de samiske brukerne ser de ansatte primært som bekjente privatpersoner, som i tillegg er del av lokalsamfunnet og ofte i slekt med sine brukere. Miettunen påpeker at dette fører til at de ansatte ikke nødvendigvis betraktes som profesjonelle med taushetsplikt av sine brukere.

Avdekking av vold i det tette samfunnet

Som disse studiene viser, og som vi også finner i vår studie, kan det medføre store utfordringer å bo og arbeide med sensitive temaer som vold og overgrep i et såkalt «tett samfunn». I tillegg opplever ansatte å måtte balansere mellom det å gjøre et godt arbeid med vold i nære relasjoner, og samtidig bevare gode relasjoner med slekt, familie og folk flest i lokalmiljøet. Dette er særlig aktuelt når det kommer til avdekking av vold og overgrep i lokalsamfunnet. En deltaker forteller om en konkret sak, hvor en voldsutsatt ble tatt ut av et voldelig hjemmemiljø med tvang. Vedkommende beskriver hvordan det har vært å bo og arbeide i lokalsamfunnet i ettertid:

På en måte så var det litt vanskelig, fordi at du kjenner alle og du prøver og ha en okei relasjon med bygda, men samtidig så kjenner man at man blir litt sånn frustrert over bygda fordi at de ikke reagerer, og da blir man kanskje en trussel når man kommer, man blir ekskludert på en måte. (...) Du merker det for de kommer ikke sånn som de gjorde før, eller er ikke så nære som vi var før.

Deltakerne i denne fokusgruppen som hadde deltatt i å avdekke at noen over lang tid hadde vært utsatt for vold i nære relasjoner, opplevde å bli ekskludert gjennom at

folk trakk seg vekk fra dem, både profesjonelt og privat. Også deltakere i fokusgruppene som jobber i barnevern, har opplevd trusler og ekskludering fra nærmiljøet etter saker hvor barn utsatt for vold i familien er blitt tatt hånd om og plassert i fosterhjem.

I artikkelen «Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn», sammenlikner Jan Erik Henriksen (2013) avdekking av en rekke seksuelle overgrep mot unge jenter i Kautokeino på slutten av 1980-tallet og i 2006/2007. Da han selv, som daværende sosialsjef, i 1989 bidro til avdekking av volden som foregikk, var de negative reaksjonene fra lokalmiljøet og kommunens ledelse så alvorlige at han og en kollega så seg nødt til å flytte fra Kautokeino. Da samme type avsløringer om en rekke grove saker om seksuelt misbruk og voldtekt av mindreårige kom opp i 2006 og 2007, viste lokalmiljøet og også kommunen større handlekraft, og Kripes ble koblet inn i etterforskningen. Henriksen reflekterer over at mens overgrepssproblematikken på slutten av 80-tallet ble avvist og fortiet, og sosialsjef og barnevernskonsulent ble utdefinert som fremmede i bygda, var situasjonen annerledes i 2006/2007. Etableringen av *Dievdut*, en lokal mannsorganisasjon som arbeidet for å bekjempe seksuelle overgrep, bidro til dette, og gjorde det vanskeligere å skyve sakene inn under teppet. På 2000-tallet hadde man også fått det samiske kompetansesentret – SANKS – og RVTS/Nord (se pkt. 2.5). SANKS bidro med psykologer som selv hadde samisk bakgrunn og som ble engasjert for å arbeide med overgrepssakene i Kautokeino etter 2006 (Henriksen, 2013; Turi og Bals, 2008).

Flere av deltakerne i fokusgruppene har selv opplevd sterke reaksjoner i sitt lokalmiljø knyttet til beslutninger de har tatt i sin profesjonelle hverdag. De mener at man i mange samiske samfunn fortsatt kan oppleve svært sterke reaksjoner fra krefter i lokalmiljøet for å varsle om vold og overgrep. Men, som Henriksens analyse viser, kan lokalsamfunnet også vise handlingskraft for å motarbeide vold og overgrep. I Kautokeino, som i hele det norske samfunnet, har vi de siste tiårene opplevd at oppmerksomheten om seksuelle overgrep og vold har blitt større. I tillegg har lovgivningen blitt tydeligere, og håndteringen av saker med vold og overgrep har fått en økt satsning hos hjelpeapparat og politi (Henriksen, 2013).

I det følgende skal vi se nærmere på hvilken påvirkning deltakerne mener at den tradisjonelle samiske familiestrukturen kan ha på hvorvidt vold i nære relasjoner avdekkes eller ikke.

5.4.2 Slettssamfunnet og gjensidig avhengighet

De tette båndene mellom utsatt og utøver i denne typen voldssaker, og konsekvensene det medfører å bryte båndene, er et gjennomgående tema i fokusgruppene. Dette knyttes opp til utfordringene med å arbeide med et tabubelagt tema i et samfunn med tette relasjoner hvor «alle kjenner alle». Videre er deltakerne opptatt av hvordan dette også henger sammen med nære relasjoner og gjensidig avhengighet innenfor det samiske slettssamfunnet, som de oppfatter som en sentral del i samisk tradisjon og levemåte.

Avhengighet og tilhørighet

I det samiske samfunnet blir slektskap ofte omtalt som svært viktig. Tradisjonelt har det vært viktig å komme godt overens innad i slekta og mellom slekter – dette var nødvendig for å overleve. I reindriftsnæring er det av avgjørende betydning å kunne samhandle med andre og bygge allianser, både innad i egen siida og med andre siidaer (se pkt. 3.2). I tillegg er det en av siidaens ansvarsområder å ivareta trygghet og velferd for medlemmene. Slekta gir ikke bare praktisk støtte, men i stor grad også emosjonell støtte. Selv om slektskapets betydning er i endring i mange områder i det samiske samfunnet, er slekten fremdeles viktig for sosial status og sosiale roller (Hermansen, 2013; Amft, 2000; Utsi, 2010; Norbakken, 2012).

Deltakerne i våre fokusgrupper trekker fram det samiske slettssamfunnet som et viktig aspekt for å forstå hvorfor det er så vanskelig å avdekke vold i nære relasjoner eller motivere voldsutsatte til å anmelde eller søke hjelp. Å fortelle om at en person i nær slekt utøver vold mot deg kan ha enorme konsekvenser, både for personer du står nær og hele familiestrukturen i seg selv. Dette kan føre til at den som er utsatt for vold setter sine egne behov til side til fordel for å bevare roen innen familie og slekt, påpeker deltakerne. I tillegg er praktiske konsekvenser av åpenhet og avdekking av vold for den enkelte familie og sletsrelasjon noe mange trekker frem. Flere knytter dette spesielt til næringstyper der det er vanlig at familie og slekt samarbeider om arbeidsoppgaver og er avhengig av hverandres arbeidskraft:

Man har trengt hjelp til slått hvert et år. Uansett om den her onkelen har gjort noe dumt eller ikke, så er det viktig med den arbeidskraften. (...) Sånn har det blitt tolerert, sånn har man måttet på en måte levd videre med ting, uten at det har skjedd noen ting, fordi at konsekvensene av en sånn opprydding ville ha vært så stor og fått så store følger for det praktiske livet videre.

De sterke relasjonene man ikke vil bryte ut av, og den sosiale og økonomiske avhengigheten, gjør at man tåler så mye. Deltakeren forteller at det kan føre til at folk bidrar til å *skjule* ting som kan skade dem selv og deres nærmeste om dette ble kjent – for eksempel at vold og overgrep foregår. Dette funnet gjelder på tvers av geografiske områder, men deltakerne betoner dette sterkest i relasjon til tradisjonelle næringsformer som reindrift. Flere deltakere påpeker at gifte kvinners posisjon i reindriften avhenger av deres ektemenn, og forteller at de er sikre på at dette gjør at ikke flere kvinner som utsettes for vold i ekteskapet melder fra om dette, eller skiller seg. Dette knyttes til at selv om ektefeller i reindriftnæringen i dag er registrert med felles driftsenhet, underlegges de aller fleste kvinner i praksis fortsatt ektemannens næringsdrift. I de fleste sammenhenger er det mannen som innehar siidaandelen i utgangspunktet, og ved skilsmisse vil den ektefellen som har fått medansvar gjennom ekteskapet miste denne retten. Dette betyr i praksis at ved skilsmisse risikerer kvinnen å måtte avvikle sin reindrift – og dermed miste en viktig mulighet til livsopphold.

Wenche Jonassen og Elin Skogøy (2010) finner i en studie av voldsutsatte kvinner i Norge at mange kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn blir værende i voldelige ekteskap lenger enn kvinner som har etnisk norsk bakgrunn. Forskerne knytter dette dels til økonomisk avhengighet av ektefellen, men også til at det for mange kan innebære ekskludering fra familien å melde fra om vold. Jonassen og Skogøy fremhever at de finner liknende mønster i det gifte kvinner i Norge kunne oppleve i tidligere generasjoner.

Flere av deltakerne i fokusgruppene hadde opplevd å sitte på kontoret med voldsutsatte som ikke så noen mulighet for å avslutte et voldelig forhold, og en deltaker setter ord på det mange føler i en slik situasjon:

Du veit at blir du utstøtt så har du ingen, da kan du plutselig bli helt alene, og hvem er jeg da? Hvor har jeg tilhørighet da?

I fokusgruppene ble særlig denne dimensjonen lagt vekt på, og deltakerne mente at vissheten om at man ved å melde fra om volden kunne miste både familie, tilhørighet og identitet, gjorde at det i mange sammenhenger føltes helt umulig å bryte ut. Dette kan sees i lys av Kristin Skjørten (1994) sin studie av hvilke implikasjoner det kunne ha for voldsutsatte kvinner om deres partner ble idømt fengselsstraff for volden. Vissheten om at man ved å melde fra om vold står i fare for å miste både økonomisk grunnlag for livsopphold og viktige relasjoner, kan føre til at mange kvinner velger å bli i voldelige forhold (Skjørten, 1994).

Deltakerne i vår studie fremhever også at det å forlate sin partner som voldsutsatt kvinne i en reindriftsfamilie kan innebære en trussel mot hennes samiske identitet. Slik kan det å melde fra om vold gi en 'dobbel straffende' virkning, i og med at man mister både sin familie og en sentral del av sin samiske identitet (jfr. Kramvig og Flemmen, 2013, s. 182). Amft (2000) tolker ut fra sine intervjuer med samer fra ulike deler av den svenske delen av Sápmi, at slektskapet fremdeles i dag er en av de viktigste dimensjonene i «samiskhet». Å tilhøre en bestemt slekt er identitetsskapende og gir «trygghet gjennom vissheten om at man har sin plass i, og er en del av fellesskapet» (Amft, 2000).

Kollektivet foran individet?

I den tidligere nevnte rapporten om arbeidet med seksuelle overgrep i Kautokeino, redegjør Anne Lene Turi for at det fortsatt råder et ideal om at man bør forsøke å unngå «bråk» og konflikter i samiske samfunn. Dette kan henge sammen med at samisk kultur tradisjonelt har vært orientert rundt kollektivet som det styrende sentrum, og ikke rundt det enkelte individ (Nabuzoka og Empson, 2010). Kollektivistiske verdier innebærer, ifølge Turi, at ivaretagelse av slekta som helhet og felleskapets interesser regnes som viktigere enn at hvert enkelt medlem til enhver tid blir hørt (Turi, 2011).

Verdinormer knyttet til kollektivistiske strukturer og tankemåter er utbredt i mange kulturer i ulike deler av verden. Forskning på og erfaring med arbeid med minoritetsfamilier viser at den kollektivistiske tankegangen der individets, og særlig kvinners og barns interesser, er underordnet (stor)familiens interesser kan ha stor betydning for hvor vidt voldsutsatte kvinner eller barn forteller andre hva som skjer innenfor familien (Hofman, 2011; Jonassen og Skogøy, 2010). Denne typen strukturer og tankemåter, mener altså deltakerne i vår studie at eksisterer i deler av dagens samiske samfunn. En deltaker reflekterer over betydningen av at hensynet til kollektivet går foran individuelle hensyn, og knytter det til den særlig sårbare situasjonen voldsutsatte står i:

Mange folk velger å være tause fordi de tenker at det er bedre at jeg lider, da ødelegger jeg i hvert fall ikke for andre. Hvis man forteller så påvirker det så masse mennesker.

Flere knytter dette til at familier er hierarkisk rangert seg i mellom, og at viten om at det foregår vold innen en familie, påvirker denne familiens status. «Familiens ære» er noe som også fremheves som en sterk kulturell norm i samiske samfunn, som ofte opprettholdes også om det skulle bety at problemer da vil måtte skjules. I en slik

struktur står familiens ære over de individuelle behovene til medlemmene i familien og kan være en barriere for å oppsøke hjelp om noen utsettes for vold og overgrep. Forskning har vist at verdinormer knyttet til ære er utbredt i mange kulturer i verden, og at ære kan være én grunn til at voldsutsatte ikke melder fra om volden. Voldsutøver kan i tillegg bruke hensynet til familiens ære som et utgangspunkt for kontroll av familiemedlemmer (Hofman, 2011).

Turi (2011) fremhever at vekten på felleskapets beste iblant kan hindre at visse temaer tas opp eller meldes fra om. Slekta kan endog bidra til å fortie og fordekke – for eksempel om at en er utsatt for overgrep eller at en utsetter andre for vold. Enkeltpersoner som snakker om overgrep, risikerer dermed sanksjoner fra sin (stor)familie, slekt eller andre i lokalsamfunnet (Turi, 2011; Kuokkanen, 2014).

En tilleggsbelastning som kan oppstå i en slik kontekst, er at en voldsutsatt som oppsøker hjelpeapparatet kan oppleve å ikke bli forstått og tatt på alvor når de forteller om sine bekymringer for konsekvensene for familiens ære, om de skulle bryte med voldsutøveren. Dette aktualiserer diskusjonen om kultursensitivitet (se pkt. 5.2.2), om at ansatte som arbeider med vold i nære relasjoner må være åpne og lydhøre overfor lokale forhold og sine brukeres individuelle behov.

5.4.3 Å holde ting innad i familien

Som vi har sett, opplever deltakerne at tette relasjoner og avhengighet innad i familie og slekt, medvirker til at vold i nære relasjoner ikke kommer frem i lyset. Et annet aspekt som deltakerne mener vanskeliggjør dette, er det de omtaler som en taushetskultur i samiske samfunn, og skikken med å holde problematiske ting innad i familien. En av deltakerne eksemplifiserer dette ved å vise til reaksjoner helsestasjonen fikk da de forsøkte å starte opp foreldreveiledning i grupper:

Man har litt tettere skott i de samiske familiene. Det er ikke sikkert at det er sånn, det kan være litt tilfeldig, men jeg syns å se det (...) når vi for en del år siden begynte med familieveiledning i grupper og sånn, eller foreldreveiledning, hvor det var sterk motstand mot det. Fordi man snakker ikke om sånt i grupper, du legger ikke ut om din familie. De sa: «Det går ikke an å snakke om sånt, vi kan ikke snakke om familien, det er ikke aktuelt». Så jeg tror det var en del helsestasjoner som ikke syns noe om det fordi at det var så tabubelagt, og det var rett og slett snakk om at man legger ikke ut om sin familie, på godt og vondt, altså du snakker ikke om det familiære ute blant andre.

Det at mange samer ikke prater om det som anses som privat til andre enn familie, er en gjengs oppfatning blant deltakerne. Utfordringer som kan oppstå i møtet mellom personer med samisk tilknytning og de offentlige tjenestene, for eksempel barnevernet, kan relateres til utfordringer i møtet mellom offentlige tjenester og deres brukere generelt.

Sommerfeldt, Hauge og Øverlien (2016) skriver om barnevernets arbeid med barn og unge i Norge som opplever vold i hjemmet. De mener at å snakke om vold med familier i mange sammenhenger kan være en utfordring, blant annet fordi vold er tabubelagt og ikke sosialt akseptert i det norske samfunnet. Mange familier opplever det som «naturlig» at de selv og deres eget nettverk håndterer slike utfordringer. Inngripen fra offentlige instanser kan oppleves som et overtramp mot «privatlivets fred». Dette er noe vi gjenfinner i fokusgruppene, hvor mange har erfaringer med å få beskjed om at «dette ordner vi opp innad i familien».

Dette kan også relateres til forskning som peker på særlige utfordringer i møte med barn fra minoritetsetniske familier. Som Holthe et al. (2016) viser, kan det finnes egne hensyn hjelpetjenester må ta i møte med barn med minoritetsbakgrunn som er utsatte for seksuelle overgrep. De utsatte barna synes å oppleve mer skam, skyld og tabu rundt seksuelle overgrep, sammenliknet med barn fra majoritetsbefolkningen.

Selv om det er større likheter enn forskjeller på tvers av kulturelle grenser i barns opplevelser av vold i familien (jfr. Hoffman, 2011; Paulsen et al., 2014), kan det likevel finnes forhold som kan gjøre situasjonen vanskeligere for barn med minoritetsbakgrunn, for eksempel sterkere patriarkalske familietradisjoner, religion, familiehierarki, kollektivistiske tankeganger, betydningen av storfamilien og familiens ære.

Er hjelpeapparat og politi mer tilbakeholdne?

Oppfatningen av at samiske familier har en egen måte å håndtere problemer og konflikter innad i familien på kan, ifølge deltakerne, også få følger for hvordan hjelpeapparatet håndterer og møter familier hvor det foregår vold. Flere har erfart at offentlig ansatte har informasjon om at det foregår vold i en familie, men det at de også har erfart at man i samiske familier eller lokalmiljø «ordner opp innad», dermed fører til at de velger å ikke involvere seg.

En polititjenesteperson reflekterer i en av gruppene over hvor vanskelig det er å forsøke å motivere utsatte for vold til å anmelde voldsutøveren. I et samfunnsklima

hvor offentlig ansatte selv kvier seg for å melde fra om saker de kjenner til, er det ikke overraskende at mange som er utsatt for vold velger å ikke gå ut med dette:

Det kan være vanskelig å komme videre i saker hvor fornærmede ikke ønsker, eller er tilbakeholden med å fortelle hva som har skjedd, forferdelig vanskelig å motivere noen til å fortelle som er lite lysten til å gjøre det. (...) Jeg har snakka med flere som bekrefta at: «ja, de har vært (...) utsatt for overgrep», uten at de vil direkte navngi hvem det er (...), vil ikke stå frem. Og grunnen til det er nok de her tette båndene som veldig ofte er til overgriper. Slegt, familie, nær på et eller anna vis, og på en måte at det tenkes: «Skaden har skjedd, overgrepet har jo skjedd, det vil bare bli enda verre når jeg skal stå frem». For det første skal man stå frem som et offer, i det neste skal man måtte peke ut en slektning, en onkel, en bestefar, med de konsekvensene det medfører. Derfor legger man lakk på det, derfor velger man å ikke fortelle det.

Spørsmålet er om denne innsikten og erfaringen hos det offentlige kan ha en reproduserende effekt. I den tidligere omtalte studien om etterlatte etter selvmord i samiske områder, forteller mange at de opplevde at lokalt hjelpeapparat forventet at samiske brukere ble ivaretatt av sin familie og slekt. De opplevde hjelpeapparatet som mer tilbakeholdne og mindre oppsøkende ovenfor samiske familier enn ikke-samiske (Silviken et al., 2014). Dette er også interessant sett i lys av det deltakerne tar opp om at utenforstående og ikke-samiske tjenesteutøvere kan være redd for å krenke og mistenkeliggjøre samisk befolkning.

Tradisjoner i endring

Deltakerne betoner at det å melde en nærstående for vold oppfattes som en svært risikabel sosial handling, og en trussel mot det de oppfatter som et virksomt ideal om å holde fred innenfor familien og slekta. Samtidig er deltakerne opptatt av at samiske samfunn ikke er alene om disse problemstillingene, og at man kan gjenfinne en rekke av de samme mekanismene i andre typer tette samfunn, og nære familier.

Mange av temaene deltakerne tar opp kan belyses ved hjelp av forskning om hvorfor det er så få i samfunnet generelt som melder fra om vold i familien. For eksempel fant Thoresen og Hjemdal (red.) (2014) i en omfangsstudie at en tredjedel av de voldtektsutsatte aldri tidligere hadde fortalt noen om hva de hadde opplevd.

I en diskusjon om skikken med å være taus om private ting og holde problemer innad i familien, stiller en deltaker spørsmål om de andre opplever at det fortsatt er slik at «man lærer sine barn å holde tett». En av de andre svarer:

*Ja, jeg tenker det, jeg ser det enda i generasjonen foreldre nå, men vi håper jo at alt det her som vi driver med for tiden skal gjøre folk mer åpne. Jeg ser det i alle fall enda på noen unge foreldre, at «i vår familie holder vi tingene her».
(holder hånda mot brystet)*

Andre deltakere legger vekt på at denne skikken med å holde alt av private temaer internt i familien, er i endring, og at det er sterke krefter i sving i det samiske samfunnet for å åpne opp rundt tabubelagte temaer.

Til tross for at betydningen av slektskap og tette relasjoner i samiske samfunn ofte trekkes frem i diskusjonen, finnes det ikke mye faglitteratur og empirisk forskning om dette temaet. Det er viktig å huske at tradisjoner endres og at forandringer i kjønnsrollemønster og bosetningsmønstre kan ha medført en redusert betydning for slektssamfunnets tradisjonelt sterke rolle blant en del samer (jfr. Blix, 2016).

5.4.4 Læstadianismens rolle

I Norge har læstadianismen¹⁴ holdt seg som et sterkt innslag i nordnorsk kirkeliv. I Norbakken (2012) sin studie om seksuelle overgrep i læstadianske miljøer, betoner hun at læstadianismen oppsto i en samisk kontekst og har virket som en styrkende faktor i utviklingen av samisk identitet. Læstadianismen har stått sterkt i store deler av det samiske bosetningsområdet. Det finnes betydelig overlapp mellom læstadianismen og samiske tradisjoner, som for eksempel slektens sterke betydning, det indre samholdet og lojaliteten, og tradisjonen for å «ordne opp» internt (Norbakken, 2012; Gerhardsen, 2010).

I flere av områdene vi avholdt fokusgrupper finnes det innflytelsesrike læstadianske menigheter. Deltakerne opplevde at enkelte skikker og levereregler innen læstadianismen kan forsterke barrierer for å søke hjelp. De tette forholdene innad i forsamlingen, predikantens makt over medlemmene, og den sterkt hierarkiske strukturen blir trukket fram som årsaker til at vold og overgrep blir holdt skjult. Det skal mye til for å opponere mot slik makt, mener en deltaker, særlig når man til en hver tid har trusselen om å bli utstøtt og fortapt hengende over seg:

¹⁴ Læstadianismen er en luthersk kirkelig vekkelsesbevegelse som ble startet av den svenske presten Lars Levi Læstadius i 1800-årene. Bevegelsen bredte seg til Finland og Nord-Norge, og er splittet i flere retninger.

(...) det er jo også sånn at er du fortapt, så går du rett til helvete. Så det er mange som strir med det at når du går ut av den religionen, da er du på en måte fortapt, du møter ikke dine kjære igjen.

Videre forteller deltakerne om at den som velger å fortelle om tabubelagte ting som seksuelle overgrep, ofte selv blir sett på som skyldig og «skitten». Så lenge personen som har begått overgrepet har bekjent sine synder og bedt predikanten om tilgivelse, har den som ble utsatt plikt til å gi overgriperen sin tilgivelse, ifølge læstadiansk tradisjon. «Det er ofrene som får skylda», forteller deltakerne. Dette fører til taushet om vold og overgrep også innad i menighetene, noe som gjenspeiles i det deltakerne beskriver når de utdyper hva begrepet «å ordne opp internt» innebærer i praksis:

Det har vært veldig lite straff og veldig lite opprydding (...) Måten å håndtere ting på har vært knytta opp mot i mye større grad å legge lokk på, og å få den som skulle fortelle noen ting til å tie om det og den som har gjort noen ting til å sette strek og slutte opp og ikke gjør det mer. Men du ble aldri straffet for det som hadde skjedd. Og den som har vært utsatt for noen ting, han måtte på en måte bare leve med det, for det var sånn det var.

Ifølge deltakerne i studien meldes det svært sjelden fra til noen utenfor menighet og familie om vold og overgrep. De kjenner til mange av sine brukere eller pasienter som er blitt utsatt for vold i barndommen eller voksen alder, som velger å ikke anmelde eller melde fra av frykt for reaksjoner fra lokalmiljøet.

Selv om seksuelle overgrep på ingen måte er unikt for det læstadianske miljøet, er det mulig at en taushetskultur i lokalmiljøet basert på slektskap og ære, kombinert med en taushet assosiert med forsamlingstilhørighet, overlapper og virker forsterkende på hverandre. Det at man både risikerer å bli utstøtt fra lokalmiljøet og den læstadianske forsamlingen, kan gjøre det særlig vanskelig for volds- og overgrepsutsatte å stå frem med sine opplevelser (Norbakken, 2012). I Eva Lundgrens forskning om vold mot kvinner i religiøse miljøer, fremheves at det å bli utsatt for vold over lenger tid kan føre til det hun betegner som «voldens normaliseringsprosess». Dette innebærer at den som utsettes for vold gradvis brytes ned og finner seg i sin situasjon (Lundgren, 1985).

Det er likevel noen av fokusgruppedeltakerne som tror at predikantene ikke kommer til å ha samme type uforminskede makt i fremtiden, og at det læstadianske samfunnet er i ferd med å gi rom for større åpenhet om vold og seksuelle overgrep; «den yngre generasjonen begynner å stille spørsmålsteget ved måten ting blir gjort eller sagt – jeg tror jeg merker det er noe som er i endring». Tausheten om tabuiserte og skambelagte

erfaringer, som seksuelle overgrep, har ofte blitt overført til kommende generasjoner for å ivareta slektens ære. Dette kommer tydelig fram i den såkalte Tysfjordsaken, hvor det er blitt avdekket overgrepssaker fra mange tiår tilbake og flere kvinner og menn som har vært utsatt nå står fram.

5.5 Et ideal om å være sterk og tåle

Som vi har redegjort for, mener deltakerne i vår studie at det eksisterer særlige forhold i samiske områder som gjør at befolkningen sjeldent melder fra om vold i nære relasjoner, mens hjelpere sliter med å våge å spørre om voldsutsatthet. I det følgende skal vi se nærmere på et forhold deltakerne mener forsterker denne effekten, nemlig at det tradisjonelt er et ideal for samiske kvinner og menn å være *sterke* og *herdete* individer, som ikke viser svakhet, men står støtt og tåler alt.

Deltakere forteller om hvilke utfordringer man kan støte på i forsøket på å komme tidlig inn i familier som sliter på ulike måter. Ofte kan man oppleve at problematiske ting bagatelliseres, og at ting ikke meldes fra om før det er gått lang tid. Dette knytter deltakerne blant annet til en oppfatning de har om at folk er redde for å oppfattes som svake. På den måten vokser problemene seg ofte store og u håndterlige uten at inngripen skjer, påpeker en deltaker, og forteller at de i barnevernet ofte ikke klarer å hjelpe familier på annen måte enn å plassere barnet i fosterhjem. Det må en holdningsendring til, mener deltakeren:

Så vi er nødt til å sette fokus på forebygging, på tidlig intervensjon og vi må lære opp folk til at man kan ta imot hjelp selv om problemene er små, det trenger ikke være så ekstremt og alvorlig før man får hjelp (...) og det må en holdningsendring til i det samiske samfunnet på at det å ta imot hjelp betyr ikke at du er en svak person.

Tendensen til å nedtone og bagatellisere framheves av flere som en viktig årsak til at det ikke meldes fra om vold og overgrep. Det å klare seg selv og helst ikke bry andre, anses som viktig i samisk kultur, mener deltakerne. Henriksen (2013) knytter dette til en norm i samisk kultur om å være «birget», det vil si «å klare seg selv». Vegring mot å søke om hjelp eller å gripe inn kan forsterkes av denne normen. Også Miettunens (2012) forskning om hvorfor samer i nord-Finland har vansker med å oppsøke hjelp hos tjenesteapparatet har, ifølge henne, å gjøre med at de opplever det som så viktig «å klare seg selv». En deltaker i fokusgruppene reflekterer over at

denne normen om å være sterk overføres til barna gjennom oppdragelse som verdsetter selvstendige og sterke individer:

Herdes samiske barn og ungdom så mye - at de skal tåle så mye, at de ikke liksom tillates å bli krenka? Og skal vi tåle så mye at vi ikke oppsøker hjelp? Skal vi tåle så mye at vi ikke forstår at grensa er nådd?

Tradisjonell samisk barneoppdragelse baseres på sosialisering til selvstendighet gjennom høy grad av frihet, og mer indirekte former for kontroll og irettesettelse (Balto, 1997, Jávo, 2004). Idealet om å være sterk og ikke vise svakhet, kan ifølge Silviken (2011) forklare at mange samiske ungdommer med depresjon og andre psykiske vansker, vegrer seg for å søke hjelp.

Den sterke samiske kvinnen

I flere av gruppene kommer deltakerne inn på at dette idealet om å være sterk, tåle mye og ikke vise svakhet særlig er noe som forventes av samiske kvinner å leve opp til. Dette temaet er blitt satt på dagsorden i media i tiden rundt fokusgruppene, og flere henviser til et avisinnlegg i Altaposten¹⁵ av Anne Karen Sara, en ung kvinne fra et reindriftssamisk miljø. Hun mener at det eksisterer klare forventninger til kvinners atferd og plass i det samiske samfunnet. Sara knytter dette direkte til de sterke tabuene rundt vold, voldtekt og seksuelle overgrep, og tar til orde for at man i samiske samfunn må ta ansvar for å synliggjøre denne tematikken. Deltakerne støtter opp om denne oppfordringen, og mener det er på høy tid at det de kaller «myten om den sterke samiske kvinnen» ikke lenger får diktere hvordan jenter og unge kvinner ser på seg selv:

Jenter blir opplært til at: «Ja, men sånn der er det bare. Det er en del av pakka med å være jente og en del av pakka med å være kvinne, bare bit tennene sammen. Og det er sånn jenter blir sosialisert, man skal være den ansvarlige, holde familien sammen, tåle alt og være sterk.

Det at samfunnet ser på samiske kvinner som de sterke og samlende, mener deltakerne bidrar til et klima der det blir sett på som tegn på svakhet når man forteller om vold til utenforstående. Når samiske kvinner forventes å tåle alt, og være den sterke klippen som holder familien samlet, fungerer ifølge deltakerne dette som en barriere mot å søke hjelp. Deltakerne kommer gang på gang tilbake til at samiske

¹⁵ Publisert 8. juni 2016.

kvinner får høre at «sånn er det bare» og «det må du tåle», når vi snakker om hvorfor kvinner velger å ikke melde fra om vold. En deltaker reflekterer i det følgende rundt at det å melde fra om at man er utsatt for vold, og velge å gå fra mannen sin, blir sett på som sladring og at man er en svak person:

(...) det er noen ganger sett på som svakhet når man går - det er nesten som sladring eller en svakhet når man på en måte ikke tåler det. Så en grunn til at kvinner ikke forteller, det er at det er en slags verdi at man ikke skal snakke om det, for da er man ikke den sterke kvinnen som tåler alt.

Dette kan gjenfinnes hos Gerhardsen (2010), som hevder at det anses som et uttrykk for kvinners styrke når de holder ut med en voldelig mann, og ikke forteller noen om volden. I likhet med deltakere i fokusgruppene, fremhever Amft (2000) at myten om samiske kvinners sterke stilling opprettholdes i det samiske samfunnet ved at forestillingen om at samer tidligere levde i et matriarkalsk samfunn, betones og fremheves. Denne myten baseres på forestillingen om at den samiske kvinnen historisk har hatt en sterk stilling, hevder Amft, og at det samiske samfunnet var mer likestilt enn andre sammenlignbare samfunn og kulturer.

I dag utfordres og problematiseres myten – eller normen – om «den sterke samiske kvinnen» av flere forskere (Amft, 2000; Eikjok, 2000; Kuokkanen, 2014). Forskerne mener at myten har sin bakgrunn i 1970-talets etnopolitiske mobilisering blant samene, og behovet samebevegelsen hadde for å markere sin opposisjon til storsamfunnet. Med dette vokste det frem en oppfatning om at den samiske kvinnen, til forskjell fra storsamfunnets og den vestlige verdens kvinner, ikke var undertrykt. De som kritiserte dette bildet, ble møtt med kommentarer om at de var illojale til det samiske kollektivet.

Forskerne mener altså at myten om den sterke samiske kvinnen ble introdusert for å opprettholde maktrelasjonene mellom kjønnene i samiske samfunn (Amft, 2000, Eikjok, 2000; Kuokkanen, 2014). Forskerne mener at myten og normen om den sterke samiske kvinnen fortsatt i dag bidrar til å konstruere mange kvinners syn på seg selv. En konsekvens av dette kan være at samiske kvinner opplever hindringer for å oppsøke hjelp i forbindelse med vold. Dette fremgikk i Krumlindes (2009) intervjuer med krisesenteransatte, og gjenfinnes i våre deltakeres refleksjoner om temaet.

Den sterke samiske mannen

Idealet om å være sterk og tåle alt for å være en «ekte same», ble også trukket frem i fokusgruppene som høyst aktuelt med tanke på samiske menn. Samiske mannsidealer er forbundet med forventninger om at menn skal være sterke og takle utfordringer (Nystad, 2003). Deltakerne i vår studie la særlig vekt på konsekvensene dette kan ha for menn og gutter som utsettes for vold og overgrep. De mente at overgrep mot menn i det samiske samfunnet var ekstremt tabubelagt, og at barrierene mot å søke hjelp i forbindelse med vold, i ennå større grad enn for kvinner og jenter, eksisterer for menn og gutter. I forskning om volds- og overgrepsutsatte menn fremheves det at det å bli utsatt for vold eller seksuelle overgrep kan være spesielt truende for gutters og menns identitet og selvforståelse (Svendby, 2011; Grøvdal og Jonassen, 2016; jfr. Reform, 2017). Kombinert med samiske mannsideal, hvor også opprettholdelse av en identitet som «ekte same» avhenger av å være «sterk» og «tåle», kan fallhøyden være særlig stor. Om en samisk mann er så «svak» at han lar seg utsettes for vold eller overgrep, er han ikke en «riktig samisk mann». Eller, med Gerhardsens (2011, s. 135) ord, han er «verken (helt) same eller (helt) mann».

6 Avsluttende refleksjoner

Hva er godt arbeid med vold i nære relasjoner i deres område? I de foregående kapitlene har vi forsøkt å formidle vår tolkning av fokusgruppene diskusjoner rundt dette åpne spørsmålet. Det var ikke vårt mål å komme frem til et entydig svar, og det fikk vi heller ikke. Når vi har stilt dette spørsmålet til fire fokusgrupper med ansatte innen et bredt felt av helsetjenester, sosialtjenester, politi og andre tjenester som på ulike måter arbeider med berørte av vold og overgrep, mener vi likevel å kunne øyne noen fellestendenser eller sentrale spenningsfelt. Vi avholdt fokusgruppene i fire samiske områder med hver sin sammensatte befolkning. Dette omfattet både områder der samisk befolkning var i majoritet og i minoritet, områder med ulik språkfordeling og med ulik næringstilknytning. Slik håper vi å kunne favne variasjonen i hvordan eventuelle utfordringer knyttet til arbeid med vold i nære relasjoner tematiseres i mangfoldige «samiske samfunn».

I likhet med hva tidligere forskning om hjelpeapparatets arbeid med vold i nære relasjoner har vist, fremhevet våre deltakere det de oppfattet som barrierer i møter mellom voldsutsatte og tjenestene. Et sentralt moment som samtlige fokusgrupper kretset mye rundt, var deltakernes opplevelse av at det kan eksistere særlige utfordringer i møte med brukere med samisk tilknytning, og da spesielt ved tabubelagte temaer som vold og overgrep.

Særegent eller allment?

I vår tolkning av deltakernes meninger og diskusjoner, og drøfting av dette opp mot relevant litteratur, var det særlig én problemstilling som fulgte oss: Hva er *særegent* ved det deltakerne forteller om utfordringer i møte med samiske brukere, og hva er *allment*? Formulert på en annen måte: Førte et problemfokus rundt «det samiske» i fokusgruppene til at *generelle* utfordringer i det krevende arbeidet med vold i nære relasjoner fikk en merkelapp som *samiske* utfordringer? Anja Bredal (2013) tematiserer hvordan visse former for vold, som tvangsekteskap, konstrueres som særegen og spesiell, som dermed lett kan bli *hypersynlig* i media og politiske diskusjoner. Slik hypersynlighet kan oppstå som følge av tidligere forskningsmessig taushet om temaet, parallelt med en sensasjonsfokusert offentlig debatt. Medias formidling av voldssaker i samiske samfunn har, særlig tidligere, vært gjenstand for en slik kunstig forsterkning av virkeligheten. I kombinasjon med svært lite forskning

om vold i samiske samfunn generelt, kan dette ha medvirket til en hypersynliggjøring av «det samiske» som særlig problematisk.

Denne problemstillingen har vært til stor hjelp i vårt arbeid med å formidle resultatene fra fokusgruppene, og har fungert som en stadig påminnelse om å beholde en bred og overordnet tilnærming: Barrierer som kan oppstå mellom hjelpeapparat og brukere med samisk bakgrunn kan også være (og er ofte) til stede i en rekke andre kontekster – og som en generell utfordring i arbeid med vold i nære relasjoner generelt.

Spørsmålet om det «særskilt samiske» og det «allmenne», vil også følge oss inn i de følgende refleksjoner om behov for særlig tilrettelegging av helse- og sosialtjenester med samisk språk- og kulturkompetanse i arbeid med vold i nære relasjoner.

Kommunikasjon

En grunnleggende forutsetning for at ansatte kan yte gode tjenester i møte med personer som er berørt av vold i nære relasjoner, er klar og tydelig kommunikasjon. Dette kan synes opplagt, og er på mange måter også det. Samtidig har denne studien vist oss at det er mye som kan forhindre god kommunikasjon, og at løsningen på eventuelle hindringer ikke alltid ligger opp i dagen for den enkelte tjenesteutøver.

Kommunikasjon er et område hvor både allmenne hensyn, og kunnskap om særskilte forhold som kan ha betydning i møte med samiske brukere, spiller inn. Et generelt tiltak for å bedre kommunikasjon mellom tjenesteutøvere og voldsutsatte, kan være styrking av opplæring i helse- og sosialutdanningene og politiutdanningen om hvordan man kan snakke om voldsutsatthet med sine brukere. Hvilke symptomer og signaler skal man se etter, og hvordan spør man? Dette er allerede et satsningsområde, både innenfor profesjonsutdanninger og i kompetanseheving i tjenestene. Spørsmålet er om den allmenne innretningen på slik kompetanseheving er tilstrekkelig i alle tilfeller, eller om det i møte med personer som på ulike måter kan skille seg fra majoritetskulturen kan være behov for særlig tilpasning. Denne oppdelingen mellom det allmenne og det særegne er på den andre siden også en problematisk konstruksjon, som kan tilsløre det faktum at det ikke eksisterer *én allmenn tilnærming* som kan passe i møte med samtlige medlemmer av en tenkt «normalbefolkning».

Likeledes kan det vektlegges at kunnskap om det deltakerne betegnet som «samiske kommunikasjonsmåter» kan være av avgjørende betydning for arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn. Begrepet *samiske kommunikasjonsmåter* henviser

til en mindre verbal og mer indirekte kommunikasjon, hvor taushet, kroppsspråk og metaforer kan ha stor betydning. Dette er forhold som det er viktig at ansatte er klar over, særlig når det gjelder tabubelagte temaer som vold og overgrep.

Ved siden av mer indirekte måter å kommunisere på, kan muligheten for å kommunisere på sitt eget språk, enten direkte eller gjennom tolk, være av avgjørende betydning. Dette kan, for personer som er berørt av vold, være utslagsgivende for om de opplever å få adekvat hjelp i møte med tjenesteapparatet. Studier av samiske brukeres møte med helse- og sosialtjenestene i Norge, Sverige og Finland indikerer at mange samer opplever språklige barrierer i møte med tjenesteapparatet. Vi har grunn til å tro at dette kan være særlig aktuelt for voldsfeltet, ikke minst i det sørsamiske området, der samer og samiskspråklige utgjør en liten minoritet i forhold til befolkningen ellers. Dette gir indikasjoner om at det er nødvendig med styrking av tiltak som tilrettelegger tjenestetilbudet innenfor helse- og sosialfelt og politi, for å nå et mål om bedring i kommunikasjonen mellom ansatte i tjenestene og brukere med samisk bakgrunn.

Selv om majoriteten av samer snakker norsk betyr det ikke at alle behersker språket godt nok i alle situasjoner. Dette kan være en utfordring for eksempel i kontakt med helse- og sosialtjenester. Muligheten for å snakke samisk i møte med tjenestene representerer for mange en trygghetsskapende faktor.

Hvorvidt en bruker opplever å bli møtt med forståelse og respekt fra hjelpeapparatets sin side kommer sjelden an på språket alene. Språkvalg kan for mange være avhengig av situasjon og samtaletema, og hvem man snakker med. Dette gir en utfordring til tjenesteapparatet om å være sensitive og fleksible med tanke på hvilket språk tospråklige brukere foretrekker i møte med tjenestene. Folk som ellers er samiskspråklige kan foretrekke å snakke på norsk ved særlig sensitiv tematikk, og noen kan også ønske å snakke med ikke-samiske ansatte.

Et eksempel på dette er problemstillinger rundt å prate om seksuell vold om man mangler samiske begreper om seksualitet og kropp. Vold og seksuelle overgrep er dessuten, som det ble lagt vekt på i fokusgruppene, særlig tabubelagte og skambelagte temaer, og å sette ord på dette i møte med samiskspråklige ansatte kan dermed by på vanskeligheter. Mangel på språk og sterke tabuer, kan i sin ytterste konsekvens gi mindre rom for refleksjon, både på individ- og samfunnsnivå, rundt grensdragninger mellom samtykkende seksuelle handlinger og handlinger som i realiteten er krenkelser, vold og overgrep.

Tillit

Som en følge av historisk-kollektive traumer i samiske samfunn etter fornorsknings- og assimileringspolitikken, eksisterer det i mange sammenhenger fortsatt i dag mindre tillit til og fortrolighet overfor storsamfunnet og offentlige tjenester. Dette kan særlig være av betydning for ikke-samiske ansattes møter med samiske brukere. Forskning viser i tillegg at mange samer fremdeles opplever diskriminering i møte med tjenester og myndigheter, noe som selvsagt også kan ha negative konsekvenser for tilliten til tjenestene.

I vår studie kom et interessant spenningsfelt, relatert til historien og dens følger for relasjonen mellom samer og ikke-samer, til syne. Vi fant at ikke-samiske ansatte forsøker å navigere mellom å vise respekt og forståelse for den historiske dimensjonen i møte med samiske brukere, uten å la det gå på bekostning av godt faglig arbeid med vold i nære relasjoner. I visse tilfeller kan denne balansegangen bli så vanskelig at man ikke våger å stille spørsmål om for eksempel voldsutsatthet. Dette spenningsfeltet kom særlig til uttrykk som en konsensus i en av gruppene om at du som ikke-samisk ansatt må vise *særlig* stor ydmykhet og sensitivitet i møte med samiske familier, og være reflektert over hvordan du for noen samiske brukere kan representere vonde minner om et undertrykkende system. Samtidig fremkom kritikk av ikke-samiske ansatte som trår *for forsiktig*, i frykt for å stigmatisere og virke krenkende. Ensidig betoning av sensitivitet kan føre til at hjelpere blir så redde for å trække feil i møte med samiske brukere, at det gode faglige arbeidet ved for eksempel mistanke om voldsutsatthet blir skadelidende.

Refleksjon over egen posisjon og sensitiv tilnærming til minoriteter og andre utsatte grupper i samfunnet, er en viktig utfordring for ansatte i helse- og sosialtjenester og politi i Norge i dag. Selv om oppmerksomheten om dette er økende, mener vi vår studie indikerer at det fremdeles finnes et klart forbedringspotensiale.

Hjelperen må våge

Frykten for å krenke, som var tema i forrige avsnitt, kan relateres til at ikke-samiske ansatte noen ganger vegrer seg for å stille spørsmål om voldsutsatthet eller unngår å gjøre vurderinger og tiltak i samiske miljøer eller familier som de ellers ville ha gjort. Dette er også en problemstilling som ansatte med samisk tilknytning kan oppleve, som en følge av at man selv er del av et samisk lokalmiljø.

I vår studie finner vi en tydelig oppfatning hos deltakerne om at visse ting som er belagt med tabu og skam, som hovedregel holdes *innad i familien* i samiske samfunn.

Dette relateres til blant annet avhengighet og tilhørighet i nære relasjoner og tette samfunn, hvor «alle kjenner alle». I tillegg vektlegges en praktisk og emosjonell avhengighet av å opprettholde gode relasjoner med slekt og lokalmiljø som særlig kan eksistere innad i tradisjonelle næringsformer som reindrift. Risikoen for å oppløse familieband og destabilisere samarbeid mellom slekter, kan gjøre at voldsutsatte ikke melder fra til utenforstående. I frykt for å selv måtte bryte opp fra fellesskapet, miste sin familie og sin samiske identitet, velger mange voldsutsatte å holde vold og overgrep skjult – og lar hensynet til kollektivet gå foran. Dette er alvorlig, og videre forskning på dette området og hvordan slike problemstillinger kan håndteres er av særlig stor viktighet.

En sammenfallende mekanisme, som kan virke forsterkende på hemmelighold og taushet om vold og overgrep, kommer fram i vår studie: Ansatte i helse- og sosialtjenester og politi som selv har samisk bakgrunn, kan til tider oppleve store utfordringer med å skulle håndtere mistanke om vold og overgrep innenfor det lokalmiljøet som en selv er del av. Normative forventninger om å holde problematiske ting skjult, og praktiske og sosiale konsekvenser man som del av samisk kultur og slektssamfunn vet at avdekking av vold og overgrep i nære relasjoner kan medføre, kan bidra til at en ikke tør å involvere seg. Ansatte som har bidratt til avdekking av vold og overgrep, melder om sanksjoner fra lokalmiljøet i form av ekskludering fra fellesskapet. Dette medfører at både ikke-samiske ansatte, som har en «utenfor-posisjon» i det samiske – og ansatte som selv har samisk tilknytning, kan oppleve at ens egen frykt for å krenke eller mistenkeliggjøre står i veien for å gjøre et godt arbeid.

Forskeren Jan-Erik Henriksen reflekterer over de endringer som har funnet sted i både diskursene i samiske samfunn og i medieoffentligheten i storsamfunnet om seksuelle overgrep. Mens debatten på 1980-tallet, etter avsløringene om overgrepene i Kautokeino, av mange samer ble oppfattet som storsamfunnets stigmatisering av samene, mobiliserte de samiske miljøene selv til åpen debatt og granskning av overgrepssakene på 2000-tallet. Koblingen mellom «samisk kultur» og seksuelle overgrep var på 1980-tallet markant i mediebildet i storsamfunnet, mens man på 2000-tallet i større grad løfter frem overgrepene som et sosialt problem i samfunnet generelt, og i små, lukkede miljøer spesielt (Henriksen, 2013).

Det er sterke krefter i sving i samiske samfunn i dag, som jobber for å motarbeide lukkethet og taushet om vold og overgrep. Sammen med synliggjøring av mangfold i tidligere tabubelagte temaer som seksuell orientering og kjønnsidentitet, arbeides det på mange plan for å løfte det som tidligere var taust frem i en fellessamisk bevissthet.

Samarbeid og kompetanseheving

Arbeidet med denne studien har vist oss at enkeltpersoner og fagmiljøer som besitter viktig kunnskap og kompetanse om arbeid med vold i nære relasjoner i samiske samfunn finnes i rikt monn. På både kommunalt plan og distriktsplan arbeides det med å finne bedre løsninger som kan ha en positiv innvirkning på forebygging og avdekking av vold og overgrep. Det har blitt klart gjennom prosjektets gang at det finnes et stort forbedringspotensial når det gjelder å spre denne kunnskapen til alle aktuelle deler av tjenesteapparatet.

Det finnes sterke fagmiljøer med mye kompetanse på de komplekse og sammensatte problemstillingene som vi har forsøkt å formidle i denne rapporten. Flere av disse fagmiljøene driver i dag kunnskaps- og kompetanseheving i ulike deler av tjenestene, og dette arbeidet kan med fordel styrkes. Satsning på økt kunnskap hos ansatte i alle tjenester og instanser som i sin arbeidshverdag kan møte personer som er berørt av vold i nære relasjoner, er av stor viktighet. Både forskning og erfaring fra praksisfeltet viser at det å åpne for å snakke om vold og utsatthet både i barnehagen, på skolen, hos fastlegen, hos jordmor, på helsestasjonen og i hjemmetjenesten, styrker mulighetene for at voldsutsatte melder fra til om sine opplevelser og erfaringer.

I våre møter med ansatte i hjelpeapparatet, har det blitt tydelig hvor *sårbart* arbeidet med vold i nære relasjoner kan bli når det kun er enkeltpersoners engasjement som driver arbeidet fremover. Kommunene oppfordres av myndighetene til å utarbeide handlingsplaner for arbeidet med vold i nære relasjoner, og dette er mange steder fortsatt under utvikling. Ytterligere satsning på dette arbeidet vil kunne bidra til mindre avhengighet av lokale ildsjeler, og spredning av kompetansen til langt flere på kommunalt nivå enn hva som i dag kan synes å være tilfelle. Lokale initiativer og nettverkssamarbeid som jobber med vold i nære relasjoner på kommunalt og interkommunalt plan, bør ivaretas og styrkes. Ikke minst i en kontekst der man arbeider med samiske brukere kan samarbeid og nettverksarbeid ha stor betydning. Samisk befolkning bor spredt, og hjelpeapparat og politi kan ha nytte av å tilegne seg gode erfaringer som andre deler av tjenestene i andre deler av landet har opparbeidet seg.

6.1 Fremtidig forskning

Siden begynnelsen av 2000-tallet er det etablert kunnskapsmiljøer og forskningssentra med spesialisert kompetanse på den samiske befolkningen i Norge, særlig med fokus på psykisk helse. Dette har blant annet resultert i brede befolkningsbaserte helsestudier (SAMINOR). Det finnes også noe forskning om kontakten mellom samiske brukere og helse- og sosialtjenestene om språk og kommunikasjon, kulturkompetanse og kulturforståelse, og samarbeid og tillit.

Kunnskapen om temaet *vold i nære relasjoner* i en samisk kontekst er svært begrenset, med unntak av den tidligere omtalte SAMINOR-studien om vold og overgrep blant den samisk-norske befolkningen i de fem nordligste fylkene i Norge (se pkt. 3.3). Forskerne bak denne studien finner liknende mønstre for voldsutsatthet blant samer som hos andre arktiske urfolk, noe som i urfolksforskningen ofte relateres til historiske overgrep som kolonimakten har begått mot urfolk.

Foreløpig finnes det ikke mye forskning om hvorvidt og i hvilken utstrekning historisk-kollektive traumer kan forklare eller kaste lys over sosiale problemer og psykisk uhelse i dagens samiske samfunn. Vi mener det er et nødvendig med både postkoloniale og andre teoretiske og perspektiver i fremtidig forskning. Volden oppstår og utøves i et komplekst felt hvor ulike faktorer i samfunnet, lokalmiljøet, parforholdet, familien, og individet spiller inn. Kjønnede maktforhold og manglende likestilling i familien og samfunnet er en viktig modell for å forstå volden – men den er ikke den eneste. Det er viktig å utvide analysen med interseksjonelle perspektiver, der vi studerer hvordan kategorier som kjønn, etnisitet, kultur, sosial klasse og levekår, samt seksuell orientering og alder påvirker hverandre i et gjensidig samspill.

Viktige forskningsbehov

I det følgende vil vi fremheve noen forskningsbehov på feltet overgrep og vold i nære relasjoner i samiske samfunn:

- 1) Forskning som gir utdypet kunnskap om **omfang av vold og overgrep** som barn, unge, voksne og eldre med samisk bakgrunn er berørt av, både som utsatte og utøvere, i familier, kjæreste- og parforhold og andre nære relasjoner. Hva er årsakene til at utsatthet for vold, også vold i nære relasjoner, tilsynelatende er høyere i urfolkssamfunn? Gjelder dette også for samiske samfunn? Finnes det forskjeller i voldsutsatthet innenfor det mangfoldige samiske samfunnet?

- 2) Forskning som fokuserer på **risikofaktorer for utøvelse av vold**, med vekt på samiske samfunn. Generelle risikofaktorer kan for eksempel handle om lav sosioøkonomisk status, sosial marginalisering og diskriminering, psykisk uhelse, problemer med rus, og egen voldsutsatthet i oppveksten.
- 3) Forskning om **møter mellom hjelpeapparat og politi og brukere** med samisk bakgrunn. Hvordan blir utsatte og utøvere av vold møtt, hvilke tilbud finnes og hvordan oppleves disse? Hvilke forhold bidrar til om man oppsøker eller ikke oppsøker hjelp, eller anmelder volden? Opplever de ansatte særlige utfordringer i arbeidet med samiske brukere? Finnes det behov for mer språklig og kulturelt tilpassede tiltak for den samiske befolkningen – og hvordan skal de i så fall tilrettelegges?
- 4) Forskning om **fenomenet vold og overgrep** i samiske samfunn, blant annet om voldens **eventuelle sosiokulturelle særtrekk og uttrykksformer**. Har vold og overgrep særlige kjennetegn i samiske samfunn? Hvordan innvirker kulturell kontekst på hvordan vold forstås, håndteres, hvordan utsatte og utøvere blir møtt av lokalsamfunnet og hvordan vold og overgrep kan forebygges?
- 5) Forskning som undersøker hvorvidt ulike kulturelle og sosiale forhold, som for eksempel kollektivistiske verdier, religiøs tilhørighet, storfamiliens og slektens betydning kan ha **mestringsfremmende** effekt og om dette kan ha en **beskyttende og styrkende verdi** for voldsutsatte personer i samiske samfunn.

Generelt sett er vold i nære relasjoner i samiske samfunn et underutforsket felt, både i Norge og de andre nordiske landene. I Norge skal det, ifølge Opptrappingsplan mot vold og overgrep (Barne- og likestillingsdepartementet, 2016), satses på forskning om vold og overgrep i samiske samfunn. Satsning på forskningsbasert kunnskap kan bidra til å styrke hjelpetiltak rettet mot både utsatte og utøvere av volden, og gi et mer effektivt voldsforebyggende arbeid. Det bør derfor gjennomføres studier som kan belyse spørsmål om vold og seksuelle overgrep i samiske samfunn på en helhetlig og utdypende måte, og som også tar høyde for eventuelle forskjeller innenfor mangfoldige samiske samfunn. Vi ser det som særdeles viktig for videre kunnskapsutvikling på dette feltet at samiske barn, unge og voksne sine egne erfaringer og opplevelser inkluderes i forskningen.

Litteratur

- Aakvag, H.F. (2016). *Violence, Revictimization and Trauma-related Shame and Guilt: An investigation of event characteristics and mental health correlates among violence-exposed men and women from the general population and among young survivors of a terrorist attack*. (PhD-thesis). Department of Psychology. Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Amft, A. (2000). *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. (Fil.dr.-avhandling). Samiska studier, Umeå universitet.
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2008). *Samepolitikken*. St.meld. 28 (2007-2008).
- Askeland, I.R. Moen, L.H, Nilsen, L.G., Kruse, A.E., Hjemdal, O.K., & Holt, T. (2016). *Behandlingstilbudet til voksne som utøver vold – En nasjonal kartleggingsundersøkelse*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 10/2016).
- Balto, A. (1997). *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo: Gyldendal.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2016). *Opptrappingsplan mot vold og overgrep (2017-2021)*. Prop. 12 S (2016-2017).
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: University Press.
- Bhopad, R.S. (2014). *Migration, Ethnicity, Race and Health in Multicultural Societies: Foundations for Better Epidemiology, Public Health and Health Care*. Oxford University Press.
- Blix, B.H. (2016). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: En oppsummering av kunnskap*. Senter for omsorgsforskning.
- Bongo, B.A. (2012). «Samer snakker ikke om helse og sykdom»: *Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3: 2.
- Bredal, A. (2013). Vold i nære relasjoner: Minoritetskvinner mellom hypersynlighet og usynlighet. I Bråten, B. & Thun, C. (red.). *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*. Oslo: Akademiska forlag, 117-143.
- Burman, M. (2016). Men's violence against Sami women – a blind Swedish spot. I Svensson, E-M, Lahey, K., Gunnarsson, Å., Brekklus, H. & Zykina, T. (eds.),

- Arctic/Northern Women: Situating law and justice in development and gender equality*. Cambridge scholars publishing.
- Curtis, T., Larsen, F.B., Helweg-Larsen, K., & Bjerregaard, P. (2002). Violence, sexual abuse and health in Greenland. *International Journal of Circumpolar Health*, 61: 2, 110-122.
- Christie, Nils (1975). *Hvor tett et samfunn*. Christian Ejlers' Forlag/ Universitetsforlaget: København/Oslo.
- Christie, Nils (1977). Konflikt som eiendom. *Tidsskrift for rettsvitenskap*. Årg. 61.
- Dagsvold, I., Møllersen, S., & Stordahl, V. (2015). What can we talk about, in which language, in what way and with whom? Sami patients' experiences of language choice and cultural norms in mental health treatment. *International Journal of Circumpolar Health*, 74, 26952.
- Danielsen, E.M., Solberg, A. & Grøvdal, Y. (2016). *Kommunale helse- og omsorgstjenesters arbeid med vold i nære relasjoner. En kvalitativ intervjuundersøkelse*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 8/2016).
- Dankertsen, A. (2014). *Samisk artikkelasjon. Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag*. (PhD i sosiologi). Fakultet for samfunnsvitenskap, Universitetet i Nordland.
- Dunfjeld, G. & Møllersen, S. (2010). Utvikling av et likeverdig psykisk helsevern til den samiske befolkningen i sørsamisk område: Erfaringer fra reiser i sørsamisk område. (s. 203-222). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárašjohka-Karasjok.
- Eikjok, J. (2000). Gender in Sápmi. Socio-cultural Transformations and New Challenges. *Indigenous Affairs*, 3, 38-41.
- Eikjok, J. (2004). Indigenous Women in the North: The Struggle for Rights and Feminism. *Indigenous Affairs*, 1-2, 271-288.
- Eriksen, A., Hansen, K.L., Javo, C. & Schei, B. (2015). Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scandinavian Journal of Public Health*. 43: 6, 588-596.
- Eriksen, T.H. (2001). Kultur, kommunikasjon og makt. I Eriksen, T.H (red.): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fjær, E.G., Gundersen, T. & Mossige, S. (2013). *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner. En kunnskapsoversikt*. NOVA-rapport: 5/2013.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6:3, 167-191.

- Gerhardsen, E. (2010). Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? Erfaringer fra behandling av barn og unge i samiske miljøer. (s. 123-149). I Silviken, A. & Stordahl, V. (red.). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. ČalliidLágádus: Kárašjohka-Karasjok.
- Gottzén, L. (2014). Män, våld och jämställdhet. SOU 2014:6. *Män och jämställdhet*. Statens offentliga utredningar.
- Grøvdal, Y., Saur, R. & Skaalerud, A. (2014): *En velvillig og oppmerksom tilhører: Mennesker som har vært utsatt for vold og deres møte med hjelpeapparatet og politiet*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 2/2014).
- Grøvdal, Y. & Jonassen, W. (2016). *Menn på krisesenter*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 5/2015).
- Halsaa, B. (2013). Mobilisering av svart og samisk feminisme. I Bråten, B. & Thun, C. (red.). *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*. (s. 209-251). Oslo: Akademisk.
- Hansen, K.L. (2012). *Likestillingsstatus blant samer: En kunnskapsstatus, laget på oppdrag for Likestillingsutvalget*. Universitetet i Tromsø.
- Hansen, K.L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. *International Journal for Circumpolar Health*, 74: 25125.
- Hedlund, M. & Moe, A. (2010). Redefining relations among minority users and social workers. *European Journal of Social Work*. 13:2, 183-198.
- Henriksen, J.B. (2009). Har kravet om samisk rett til selvbestemmelse støtte i folkretten? I Oskal, N. (red.). *Samisk selvbestemmelse*. Sámi Institiuhitta. Fagtrykk: Alta.
- Henriksen, J.E. (2013). Refleksjoner om avdekking av seksuelle overgrep i små lokalsamfunn. I Puntervold, B.P., Hermansen, N. & Stenberg, O. (red.). *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord*. Stamsund: Orkana Akademisk., 75-96.
- Hermansen, N. (2013). Samiske slektskapstradisjoner, fleksibilitet og fødselsfortellinger. I Puntervold, B.P., Hermansen, N. & Stenberg, O. (red.). *Sosialfaglige utfordringer på nye arenaer – stemmer fra Nord*. Stamsund: Orkana Akademisk, 118-136.
- Hjemdal, O.K. & Engnes, K. (2009). *Å spørre om vold ved svangerskapskontroll. Rapport fra et forskningsprosjekt i fire kommuner*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 1/2009).
- Hjemdal, O.K. (2014). Vold mot kvinner – definisjoner, forekomst og risikofaktorer. I Narud, K. (red.). *Vold mot kvinner*. Cappelen Damm Akademisk, 19-35.

- Hofman, S. (2011). *Etniske minoritetsbarn som opplever vold i familien – utfordringer og muligheter*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 2/2011).
- Holthe, M., Hauge, M.I. & Myhre, M. (2016). *Seksuelle overgrep mot barn og unge med innvandrerbakgrunn: En undersøkelse av forekomst og erfaring i hjelpetjenestene*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 1/2016).
- Hovland, A. (1996). *Moderne urfolk. Samisk ungdom i bevegelse*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Haaland, T., Clausen, S-E. & Schei, B. (red.). (2005). *Vold i parforhold – ulike perspektiver? Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Jávo, C., Rønning, J.A., Heyerdahl, Sonja (2004). Child-rearing in an indigenous Sami population in Norway: A cross-cultural comparison of parental attitudes and expectations. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45.
- Jonassen, W. & Eidheim, F. (2001). *Den gode vilje. Mishandlede kvinners erfaringer med hjelpeapparatet* (NIBR-rapport 1/2001).
- Jonassen, W. Sogn, H., Olsvik, V. & Hjemdal, O.K. (2008). *Kunnskap – kvalitet – kapasitet: En nasjonal utredning om krisesentrenes kompetanse og tilgjengelighet*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 2/2008).
- Jonassen, W. & Skogøy, E. (2010). «Et hjem for oss, et hjem for deg». *En kartlegging om endringer i brukersammensetningen og bruk av krisesentrene*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 1/2010).
- Josefsen, E. (2004). *Likestillingspolitikk i Sametinget*. Norut rapport. Alta: Finnmark.
- Josefsen, E. (2006). *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge*. Alta: Norut/NIBR Finnmark. Justis- og beredskapsdepartementet (2013). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. Det handler om å leve*. Meld. St- 15 (2012-2013).
- Keskinen, S., Tuori, S., Irni, S., & Mulinari, D. (red.). (2009). *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Ashgate: Aldershot.
- Kirmayer, L.J., Gone, J.P. & Moses, J. (2014). Rethinking Historical Trauma. *Transcultural Psychiatry*. 5: 3, 299-319.
- Knoblock, I. & Kuokkanen, R. (2015). Decolonizing Feminism in the North: A Conversation with Rauna Kuokkanen. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. 23: 4, 275-281.

- Kommunal- og moderniseringsdepartementet, (2013). *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*.
- Kramvig, B. & Flemmen, A.B. (2013). Mangfold, likhet og likestilling i Sápmi. I Berg, A.-J., Flemmen, A.B. & Gullikstad, B. (red.). *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 167-194.
- Kramvig, B. & Varran, H. (2016). Gender and Indigeneity as Generative Differentiations. Reflections on Reconciliation, Violence and Storytelling in Sápmi. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 40: 3-4, 203-214.
- Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R. et al. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Krumlinde, E. (2009). *Våld mot samekvinnor*. Malmö: Malmö högskola, Globala politiska studier.
- Kuokkanen, R. (2007). Myths and Realities of Sami women: A post-colonial feminist analysis for the decolonization and transformation of Sami society. I Green, J. (ed.), *Making Space for Indigenous Feminism*. Fernwood.
- Kuokkanen, R. (2014). Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities. The cases of aboriginal people in Canada and the Sami in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics*. 17: 2,
- Ledman, A.-L. (2012). *Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*. Skrifter från Centrum för samisk forskning nr. 15. Institutionen för idé- och samhällsstudier. Universitetet i Umeå.
- Leiulfslrud & Hvinden, B. (1996) Analyse av kvalitative data: fiksérbilde eller puslespill? I Holter, Ø. G. & Kalleberg, R. (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) (1999).
- Lundgren, E. (1985). *I herrens vold: Dokumentasjon av vold mot kvinner i kristne miljøer*. Oslo: Cappelen.
- Melbøe, L., Johnsen, B.-E., Fedreheim, G.E., & Hansen, K.L. (2016). *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelser*. Stockholm: Nordens välfärdscenter.
- Midtbøen, A.H. & Lidén, H. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang*. Institutt for samfunnsforskning. (Rapport 2015: 01).
- Miettunen, T. (2012). *Pärjäämistarinoita hyvinvointivaltion reunoilta. Saamelaisten kansaneläkeläisten sosiaalinen turva* [Om å «klare seg»: fortellinger fra velferdsstatens yttergrenser. Sosial trygghet for samiske pensjonister]. Hovedoppgave. Humanistiske fakultetet, Oulun yliopisto (Universitetet i Oulu).
- Minde, G.-T. & Utsi, B.L. (red.) (2011). *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhká.

- Minde, H. (2005). *Assimilation of the Sami: implementation and consequences*. Kautokeino: Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples.
- Moe, A. (2010). *Praksis som kunnskapskilde. En studie av brukeres og hjelperes erfaringer*. (Doktorsavhandling). Trondheim, NTNU.
- Morgan, D.L. (1997). *Focus Groups as Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Mossige, S. & Stefansen, K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015*. NOVA. (Rapport 5/2016).
- Nabuzoka, Dabie, & Hanet M. Empson, (2010). *Culture & psychological development*. Palgrave Macmillan.
- Nergård, J-I. (2011). Når slutter en koloniprosess? I: Jentoft, S., Nergård, J-I., & Røvik, K.A. (red.). *Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring*. Stamsund: Orkana akademisk.
- Norbakken, E. (2012). *Når ord mangler. Om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer*. (Masteroppgave i diakoni). Diakonhjemmet Høgskole.
- NOU 1995: 6. *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*.
- NOU 2016: 18. *Hjertespråket*. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk.
- Nystad, K. (2003). *Mannen mellom myte og modernitet*. Nesbru: Vett og viten.
- Olsen, T. (2016). Kjønn og urfolksmetodologi. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 40: 2, 87-104.
- Pape, H. & Stefansen, K. (red.), (2004). *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Paulsen, V., Thorshaug, K. & Berg, B., (2014). *Møter mellom innvandrere og barnevernet. Kunnskapstatus*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Payne, D., Olson, K. & Parrish, J.W, (2013). Pathway to Hope: an indigenous approach to healing sexual violence. *International Journal of Circumpolar Health*, 72, Aug. 5.
- Rasmus, M. (2008). *Sammendrag på finsk av «Bággvu vuolgjit, bággvu birget – Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvila ásodagain 1950-1960-loguin»*. (hovedoppgave). Humanistiske fakultetet, Oulun yliopisto (Universitetet i Oulu).
- Reform (2017). *Ser vi gutta? Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep. Kunnskapsoversikt og 33 anbefalte tiltak*. Reform: Ressursenter for menn.
- Sametinget. *Sametingets handlingsplan for likestilling (2009-2013)*.
- Samisk forskning og forskningsetikk*. (2002). Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Rapport 2/2002.
- Samisk statistikk* (2016). Statistisk sentralbyrå.

- Sandmoe, A. (2016). *Kommunale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner – også for eldre utsatte?* Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 9/2016).
- SANKS' strategiplan (2015-2021). Samisk nasjonal kompetansesenter for psykisk helsevern og rus.
- Saus, M. (2006). *Kultursensitivitet som en måte å se lokalsamfunn på: Billefjord og Kautokeino*. Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge. Skriftserie 1/2006.
- Schou, L. Dyb, G., Graff-Iveren, S. (2007). *Voldsutsatt ungdom i Norge – resultat fra helseundersøkelser i seks fylker*. Folkehelseinstituttet og Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 2007: 8).
- Silviken, A. (2011). «Reindrift på helsa løs». Arbeidsrelatert stress i reindriftnæringen i lys av Mark Williams' modell «Cry of pain». *Suicidologi*, vol. 16: 3, 10-14.
- Silviken, A., Haldorsen, T. & Kvernmo, S. (2006). Suicide among indigenous Sami adolescents and majority peers in Arctic Norway, 1970-1998. *European Journal of Epidemiology*, 21: 9, 707-713.
- Silviken, A. & Stordahl, V. (red), (2010). *Samisk psykisk helsevern: Nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*. Kárášjohka-Karasjo: ČalliidLágáduš.
- Silviken, A., Berntsen, G. & Dyregrov, K. (2014). Etterlattes erfaringer med lokalt hjelpeapparat i samiske områder i Nord-Norge. *Sykepleien Forskning*, 1, 37-41.
- Sivertsen, E.A. (2009). *Samisk ungdom – mellom tradisjon og modernitet? Unge samers identitet*. (Masteroppgave). Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.
- Skjørten, K. (1994). Problemer ved bruk av legalstrategi mot vold og seksuelle overgrep i familien. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*. Vol. 81:3, 280-294.
- Skogøy, E. (2008). *Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn*. Veileder. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport 2008.
- Smith, A. (2005). *Conquest: Sexual Violence and American Indian Genocide*. Boston: South End Press.
- Sommerfeldt, M.B., Hauge, M.I. & Øverlien, C. (2016). *Minoritetsetniske barn og unge og vold i hjemmet: Utsatthet og sosialfaglig arbeid*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 3/2014).
- Sosial- og helsedepartementet. (1999). Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge. *Mangfold og likeverd*, 2002-2005.
- Statens folkhälsoinstitut. (2010). *Bemötande av våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna*. Slutredovisning av regeringsuppdrag verk 2008/332.
- Stoor, P. (2016). *Kunnskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa*. Giron/Kiruna: Sametinget.

- Stordahl, V. (1996). *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok: Davvi Girji.
- Sørli, K. & Broderstad, A.S. (2011). *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Samarbeidsrapport. Norsk Institutt for by- og regionforskning og Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø.
- Svendby, R. (2011). *Fra de stummes leir. Menns beretninger om seksuelle overgrep fra kvinner og menn*. (Masteroppgave). Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Sørensen, B.W. (2001). "Men in Transition". The representation of men's violence against women in Greenland. *Violence Against Women*, 7: 7, 826-847.
- Thagaard, Tove (2003). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Thoresen, S., & Hjemdal, O.K. (red.). (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. (Rapport 3/2014).
- Turi, A.L. & Bals (2008). *Kautokeinoprojektet – fra krisetiltak til forebyggende arbeid 2006-2007*. Samarbeidsprosjekt mellom Kautokeino kommune og Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern. Helse Finnmark.
- Turi, A.L. (2011). Seksuelle overgrep – refleksjoner etter overgrepene i Kautokeino. I Minde, G-T. & Utsi, B.L. (red.) (2011). *Voldens mange ansikter i samiske lokalmiljø*. Oslo: Norgga Sáráhká.
- Utsi, M.M. (2010). *Mellom kultur og økonomi. Reindrift og kvinners hverdagsliv*. (Mastergradsoppgave). Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Universitetet i Tromsø.
- Uttjek, M. (2008). *Prosjekt Dorvu – Dårvvo – Dårvvuo – Jearsoe – Trygghet*. Kiruna: Sametinget.
- Young, T.K., Revich, B. & Soininen, L. (2015). Suicide in circumpolar regions: an introduction and overview. *International Journal of Circumpolar Health*, 74.
- Øverlien, C., & Sogn, H. (2007). *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 3/2007).
- Øverlien, C., & Moen, L. H. (2016). «Takk for at du spør!» *En oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn blant blivende barnevernspedagoger, grunnskolelærere og førskolelærere*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (Rapport 3/2016).

Tidligere forskning av samiske brukeres møte med helse- og sosialtjenester tyder på at det eksisterer kulturelle utfordringer og språklige barrierer. I denne rapporten undersøker vi hvordan dette kommer til uttrykk i arbeid med vold i nære relasjoner, gjennom fire fokusgrupper med ansatte i hjelpeapparat og politi i ulike områder med samisk befolkning.

Sentrale temaer som drøftes i rapporten er:

- Erfaringer med at det kan eksistere særlige utfordringer i møte med brukere med samisk bakgrunn, spesielt ved tabubelagte temaer som vold og overgrep.
- Samisk språk- og kulturkompetanse hos hjelpeapparat og politi kan bidra til økt tillit og forståelse i møte med voldsberørte.
- Mange med samisk tilknytning mangler fremdeles tillit til stor-samfunnet som følge av fornorskningspolitikken. Dette kan påvirke møter mellom berørte av vold med samisk bakgrunn og ikke-samiske tjenestestøttere.
- Temaet vold og overgrep holdes tettere til brystet og innad i familien i samiske samfunn, og særlig i små lokal-miljøer hvor «alle kjenner alle». Dette kan også påvirke ansatte som arbeider med vold og overgrep innenfor det samme tette samfunnet som en selv er en del av.

Avslutningsvis drøftes behov knyttet til språklig og kulturell tilpasning av hjelpeapparat og politi sitt arbeid i møte med samiske brukere. Det reflekteres over hva som er allmenne utfordringer på voldsfeltet, og hva som fremheves som barrierer som særskilt kan relateres til samiske samfunn. Noen sentrale behov løftes frem, knyttet til bedring av kommunikasjon og økt tillit mellom berørte av vold og hjelpeapparatet, at ansatte i tjenestene må våge å gå inn i tabubelagte og sensitive temaer, samt at det må satses på økt samarbeid og kunnskapsutveksling.

Rapporter kan lastes ned fra www.nkvts.no

ISBN 978-82-8122-117-8 (Trykk)

ISBN 978-82-8122-118-5 (PDF)

ISSN 0809-9103

Rapport nr. 2 2017

NKVTS.NO